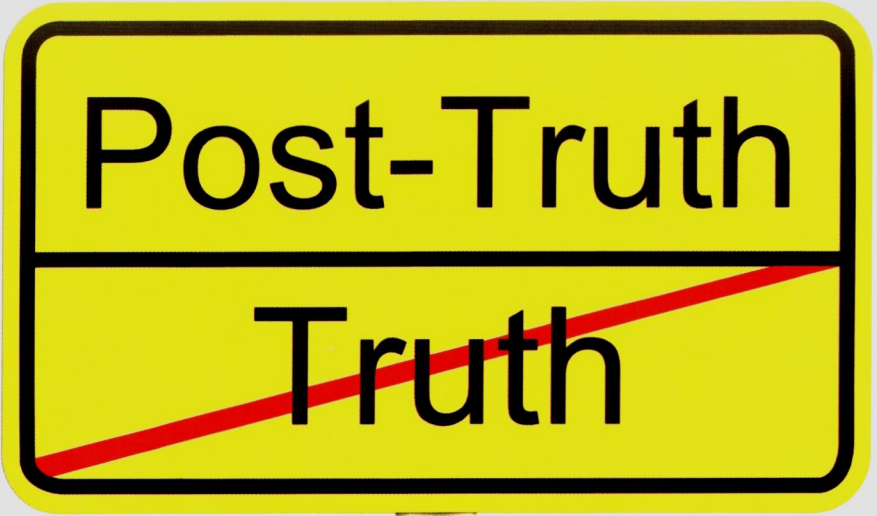

YALIN ALPAY

YALANIN

SİYASETİ

Yalanın meşrulaştırılması, hakikatin önemsizleşmesi ve
hileli akıl yürütme teknikleri...

DESTEK YAYINLARI: 854

ARAŞTIRMA: 197

YALIN ALPAY / YALANIN SİYASETİ

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Yelda Cumalıoğlu

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun

Yayın Koordinatörü: Özlem Esmergül

Editör: Devrim Yalkut

Kapak Tasarım: İlknur Muştı

Sayfa Düzeni: Cansu Poroy

Sosyal Medya-Grafik: Tuğçe Budak - Mesud Topal

Destek Yayınları: Ekim 2017

Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN 978-605-311-311-9

© Destek Yayınları

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul

Tel.: (0) 212 252 22 42

Faks: (0) 212 252 22 43

www.destekdukkani.com

info@destekyayinlari.com

facebook.com/DestekYayinevi

twitter.com/destekyayinlari

instagram.com/destekyayinlari

www.destekmedyagrubu.com

Deniz Ofset – Nazlı Koçak

Sertifika No. 29652

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad.

Odin İş Mrk. B Blok No. 403/2

Zeytinburnu / İstanbul

YALIN ALPAY

YALANIN SİYASETİ

Yalanın meşrulaştırılması, hakikatin önemsizleşmesi
ve hileli akıl yürütme teknikleri...

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA	13
ÖNSÖZ	15
GİRİŞ	17
 HAKİKATİN ÖNEMSİZLEŞMESİ DÖNEMİ	 23
HAKİKATİN ÖNEMSİZLEŞMESİ	24
Post-Truth'un Türkçeleştirilmesi	25
Hakikatin Önemsizleşmesinin Tanımı	27
<i>Hakikat Nedir?</i>	27
<i>Hakikatin Önemsizleşmesi Nedir?</i>	28
Hakikatin Önemsizleşmesi Siyaseti	30
Hakikatin Önemsizleşmesi Kavramının Tarihi	33
 HAKİKATİN ÖNEMSİZLEŞMESİNİN	
TEMELLERİ	36
Postmodernizm	36
Yeni Medya Düzeni	41
<i>Filtre Balonları</i>	48
<i>Doğrulama (Fact-checking)</i>	52

Demokrasiye Duyulan Güvenin Azalması	55
Popülizm	56
“Gerçek Halk”	58
Seçkin Düşmanlığı	59
Çoğulculuk Düşmanlığı.....	61
Mağduriyet Edebiyatı.....	63
Kutuplaştırma.....	63
Devletin Sömürgeleştirilmesi.....	64
Ayrıcalıklı Hukuk.....	65
Anayasa.....	66
Sivil Toplumun Sistematik Olarak Bastırılması.....	67
Demokrasi ile Popülizm Arasındaki Farklar	68
Popülizm Nasıl Güçsüzleştirilmişti?	69
Trump Örneği	71

HAKİKATİN ÖNEMSİZLEŞMESİNİN

HİLELERİNİ FARK ETMEK	77
------------------------------------	-----------

MANTIK	81
---------------------	-----------

AKLIN İLKELERİ	82
-----------------------------	-----------

MANTIK ŞEKİLLERİ	84
-------------------------------	-----------

AKIL YÜRÜTME (REASONING).....	85
--------------------------------------	-----------

SAV OLUŖTURMA YÖNTEMLERİ

(BEŖ SANAT)91

SAVLAR HİYERARŖİSİ 92

Tanıtlama/Arı Akıl Eylemi (Demonstration) 92

Diyalektik/Karşılıklı Tartışma (Dialectic)..... 93

Retorik/Hitabet (Retorica)..... 95

Şiir (Poetica) 99

MANTIĞIN BOZULUŖU:

SAFSATA (FALLACY) 101

ZİHNİN SAFSATALARA

KAPILMASININ NEDENLERİ 105

Öznel Nedenler..... 105

Bilgi Eksikliği 105

Karışık Muhakeme..... 106

Önyargı..... 106

Manipölasyon İsteği..... 106

Hırslar 107

Ego 107

Dikkatsizlik ve Acelecilik..... 107

Duyduğunu Hiçbir Süzgeçten Geçirmemek..... 108

Özdeşleşme..... 108

Dışsal Nedenler..... 108

SAFSATALARIN

SINIFLANDIRILMIŞ ÖRNEKLERİ..... 111

İLERİ SÜRÜLEN SAVDAN FARKLI BİR SAVIN

ÇÜRÜTÜLMESİ (IGNORATIO ELENCHI) 115

İndirgemeci Yaklaşım/Bostan Korkuluğu Savı

(Straw Man Argument)..... 115

İstisnalardan Genel Kural Çıkarmak

(Secundum Quid) 116

Tek Bir Hatadan Yola Çıkararak Tüm Savı

Geçersiz Sayma 118

Yanlış İkilem (False Dilemma) 119

Eşsesli Sözcük Kullanma (Homonymie)..... 120

Karşı Savı Nefret Uyandıran

Bir Kategoriye Dahil Etmek 123

SAVI DEĞİL, RAKİBİ HEDEF ALMAK

(ARGUMENTUM AD HOMINEM) 127

Söylenenler ile Yapılanlar Arasındaki Çelişkilere

Yönelmek (Ad Hominem Ex Concessis) 127

Rakibi İtibarsızlaştırmak 128

Statü Farklılığını Vurgulamak 129

Rakihe Hakaret Etmek

(Argumentum ad Personam) 130

Kaba Kuvvete Başvurma

(Argumentum ad Baculum) 131

Rakibi, Sizi Suçladığı Şeyle Suçlamak (Tu Quoque)	132
Rakibin Korkutucu Amaçlar Taşıdığını İleri Sürmek	133
Rakibin Savını Ekonomik Durumunu Kanıt Göstererek Çürütmek (Argumentum ad Crumenam)	131

YANLIŞ KANITLAR KULLANMAK..... 137

Kısırdöngü/Doğruluğunu Tartışmaksızın Kanıtlanmış Saymak (Petitio Principii)	137
Sebeup Olmayanın, Sebeup Kabul Edilmesi (Fallacia non Causae ut Causae)	138
Rakibin Öncüllerinden Yola Çıkıp Aksi Bir Sonuca Varmak	138
Sonra Oldu, Demek ki O Yüzden Oldu (Post hoc Ergo Propter hoc)	140
Domino Etkisi (Slippery Slope)	141
Cahillik Delili (Argumentum ad Ignorantiam)	143
Analoji ve Metafor İcadı	144
Benzerlikleri Özdeşlik Gibi Gösterme	145
Farklılıkları Zıtlık Gibi Gösterme	145
Var Olmayan Tehlikeler İcadı	147
Eşanlımlı Sözcüklerle İtibar Sağlama	148
Abartılı Sözcüklerle İtibar Sağlama	149
Eksik Delil Kullanma	150
Tek Nedenle Açıklamak	151

SORUMLULUĞUN KARŞIYA ATILMASI 153

Savın Ters Çevrilip Karşı Tarafa Yöneltilmesi

(Retorsio Argumenti)..... 153

Kanıtlama Yükümlülüğünün Karşı Tarafa Yüklenmesi

(Onus Probandi)..... 153

TRİBÜNLERE OYNAMAK..... 155

Dinleyicilere Yönelme (Ad Auditors)..... 155

Dinleyicilerin Önüne Atma 155

Mağduru Oynamak

(Argumentum ad Misericordiam) 156

Dinleyicilerle Popülist Özdeşlik Kurmak

(Argumentum ad Populum) 157

TANIK GÖSTERMEK 159

Uzman Tanık Gösterme

(Argumentum ad Verecundiam) 159

Genel Önyargıları İstismar Etmek..... 161

Deneyime Başvurmak 163

Atasözlerine ve Vecizelere Başvurmak 164

Gelenekleri İstismar Etmek 165

İnancı Tanık Göstermek (Consensus Gentium)..... 166

Genel Uygulamayı Tanık Göstermek..... 167

Dini Tanık Göstermek..... 168

Grup Baskısı..... 168

MUĞLAKLAŞTIRMA 171

İfadenin Birden Çok Anlama Gönderme Yapması

(Amphiboly)..... 171

Birden Çok Konunun Tek Bir Soruda Birleştirilmesi

(Plurium Interrogationum)..... 172

Karmaşık Cümlelerle Şaşırtma 173

Sakal Delili (Argument of the Beard)..... 174

KAYNAKÇA 175

YAZAR HAKKINDA

Yalın Alpay İstanbul'da 1980 yılında doğdu. Okumayı ve yazmayı 2,5 yaşında öğrendi. İlkokula birinci ve ikinci sınıfı atlayarak üçüncü sınıftan başladı.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun oldu, yüksek lisansını Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden aldı. Doktora çalışmasına İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde devam etmektedir.

TRT, TASAM ve Crowe Horwath'ta Danışman, Türkiye İhracatçılar Meclisi'nde (TİM) Ekonomist ve Afrika Çalışmaları Koordinatörü olarak görev yaptı. TİM'in resmi yayın organı olan *Timreport*'ta köşe yazıları, *Virgöl Dergisi*, *Akşam Kitap* ve *Radikal Kitap*'ta kitap eleştirileri yazdı. Tarih, siyaset, sanat ve ekonomi konularında çeşitli akademik dergi ve kitaplarda pek çok makalesi vardır.

2011 yılında *Genç Mustafa* adlı çizgi romanıyla, Çizgi Roman Derneği ile Çizgi Roman Okurları Platformu'nun ortaklaşa düzenledikleri Çizgi Roman Ödülleri'nde, "En İyi Türk Yazar", 2017 yılında da *Platin* dergisinin düzenlediği İş Kitapları Ödülleri'nde, *Olaylarla Türkiye Ekonomisi* adlı kitabıyla, "Yılın En İyi İş Kitabı" ödülleri almıştır.

Yayımlanmış Eserleri

Türkiye Ekonomi Tarihi (2008) Yalın Alpay

Türkiye'nin Zenginleşme Projesi: Afrika (2008) Yalın Alpay

Genç Mustafa (2010) Yalın Alpay

Her Şey Ekonomi Değil (2014) Prof. Dr. Emre Alkin & Yalın Alpay

Paylaşmasak Olmazdı (2015) Prof. Dr. Emre Alkin & Yalın Alpay

Moualla'nın Sanatı (2016) Yalın Alpay & Prof. Dr. Emre Alkin

Olaylarla Türkiye Ekonomisi (2017) Yalın Alpay & Prof. Dr. Emre Alkin

Genç Mustafa Kemal (2017) Yalın Alpay

ÖNSÖZ

2016 yazında Türkiye’de tarih yazımı üzerinden siyaset yapmak konulu bir kitap üzerine çalışırken, kaynak olarak devlet arşivi, anılar, konsolosluk yazışmaları, Meclis tutanakları, dönemin gazeteleri, yazılmış çeşitli raporlar gibi belgelere dayanan çalışmalardan çok, dedikoduya, söylentilere, önyargılara, dayanaksız kanaatlere ve inançlara dayalı yayınlarla karşılaştım. Çoğunluğu 2000’li yıllarda yayımlanmışlardı. Bununla birlikte kökler, 1950’lerde başlıyordu.

Olgulara ve belgelere dayalı rasyonel anlatılardan çok, hiçbir belgesi olmayan, belgelere gönderme yaptığında da belge hakkında sıkça yalan söyleyen, çarpıtan, uyduran, sahte anı kitapları icat eden ve ardından bu sahte anıları referans veren bir örüntü söz konusuydu. Okuyucular mantıklı savlarla değil, hileli akıl yürütmelerle ikna edilmeye çalışılıyorlardı. Tarih metinleri istisnasız olarak her zaman büyük ölçüde kurgudur. Ancak özellikle 2000 yılından sonra kaleme alınan yapıtlar, hakikate hiçbir gönderme dahi yapma gereği duymadan, kendi kendine sahte göndermelerde bulunan metinleri bolca içeriyordu. Bu kusurlar bazen fark edilmeden, çoğunlukla ise kasten yapılıyordu: Kendi savını okuyucuya empoze edebilmek, okuyucuyu ikna edebilmek için.

Böylelikle hileli mantık yürütme kavramları üzerine düşünmeye ve okumalar yapmaya başladım. Retorik ve safsata üzerine bu dönemde eğilme şansını buldum.

2016 yılının Kasım ayında, Boğaziçi Üniversitesi tarafından, Prof. Dr. Emre Alkin’le birlikte Rektörlük Konferans Salonu’nda bir konferans vermek üzere davet edildik. Konferansımızın başlığı olan “Her Şey Ekonomi Değil”, 2014’te birlikte yayımlamış olduğumuz bir kitabımızın adından geliyordu.

Prof. Dr. Emre Alkin, Türkiye’nin küresel ekonomideki yeri üzerine kapsamlı bir sunum yaptı. Ben de Aristoteles, İbn Sina ve Schopenhauer’ın kuramsal çerçevesinde –Türk siyasetinden örneklerle– retorik ve safsata üzerine bir konuşma gerçekleştirdim. Dinleyicilerin konuşmaya ilgi gösterip göstermeyecekleri konusunda emin değildim. Sonuç benim için şaşırtıcı oldu ve dinleyiciler konuyu çok ilgi çekici buldu. Konferansın ardından benim açımdan memnuniyet verici pek çok soru, ardından çok sayıda e-posta aldım. Aynı konuyu anlatmam için çeşitli platformlara davet edildim. Bu da beni bu konuda bir çalışma yapmak için cesaretlendirdi. 2017 baharında halihazırda yürüttüğüm kitap çalışmasını yarım bırakarak, hakikatin önemsizleşmesi (post-truth) döneminde siyaset ile retorik ve safsata bağlantısına yöneldim. Birkaç aylık yoğun çalışmanın ardından ortaya bu kitap çıktı.

Çalışmamı geçtiğimiz yıl hiç beklenmedik bir şekilde yitirdiğimiz, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nün unutulmaz akademisyenlerinden Yavuz Selim Karakışla Hocam’a ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Postmodernizmin yirminci yüzyılın ikinci yarısında önce Kıta Avrupası'nda, ardından tüm Batı dünyasında kademeli olarak egemen pozisyona gelmesi ve ekonomiyi, siyaseti, kültürü ve sosyal ilişkileri doğrudan etkilemesi, modernizmin tüm bu dallardaki mirasını esaslı bir şekilde sarstı. Seçkinlerin ayrıcalıkları tüm alanlarda ellerinden kayıp giderken, daha düşük eğitim ve gelir seviyelerine sahip geniş kitleler toplumsal hiyerarşi içerisinde hızlı bir tırmanış gerçekleştirdiler. Modernizmin entelektüellere ve seçkinlere sağladığı saygınlık da bu arada ciddi bir erozyona uğradı. Daha az sofistike olan geniş kitleler, ekonomi, siyaset, kültür ve sosyal ilişkilerde kendi değerlerini herhangi bir seçkin küçümsemesi olmaksızın rahatça ifade edebilme olanağı buldular. Bu da onları her konuda daha özgüvenli yaptı. Eskiden tüm bu konulardaki yönetimi ve söz hakkını seçkinlere bırakan geniş kitleler, artık kendilerini çekincesizce ortaya koyma şansını elde ettiler.

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle –özellikle internetin yaygınlaşmasıyla– herhangi bir konuda fikir ileri sürmek ve bunu kamuya duyurmak için artık geleneksel medyaya gereksinim kalmaması ve herkesin kendi sosyal medya araçları aracılığıyla fikirlerini istediği gibi beyan edebilmesi bu süreci hızlandırdı ve güçlendirdi. Bilgi üretiminin tekeli seçkinlerin ve uzmanların elinden alındı.

Başlangıçta tabanını yaygınlaştıran bir demokratikleşmeyi- miş gibi görünen bu süreç, hızlı bir şekilde tabanını daraltan bir antidemokratikleşmeye doğru kapandı. Entelektüellerin, seçkinlerin ve uzmanların kendi birikimleri sayesinde, ürettikleri bilgiler daima belli ölçütler çerçevesinde inşa edilmeye çalışılıyordu. Elbette pek çok satın alınan, çarpıtılmış tezler ileri süren, kendi çıkarları için sonuçları değiştirmeye çalışan entelektüeller, seçkinler ve uzmanlar vardı. Ancak bunların yapılması toplum tarafından bir suç olarak algılanıyordu ve böylesi durumlar ortaya çıktığında, bu hileleri gerçekleştirenler büyük bir saygınlık erozyonuna uğruyorlardı.

Siyasette de benzer bir durum söz konusuydu. Siyasetçiler, ileri sürdükleri her savı, belli olgusal veriler tarafından desteklemeye çalışıyor, bunlarla yalnızca sıradan halkı değil, aksine daha çok seçkinleri ikna etmeye çabalıyorlardı. Zira modernizm paradigmasında seçkinlerin uzmanlığına güven vardı ve seçkinler de sahip oldukları birikim sayesinde siyasetçilerin savlarının delillerinin geçerliliğini ve hakikiliğini sıradan halka oranla çok daha iyi bir şekilde denetleyebiliyorlardı. Post-modernist dalgayla birlikte, halkın seçkinlere yönelik güveni kademeli olarak düştüğü için bu mekanizma işlemez hale geldi.

Gelişen internet teknolojisi sayesinde, geniş kitleler hem haber üreten hem de haber tüketen topluluklara dönüştüler. Ancak bu topluluklar internetin ürettiği Facebook, Google, Instagram, Twitter gibi belli başlı dev şirketlerin yazdığı algoritmalar sonucu, türdeş topluluklar haline gelmeye başladılar. Zira sosyal medya şirketleri, birbirine benzeyen, aynı siyasi görüşleri taşıyan, aynı gelir ve eğitim grubunda, aynı kentlerde, semtlerde yaşayan, aynı yaş gruplarını bir araya getirmeye yönelik algoritmalar kullanıyorlardı. Bir süre sonra, sınırsız olanaklar ve özgürlükler sağlayacağı, çoğulculuğu pekiştireceği düşünülen internetin, kısa zamanda insanları filtre balonları

(filter bubble) adı verilen türdeş ve sınırlandırılmış sanal dünyalara kapattığı anlaşıldı. Bu algoritmalar sayesinde neredeyse tüm internet kullanıcıları kendileriyle türdeş olan kullanıcılarla kuşatıldıklarından, bu filtre balonlarında kullanıcılar sürekli olarak kendi önyargılarını, kanaatlerini, inançlarını ve görüşlerini onaylayan bir evrenle karşılaşmaya başladılar. Bu da bir süre sonra hiçbir eleştirelilikle karşılaşmayan kullanıcıları, kendi kanaatlerine ve inançlarına dogmatik bir bağlanmaya taşıdı. Kimsenin hiçbir veriyi eleştirel süzgeçten geçirmediği, muhaliflerin tamamının “kötücül”, “nefret edilen”, “tüm sorunların kaynağı” olarak tanımlandığı, tüm muhalif savların ezbere bir şekilde, duygusal olarak baştan reddedildiği bir kutuplaşma ortamı doğdu. Taraflar kendi kanaatlerine sınırsız bir güven ve inanç geliştirirken, karşı kanaatleri de sınırsız bir nefret ve küçümsemeyle dışlamaya başladılar.

Böylece hakikatin önemsizleşmesi (post-truth) dönemi en açık şekilde kendisini göstermiş oldu. Artık kimse modernizmin yıllar içerisinde kazandırmış olduğu eleştirel bakışı, olaylara rasyonel yaklaşımı kullanmaya gerek duymuyor, verileri kontrol etmeyi, doğrulamayı ya da yanlışlamayı düşünmüyor. Onun yerine tamamıyla duygularla ve inançlarla hareket ediyor. Analitik çözümleme, yerini katılaşmış inançların sürekli olarak onaylanmasına bırakmış durumda. Bu kutuplaşma içerisinde, herkes kendi önyargılarına, inançlarına ve kanaatlerine uygun olan her bilgiyi hemen doğru olarak kabul ediyor ve bunu sosyal medya aracılığıyla hemen bir kez daha dolaşıma sokuyor. Bunu gören türdeş filtre balonu yandaşlar da, bu dolaşımı her seferinde hem içerik hem de hız olarak biraz daha artırarak yerleşmiş kanıları daha da pekiştiriyorlar. Böyle bir ortamda eleştirel düşüncenin daha da az gelişkin olduğu görece düşük eğitilmiş kitleler, kendi kanaatlerini besleyen liderlerle çok doğrudan bir organik bağ ve bir bütünleşme inşa ediyorlar.

Artık liderin söylediği her şey bu kitle için hiçbir eleştirel süzgeçten geçirmeye gerek kalmadan sarsılmaz birer hakikate dönüşüyor. Siyasette inançlar, kanaatler ve önyargılar, aklın çok önüne geçiyor. İşte böylesine sakatlanmış bir dünyaya bugün hakikatin önemsizleşmesi (post-truth) dönemi diyoruz.

Hakikatin önemsizleşmesi döneminde artık siyasi liderlerin savlarının ve söylemlerinin hakikatle bir ilişkisi olması önemini yitirmiştir. Destekçisi olan kitlenin inançlarına ve önyargılarına uygun olduğu sürece liderin tutarsız savları ileri sürmesi, yolsuzluk yapması, başarısız dış siyaset ya da ekonomi yönetimi yapması önemini yitirir. Zira artık her olumsuz gelişme için bir bahane vardır. Olumsuzlukların tümü iç düşmanlar, dış düşmanlar, terörist örgütler, casuslar, ülkenin gelişmesini istemeyen seçkinler gibi çoğunlukla siyaseten icat edilmiş kesimlere yikir. Başarılar siyasetçilerin, başarısızlıklar ise ülkenin ilerlemesini istemeyen şer odaklarının kurduğu pusulardan kaynaklanmaktadır. Hakikatin önemsizleşmesi döneminde, bu savları ileri süren siyasetçilerin kitleleri, hiçbir akıl yürütmeye başvurmadiğı ve her şeyi inanç ve kanaat aracılığıyla kabullendiğı için, böylesine büyük komplo teorilerinin –kulağı garip geliyor ama– tümü karşılık bulacaktır.

Hakikatin önemsizleşmesi döneminde bu komplo teorileri ya da muhaliflerin akılcı tezlerini çürütme girişimleri, felsefede “safsata” (fallacy) adı verilen hileli akıl yürütme yollarıyla meşrulaştırılmaktadır. Safsata, doğru bir akıl yürütme olmadığı halde, doğru bir akıl yürütmemiş gibi görünen hileli bir yöntemdir. Ancak bu yöntemin fark edilmesi özellikle bu konuda eğitimsiz olan zihinler için çok kolay olmamaktadır.

Günümüzde en çok kullanılan siyasi savların çoğunluğunun retorik ve safsatadan oluştuğı düşünülürse, özellikle safsataların sınıflandırılması ve isimlendirilmesi, bu tür safsatalarla karşılaşıldığında, felsefeyle ilgilenmeyen kitlelerin dahi bunların

doğru birer akıl yürütme değil de birer safsata olduklarını anlamalarını kolaylaştıracaktır.

Safsatalar fark edilebilir hale geldiğinde, onlarla baş etmek daha olasıdır. Zira safsatalar kendilerini çoğu zaman oldukça makul ve doğru bir akıl yürütme gibi sunar ve dinleyicilerini ikna eder. Oysa böylesi savlarda her zaman bir ya da birden fazla hile söz konusudur.

Bu çalışmada önce hakikatin önemsizleşmesinin (post-truth) ne olduğunu, postmodern siyasetin bu çatlaklardan nasıl sızdığını, retorik ve safsata aracılığıyla kendi dayanaksız savlarını nasıl geçerli hale getirdiğini ortaya koymaya çalıştım. Ardından ikinci bölümde safsataların nasıl anlaşılabilceği üzerinde durdum ve sonra da en çok kullanılan safsata biçimlerini isimleriyle birlikte sıraladım ve tümüne çeşitli örnekler vererek onları daha belirgin hale getirmeye çalıştım.

Okuyucularımın, bu kitabı okumalarının ardından bu safsataları gördüklerinde tanıyabilecek hale gelmeleri ve böylece kendi kanaatlerini, inançlarını ve önyargılarını destekliyor diye her sava doğrudan onay vermemeleri başlıca amacım. Umarım bu kitap, amacım doğrultusunda ufacık da olsa bir katkı sunmayı başarır.

HAKİKATİN ÖNEMSİZLEŞMESİ DÖNEMİ

“Medyanın ve siyasetçilerin kendi bakış açılarını desteklemek adına kusurlu mantıksal kurgular üretip, bunları kamuya sanki akıl yürütmenin zorunlu çıkarımları olan savlarmış gibi sunmaları küresel çapta yaygın bir durumdur.”

– K. Khurram, *The Dark Science of Logical Fallacies*

“En büyük yalanların daima bir kısmına inanılır. Büyük halk topluluğu, ihtiyari ve şuurlu bir şekilde fenaliğe atılmaz fakat kalbinin en derin köşesinin kandırılmasına imkân bırakır. Bundan dolayı büyük halk topluluğu, hissiyatının basit sadeliği içinde, küçük bir yalana kapılmazsa da, büyük bir yalana aldanır. Genellikle kendiliğinden küçük yalanlar uydurur, buna karşılık büyük yalanlar uydurmaktan utanır.

Büyük halk topluluğu böyle bir sahtekârlığı aklına sığdıramaz, bu işitilmemiş derecede terbiyesiz ve sahte açıklamalara inanamaz. Hatta aydınlatılsa bile, yine de şüphelenir ve uzun süre tereddüt eder. Ama hiç olmazsa sonunda kendisine sunulan rasgele bir açıklamayı doğru olarak kabullenebilir.

En adi yalanlar daima bir iz bırakırlar. Bundan aldatma hususunda en yüksek mertebeye çıkmış olanlar, gayet güzel istifade ederler ve bu usulü alçakça kullanırlar.”

– Hitler, *Kavgam*

“Yeterince büyük bir yalan söyler ve sürekli tekrar ederseniz, sonunda halk buna inanır. Ama bu yalanın sürdürülebilmesi için, devletin halkı yalanın siyasi, ekonomik ve/veya askeri sonuçlarından koruması gerekir. Demek ki, devlet bütün güçlerini kullanarak aykırı sesleri bastırmalıdır, çünkü hakiki yalanın ölümcül düşmanıdır ve dolayısıyla hakikat devletin en büyük düşmanıdır.”

– Joseph Goebbels (Hitler’in Propaganda Bakanı)

“Büyük trajedi, güzelim bir hipotezin çirkin bir gerçek tarafından öldürülmesidir.”

– Thomas Huxley

*“Peçesi kaldırıldığında hakikatin,
hakikat kalacağına inanmıyoruz artık.”*

– Nietzsche, Şen Bilim

HAKİKATİN ÖNEMSİZLEŞMESİ

İlk kez 1992’de kullanılan “post-truth” sözcüğünün dünyada yaygın bir şekilde dolaşıma girmesi, 2016 yılının sonlarına doğru Oxford Sözlükleri tarafından yılın sözcüğü seçilmesiyle gerçekleşmiştir. Oxford Sözlükleri, yaptığı açıklamada, “post-truth” sözcüğünün son on yıldır var olmasına karşın, Birleşik Krallık’taki AB referandumu (Brexit) ve ABD’deki başkanlık seçimi dolayısıyla 2016 yılında kullanımındaki ani popülerleşmenin bu kararda etkili olduğunu ifade etmiştir (Oxford Dic-

tionaries, 2016). İstatistikler, “post-truth” sözcüğünün kullanımının 2016 yılında, 2015 yılına oranla tam yüzde 2000 arttığını gösteriyor (Calcutt, 2016).

2016 yılında “post-truth” sözcüğüne gönderme yapan bir diğer dil kurumu da Alman Dili Topluluğu (GfdS) olmuştur. Almancada “postfaktisch” olarak karşılanan kavram, Alman Dili Topluluğu tarafından güncel siyasal ve toplumsal ortamı açıklamak için en uygun kavram olarak gösterilmiş ve Almanya’da yılın sözcüğü ilan edilmiştir (Deutsche Welle, 2016).

Post-Truth’un Türkçeleştirilmesi

“Post-truth” sözcüğünün Türkçe çevirisi üzerine henüz tam bir uzlaşa sağlanmadı. Kavramın Türkçeleştirilmesi için “gerçeklik sonrası”, “hakikat ötesi”, “hakikat sonrası”, “post gerçeklik”, “gerçek aşırı”, “post olgusal”, “gerçek ötesi” gibi öneriler bulunuyor. Bu durum, hem “post” ön ekinin, hem de “truth” sözcüğünün Türkçeleştirilmesinde çeşitli sorunlar yaşanmasından kaynaklanıyor.

“Post-truth” sözcüğündeki “post” ön eki, ekin normaldeki anlamını genişletmektedir. Bu ön ek, sıradan kullanımında, belirli bir durumun ya da olayın sonrasına gönderme yapar. Örneğin “post-war” tamlamasında “savaş sonrası”; “post-campaign” tamlamasında “kampanya sonrası” anlamlarına gelmesi gibi.

Ancak Oxford Sözlükleri’nin altını çizdiği üzere, “post-truth” sözcüğünde “post” daha farklı bir görev üstlenmiştir. Anlamı genişletilmiş bu kullanımda “post” ön eki, ek olarak geldiği sözcüğün önemsizleştiği ya da alakasızlaştığı bir döneme işaret eder ve “truth” kavramının önemsizleştiği ya da alakasızlaştığı bir döneme ait olma anlamını taşımaktadır (Oxford Dictionaries, 2016). Tıpkı daha önce, ulusların artık önemli

olmadığı duruma gönderme yapmak için kullanılan “post-national” ve ırkların artık önemli olmadığı duruma gönderme yapmak için kullanılan “post-racial” sözcüklerinde olduğu gibi. Bu anlamda “post-truth”, “truth”un artık önemli olmadığı duruma gönderme yapan bir sözcüktür.

“Truth” sözcüğünün çevirisinde ise genellikle iki aday kullanılmaktadır. Bunlardan daha popüler olanı “gerçek”, diğeri de “hakikat” gibi görünüyor. İlk bakışta Türkçede “gerçek” ve “hakikat” sözcüklerinin anlamsal bir farkı yoktur diye düşünenler olabilir. Ancak bu iki kavram arasında bir fark vardır. “Hakikat” sözcüğü, “gerçek”in değil, “doğruluk” sözcüğünün eski Türkçe karşılığıdır (Akarsu, 1975, s. 53). Gerçek, nesnel gerçekliği, hakikat (doğruluk) ise bu nesnel gerçekliğin zihnimizdeki yansısını temsil eder.

Afşar Timuçin bu konuya *Felsefe Sözlüğü*’nde dikkat çekmiş ve “Gerçekliği doğrulukla karıştırmamak gerekir. Doğruluk yargıda kendini gösterir ve gerçekliğin düşünsel düzeyde ya da zihnimizde onaylanmasıyla ilgilidir” diyerek iki sözcüğün arasındaki anlam farkını vurgulamıştır (Timuçin, 2004, s. 230). Gerçeklik; zihnimizin dışında, zihnimizden bağımsız olarak var olan kesinlik anlamına gelirken (Akarsu, 1975, s. 79; Timuçin, 2004, s. 228) doğruluk; düşüncenin gerçekle uyuşması, gerçekliğe uyan bilgi, yargı ve önermelerin gerçekliğe uyması anlamlarına gelmektedir (Timuçin, 2004, s. 157; Akarsu, 1975, s. 53). Bu konuyu gündeme getiren bir başka araştırmacı olan Bülent Evre de, truth sözcüğünün Türkçeye çevrilirken, ontoloji ile epistemoloji ayrımının dikkate alınmadığını ve bilgiyle ilgili olan “hakikat” sözcüğünün, varlıkla ilgili olan “gerçeklik” sözcüğüyle karıştırıldığını belirtmektedir (Evre, 2017).

İngilizcedeki “truth” sözcüğünün Türkçedeki sözlük anlamı “doğruluk”tur (hakikat). Dolayısıyla “post-truth” sözcüğünün Türkçeleştirilmesinde “gerçeklik” ifadesinin kullanılması,

terimin anlamında değişiklik meydana getirmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü, benim “post-truth” sözcüğüne karşılık olarak önereceğim sözcük “doğruluğun önemsizleşmesi” ya da “hakikatin önemsizleşmesi”dir. Ben bu ikiliden “hakikatin önemsizleşmesi” karşılığını kullanmayı tercih edeceğim.

Hakikatin Önemsizleşmesinin Tanımı

Hakikat Nedir?

Gerçeklik ve hakikat birbirlerine benzeyen kavramlar olmakla ve günlük konuşmalarda birbirlerinin yerlerine kullanılmakla birlikte, aynı şey değildirler. Gerçeklik, var olanın bir özelliğidir. Bilenden, bilinçten bağımsız olarak var olan şeylere ilişkin bir niteliktir. Bilgi felsefesinin (epistemoloji) değil, varlık felsefesinin (ontoloji) konusudur.

Hakikat ise var olanın değil, bilgi ya da önermeler, savlar, kuramlar gibi bilgisel ifadelerin niteliğidir. Hakikat, doğru, hakikat olmayan yanlıştır. Var olana ya da var olanlara ilişkin saptamada bulunan düşünen bir zihin olmaksızın, bir bilgiden, bir önerme ya da kuramdan ve dolayısıyla da herhangi bir hakikîlik (doğruluk) ya da yanlışlıktan söz edilemez. Çünkü hakiki (doğru) ya da yanlış olması söz konusu olan, şeyler ya da nesneler değil, yalnızca bir bilgi öznesi tarafından ortaya konulan ifadeler ya da savlardır, kısaca bilgilerdir (Tepe, 2016, s. 18-19). Bu anlamda hakikate ulaşan ya da yanlışla düşen, insan zihninden başka bir şey değildir. Gerçeklik, var olmak için insan zihnine gerek duymazken, hakikat, ortaya çıkabilmek için insan zihnine muhtaçtır. Hakikat, yalnızca zihindedir (Aquinas, 1948, s. Q16, A2). Zira hakikat, gerçekliğe uygun zihinsel temsildir. Gerçek, nesnel gerçekliği, hakikat ise bu

nesnel gerçekliğin zihnimizdeki öznel yansısını dile getirir. İki kavram arasındaki farkı bir örnekle göstermeye çalışacak olursak, “Dünya” gerçek, “Dünya yuvarlaktır” yargısı ise hakikattir (doğrudur).

Bir ifadenin, sözün hakikat olabilmesi için bir yargı taşıması gerekir. Örneğin tek başına “beyaz” sözcüğü ya da tek başına “kar” sözcüğü bir yargı taşımaz. Bu nedenle bunlara hakiki (doğru) ya da yanlış diyemeyiz. Ancak “beyaz kar” denildiğinde, karın rengi üzerine bir yargı söz konusudur. Artık buna hakiki ya da yanlış diyebiliriz. “Beyaz” gerçek, “kar” gerçek, “beyaz kar” ise hakikattir. Aristoteles, hakikatin (doğruluğun) ve yanlışlığın şeylerde değil, düşüncede olduğunu vurgular. Zira bağlantı kurma ve ayırma, nesnelerde değil düşüncede olup biter. Bu nedenle hakikat ya da yanlış olanlar var olanların kendileri değil, var olanlar üzerine söylenenlerdir (Aristoteles, *Metaphysics*, 1991, s. 1051b).

Hakikat, şeyler ile onlara ilişkin yargılar arasındaki uygunluktur. Kant’ın deyimiyle, bilgisinin, nesnesine uygunluğudur. Olması gerekeni, özünün gerektirdiğini yerine getiren her şey hakikidir. Böylece bir bilgi, biçimsel mantığın yasalarıyla gelişmiyorsa ve aynı zamanda kendi nesnesine de uygunsa, hakikattir (Tepe, 2016, s. 62). Bir tümce, onunla öyle olduğunu söylediğimiz durum öyle ise hakikattir (Wittgenstein, 1979). Şeyler ile onlara ilişkin yargıların uygun olmaması durumuna ise yanlış diyoruz.

Hakikatin Önemsizleşmesi Nedir?

Hakikatin önemsizleşmesi, gerçek ile ona ilişkin yargılar arasındaki uygunluğun ortadan kalkmasının umursanmamasıdır. Yani hakikatin düşüşüdür.

Hakikatin önemsizleşmesi, yalan söylemekle eşanlamlı değildir (Zarzalejos, 2017, s. 11). Yalanı bolca içerir ve ondan çokça yararlanır fakat, yalandan başka ve yeni bir şeydir. Yeni olan, siyasetçilerin yalanları ya da yalancılıkları değil, kitlelerin buna verdiği tepkidir (d’Ancona, 2017, s. 26). Siyasetçilerin yalanlarına alışan kitleler, artık siyasetçiler tarafından yalan söylenmesini umursamamaktadır (Keyes, 2004, s. 11). Hakikatin önemsizleşmesinin getirdiği yenilik, kitlelerin, kendi önyargılarına, görüşlerine ya da kanaatlerine uyumlu olduğu sürece, yalanların yalan olduğunu bilse dahi, onları hakikatmiş gibi kabul etmesidir. Kitlelerin, yalan olduğunu bildiği söylemler karşısında, sanki bu yalanlar doğruymuşçasına pozisyon alması, onları savunması, onlara sahip çıkmasıdır.

Hakikatin önemsizleşmesi kavramı, Oxford Sözlükleri tarafından bir sıfat olarak, “nesnel olguların, kamuoyu oluşturmada, duygulardan ve kişisel inançlardan daha az etkili olması durumu” şeklinde tanımlanmaktadır (Oxford Dictionaries, 2016). Yani hakikatin önemsizleşmesinde, temel nokta kitlelere yalan söylemek değil, onları nesnel veriler kullanmadan, duygularına çağrılar yaparak, doğru ya da yanlış birtakım şeylere inandırmaktır. Hakikate karşı doğrudan bir girişim değildir, hakikati önemsemeyen bir girişimdir. Bu nedenle toplumun rasyonel düşünen kesimlerini, seçkinleri ikna etmeye çabalamaz. Onun hedef kitlesi rasyonel düşünmekte güçlük çeken geniş halk kitleleridir. Onların gerçeklikle bağlantısı olmayan önyargılarını güçlendirmeye çalışır (*The Economist*, 2016). Bunu mantık aracılığıyla inşa edemeyeceği için, temel araç olarak görsel hileler ile dil hilelerini kullanır.

Olgusal verileri dikkate almadan, doğrudan duygulara hitap eden görsel hileler, geleneksel ve/veya sosyal medya aracılığıyla dolaşıma sokulmaktadır. Bunlar kışkırtıcı görseller taşıyan afişler, üzerlerinde propaganda amaçlı kasti oynamalar ve çar-

pıtmalar yapılmış, bağlamlarından kopartılmış fotoğraflar (bir mitingi daha kalabalık ya da daha تنها göstermek, başka bir ülkede yapılmış bir gösteriyi kendi ülkesinde yapılmış gibi sunmak, görseli temsil ettiğinden bambaşka bir temsiliyet çerçevesinde kullanmak gibi), televizyonlarda ya da sosyal medyada oynatılan tümüyle taraflı videolar gibi araçlardır.

Dil hileleri ise verileri çarpıtacak, üstlerini örtecek, onları önemsizmiş gibi gösterecek ya da tartışmayı ve gündemi değiştirecek şekilde inşa edilmiş sahte savlar ve sahte çürütmelerden oluşmaktadır. Bu çalışmanın “Safsatalar” bölümü, tamamıyla bu tip hileleri incelemektedir.

Hakikatin Önemsizleşmesi Siyaseti

Hakikatin önemsizleşmesi siyasetinde inandırma ya da ikna sürecinde, dinleyicilerin zihinlerine hitap etmek yerine, kalplere hitap etmek söz konusudur. Doğrudan duyguları harekete geçiren yüce kavramlar olarak “şehitlik”, “kutsallık”, “din”, “milliyetçilik”; korku kavramları olarak “terör”, “savaş”, “ekonomik kriz”; öfke ve nefret kavramları olarak “şer odakları”, “ülkeyi ele geçirmeye çalışan kötüler”, “gizli gündemleri olan dış güçler”, “kıskanan ve kuyu kazan ötekiler”; hüznün kavramları olarak da “tarih boyunca uğranılan haksızlıklar”, “yaşanan mağduriyetler” ve daha birçok benzeri yaklaşım, hakikatin önemsizleşmesinin temel başvuru araçlarıdır. Batı’da, hakikat için ısrarcı olan Aydınlanmacı mirası gölgeleyen hakikatin önemsizleşmesi tehdidi, siyasi karar almanın yalnızca bir parametresi olan duygusal bağı, siyasi rekabetin temel ölçütü haline getirmiştir. Eski Birleşik Krallık Başbakanı Tony Blair’in yakın zaman önce hakikatin önemsizleşmesi siyaseti için ifade ettiği üzere, “bunu kullananlar ve onların izleyicileri için akıl

ve hakikat gerçek bir irkilme, kanıt ise bir dikkat dağıtıcıdır. Onlar için önemli olan tek şey söyledikleri ve vaat ettiklerinin duygusal etkisi”dir (Weissman, 2017, s. 47).

Kitlelerin ikna edilmesi için nesnel verilerin kullanılması yerine duyguların çoşturulmasına başvurulması ve bunun kitlelerce kabulü, hakikatlere değil, algılara dayalı bir sahte evren üretmektedir. Böylece gerçeklik ve onun insan zihnindeki yansıması olan hakikat arasındaki bağlantı kop(arıl)maktadır. Doğru şartlar altında, bir yalan, olguların becerikli bir sergilenişiyle mağlup edilebilir. Ancak hakikatin önemsizleşmesi, her şeyden önce, duygusal bir olgudur. Gerçeğin kendisinden çok, bizim gerçeğe ilişkin tavrımızı umursar (d’Ancona, 2017, s. 126). Olaylara, olgulara, gerçekte olup bitenlere sadık kalma, onların tanıklığının ortadan kaldırılmasıyla birlikte sona ermiştir (Tutal, *Post-Gerçek: Şeytanla İmzalanan Yeni Sözleşme*, 2017, s. 6). Gerçek hâlâ dışarıdadır fakat zihinlerdeki yansıması olan hakikat, duygusal kurmacalarla yer değiştirmiştir.

Sahte, gerçeği yerinden etmiş ve onu taklit etmeye bile tenezzül etmeden, kendisini onun yerine geçirmiş görünmektedir. Sahte artık gerçeğe değil, kendi uydurduğu sahtekârlıklara referans vermektedir. İnsanlar da artık hakikate değil, canlanın istediğine inanmaktadırlar (Alemdar, 2017, s. 18). İşte hakikatin önemsizleşmesi dünyasının tanımlayıcı karakteristiği budur. Amaç, bir rasyonel akıl yürütme, değerlendirme ve sonuca varma süreciyle hakikati belirlemek değildir. Sanki açık büfeden alıyormuşçasına kendi hakikatinizi kendinizin seçmesidir. Aynı zamanda aynı istekle, kendi yalanınızı da seçersiniz. Böyle olunca, “Putin’in Rasputin’i” lakaplı Rus siyaset bilimci ve polemikçi Alexander Dugin’in söylediği üzere, “hakikat bir inanç meselesidir, olgular diye bir şey yoktur”. Ancak hakikatin önemsizleşmesi hakkındaki ilk kitabı yazan

Keyes'in sözlerini anımsayalım: "Eğer yalancılık norm haline gelirse, toplum çöker" (Keyes, 2004, s. 9).

Böyle bir ortamda toplum için komplo teorileri önemli bir tutamak noktası haline gelmektedir. Zira komplo teorileri, hakikatin önemsizleşmesi döneminde iyice karmakarışık, hayret verici ve muğlak hale gelen hakikatin üzerine basit açıklamalar getirerek örtmeyi mümkün hale getirir (Brotherton, 2015, s. 121). Komplo teorileri sayesinde, kaostan ziyade bir düzen olduğu gösterilir ve her şeye en indirgenmiş basitlikte dahi olsa bir neden üretilir. Yani paradoksal bir şekilde, aslında komplo teorilerinin açıklamaları güven vericidir. Ancak bu açıklama çoğu kez sahte bir gerçekliktir. Böylesi iddialarda, psikologların "olumlu test stratejisi" dedikleri mekanizma devreye geçer ve bizler, bulmayı beklediklerimizi ararız (d'Ancona, 2017, s. 65). Yani komplo teorileri, bizim inanmayı istediğimiz şeyleri, aşırı basitleştirilmiş ve delillere değil, tahminlere ve önyargılara dayanan bir şekilde inanılabilir kılmaya yararlar.

Brotherton'un ifade ettiği üzere: "Önce inançlarımız gelir; ardından onlarla uyumlu rasyonelleştirmeyi uydururuz" (Brotherton, 2015, s. 233). Kültürünün özü kanıta değil de hissiyata dayanan hakikatin önemsizleşmesi döneminde, iktidarlar önce eylemi gerçekleştirip, ardından rasyonelleştirdiklerinden, komplo teorilerine daha çok yer ayrılmaktadır. Hakikatin önemsizleşmesi siyasetinde komplo teorileri dramatik bir hızla çoğalmıştır (d'Ancona, 2017, s. 84). Yeni olan bir başka şey de artık komplo teorilerinin eski dönemlerin aksine muhalefet kanadından değil, iktidar kanadından geliyor olmasıdır. Komplo teorileri, hakikatin önemsizleşmesi siyasetinde iktidarın kendi başarılarını büyütmesi ve hatalarını örtmesi için kullandığı basitleştirici bir anlatı biçiminden başka bir şey değildir. Eski dönemlerde olduğu üzere muhalefetin iktidardan kuşkulanan zihinlerinden çıkan bir eleştiri olmak yerine, her

koşulda iktidarın haklı olduğunu fısıldayan bir meşrulaştırmadan ibarettir. Hakikatin önemsizleşmesi siyasetinin önemli bir öyküleme yöntemidir. İnanmaya hazır kitleye, inanmak için hissi nedenler üretmek için kullanılır.

Hakikatin önemsizleşmesi, ekonomik bollaşmadan çok, seçkinlerin güçlü olduğu dönemde itibarlı sayılmayan toplum kesimlerini itibarlı yurttaşlara dönüştürmesinden güç alır. Bu anlamda seçkinlerin sosyokültürel tekeline yıkma ve hem siyaseten, hem ekonomik olarak onların ayrıcalıklı pozisyonlarına ortak olma hareketidir. Doğası gereği anti-seçkincidir. Bu nedenle dili ve eylemleri vulgardır.

Hakikatin önemsizleşmesi döneminde, herkes için aynı anda kabul edilebilir, nesnel hakikatler önemini yitirmiştir. Kitlelere en popülist yöntemlerle yöneltilen, kitlelerin inançlarına, duygularına, toplumsal değerlerine oynayan ifadeler, bir süre sonra hakikate dönüşebilmekte ve o kitle için başka bir hakikatin anlamı ve önemi kalmamaktadır. İşin en ilginç kısmı ise, uydurulmuş veya manipüle edilmiş hakikatin ısrarla ve körü körüne bu kitleler tarafından ölümüne savunulmasıdır.

Hakikatin Önemsizleşmesi Kavramının Tarihi

Hakikatin önemsizleşmesi kavramı, ilk kez yazar Steve Tesich tarafından 1992 yılında kullanılmıştır (Tesich, 1992). Tesich bu yazıda, Reagan ve Bush dönemlerinden örnekler vererek, liderlerin yalan söylediklerine ama halkın da hakikati bilmeyi istemediğine gönderme yapmıştır. Kavramın kitap boyutundaki ilk incelenmesi ise Ralph Keyes tarafından 2004'te gerçekleştirilmiştir (Keyes, 2004). Keyes'in kitabı büyük oranda "yalan" ile ilgili bir çalışmadır. Keyes; toplum üzerinde kanaat oluşturan akademisyenler, gazeteciler, siyasetçiler, din

adamları, popüler kişiler ve kurmaca yazarları gibi yüksek profilli aktörlerin büyük çoğunluğunun yalancılıkta uzmanlaşmış olduğuna dikkat çeker. Ona göre, kamuoyu oluşturucularının en bilinenlerinin kamuoyu yaratmadaki temel aracı yalandır.

Hakikatin önemsizleşmesi kavramı, orta sınıf profesyonellerden oluşan geniş bir kesimin desteğiyle, akademisyenler tarafından geliştirilmiştir. Sol eğilimli liberallerin, devlet sponsorluğundaki hakikatten kurtulmanın yollarını ararken, onun yerine inşa ettikleri yeni bir bilişsel kısıtlanma biçimidir.

Otuz yılı aşkın bir süredir akademisyenler, postmodern felsefenin çatısı altında, “hakikati”, artık entelektüel zihinlerin inanmayacağı “büyük anlatıların” bir türü olarak itibarsızlaştırmaktalar. Naif ve/veya baskıcı olmakla suçlanıp reddedilen tekil “hakikatin” yerine, kabul ettirdikleri yeni sağlam entelektüel inanç ise, her zaman çoğul ve göreceli olan “hakikatler”dir. Postmodernizmin görecelilik ilkesi çerçevesinde, hakikat, onu yapan kişiye göre değişmektedir. Evrensel bir hakikat oluşturmak için kendimize özgü olanın dışında hiçbir pozisyon yoktur.

Bu postmodern tutum, 1990’larda toplumun tüm kesimlerine yayılmıştır. Yirminci yüzyılın son on yılında, gazeteciler, akademisyenleri izleyerek “nesnelliği” reddetmeye başladılar. Geride kalan modernist paradigma çerçevesinde nesnel hakikatin olduğunu savlayanlar ise kendilerini ve kamuoyunu aldatmakla suçlandılar.

Gazetecilerin ardından, iş dünyası da postmodern akademisyenleri izlemiştir. 1990’ların ikinci yarısında ekonomide hakikatin önemsizleşmesini destekleyen bir şekilde markalaşma, yeni kategorilere ayrılmış “yaratıcı endüstriler”in temel faaliyet alanı olmuştur. “Marka” olarak isimlendirilen efsanevi düşünce, büyülü bir sistem oluşturarak hızla büyümüş ve oluşturduğu gelirleri katlamıştır (Culcutt, 2016). Marka, etiketlediği ürünlerin, onu tüketen kişiye farklı kazanımlar, itibar ve

statü getireceğine yönelik ikna edilmiş kitleler yaratarak, bant üretiminden kat kat fazla gelir ve zenginlik üretme becerisine ulaşmıştır. Hakikat olan üretim, hakikatin önemsizleşmesi olan ise marka olmuştur. Hakikatin önemsizleşmesinin ürünü olan marka, hakiki üretime oranla onlarca kat fazla kâr getirmekte ve dahası marka üretenleri de saygın ve rol model kişilere dönüştürmektedir. Toplum hakiki olana değil, hakikati önemsizleştirene talep göstermiştir. Marka bilinci, ürün tasarımı, geliştirme ve imalatın sıradan faaliyetlerinden çok daha önemli bir duruma gelmiştir. Batılı ekonomilerde bu algı yönetimi sistemi ve sürekli PR büyük ölçekli imalatın tartışılmaz gerçeklerinin büyük ölçüde yerine geçmiştir.

Yirmi birinci yüzyılın başında ise artık bu eğilime hükümetler de doğrudan katılmışlardır. Siyasetçiler “hakikatler”den çok, “hakikatlerin” nasıl dönüştürüldüğüyle ilgilenmeye yönelmişlerdir. Böylece “spin doctor”lar sahneye çıkmış; hükümetler PR yapmaya başlamışlardır. Hakikatler sahne arkasına atılmıştır (Calcutt, 2016).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında 1968, kişisel özgürlüklerin ve sosyal ilerlemenin arzulandığı bir devrime damga vurmuştur; 1989 totalitarizmin çöküşü olarak anımsanacak. Post-modernizmin hakikatin önemsizleşmesi siyasetini doğurması için ise, yirmi birinci yüzyılı beklemek gerekmiştir. Ve 2016’da Trump’ın ABD başkanı seçilmesi ve İngiltere’nin AB’den çıkması (Brexit) ile birlikte hakikatin önemsizleşmesi dönemi kesin olarak dolaşıma girmiştir (d’Ancona, 2017, s. 7). Brexit oylaması; Trump’ın zaferi; iklim değişikliği biliminin reddi; göçmenlerin yerilmesi –bunların tümü– olguların bir kenara bırakılıp, duyguların kışkırtılmasıyla inşa edilmiştir.

Geleneksel demokrasinin ve demokratik kurumların popülist bir dalgayla temellerinden sallandığı yeni bir siyasi ve entelektüel mücadele dönemine girdik. Rasyonellik, duygulara;

çeşitlilik, teksesliliğe; özgürlük ise otokrasiye sürüklenme tehdidiyle boğuşuyor. Dahası siyaset, pratikte, fikirler arasındaki bir yarışmadan çok, sıfır toplamı bir oyun¹ gibi algılanıyor. Bilime kuşkuyla hatta zaman zaman açık bir küçümsemeyle bakılıyor.

Küresel bu eğilimin merkezinde, tıpkı bir hisse senedinin ya da para biriminin değer yitirmesi gibi, hakikatin değer yitirmesi yer almaktadır. Toplum nezdinde hakikatin kıymeti azalmakta ve meşru bir kuşkuculuk kılığına girmiş görecelilik buluşucu bir hastalık gibi yayılmaktadır.

HAKİKATİN ÖNEMSİZLEŞMESİNİN TEMELLERİ

Hakikatin önemsizleşmesi çatısı altında; yalanların, gerçekdışı haberlerin, üretilen alternatif ve sahte hakikatlerin yarattığı bilgi kirliliğine neden olan başlıca bileşenler şöyle sıralanabilir: 1) Postmodernizm; 2) Yeni medya düzeni; 3) Demokrasiye duyulan güvenin azalması; 4) Popülizm.

Postmodernizm

Hakikatin önemsizleşmesi, entelektüel jeolojisini, geç yirminci yüzyılın postmodern felsefesinde bulur. Postmodernizm, kendisine ilişkin tam bir tanım üretilmesine direnir. Bunda bir düşünce okulu olarak kendi içerisinde pek uyumlu olmamasının

1. Sinerjinin olmadığı, güçlerin birleşmesinden daha büyük bir pastanın elde edilemediği bir evren tasarımıdır. Bu tasarıma göre toplam pasta artmaz ve taraflar pastayı paylaşıırken ya kaybeder ya da kazanırlar. Bir aktörün kaybı, zorunlu olarak bir başka aktörün kazancı olarak görülür. Bu nedenle işbirliği değil, vahşi bir karşılık doğuran bir evren tasarımıdır.

da rolü bulunmaktadır. Bununla birlikte postmodernizme genel olarak atfedilen belirli ilkeler vardır.

Postmodernizmin iyi tarafı, çoğulcu toplumu onaylaması; etnik azınlıklar, cinsel yönelimler ve kültürel gelenekler gibi çoklu seslere önem vermesidir. Ashley, Derrida ve Foucault gibi postmodern düşünürler, okuyucularından dili, kurumları ve aktarılmış bilgeliği ve sözcüklerin, öykülerin, sanatın ve mimarinin iktidar ve “hegemonya” biçimlerini nasıl olup da kutsallaştırdığını sorgulamalarını ve yapı-söküme uğratmalarını ısrarla talep etmişlerdir.

Ancak postmodern düşünürler aynı zamanda, nesnel gerçekliği sorgulamışlar ve gerçeklik, hakikat ve doğruluk kavramlarının altlarını oldukça oymuşlardır. Onların doğal kavramları ironi, yüzey, yabancılaşma ve parçalara ayrılmaydı. Postmodern düşünürler, klasik felsefenin soyut ideallerinden ziyade dili ve kültürü “sosyal inşalar” olarak, siyaseti de iktidarın sınıflar, ırklar, cinsiyetler arasındaki dağılımı olarak anlamayı tercih ettiler. Ve eğer her şey bir “sosyal inşa” ise, o halde neyin yanlış olduğunu kim söyleyebilir ki?

Belirsizliğin ve düzensizliğin hâkim olduğu bir postmodern dünya tasarımında, hakikatin var olup olmadığı tartışmalı hale gelmiştir ve var olduğu şüpheli olan bu hakikatin akılla bulunabileceğine ilişkin inanç da sarsılmıştır. Bu yeni durum, tarihin ve bilginin kesintisiz bir ilerlemeye değil, kesintilere ve kopuşlara tabi olduğu sonucunu doğurmuştur. Yani tarih de, bilgi de görecelidir ve ikisinin de hem momentumunu hem de konumunu aynı anda tespit edebilmek olanaksızdır. Bundan böyle tek bir hakikatten söz edilemez. Her şey öznenin bakış açısına göre değişmektedir. Kısacası her şey görecelidir ve hiçbir bilgi kesinlik iddiasında bulunamaz. Böyle bir ortamda da, kimin gerçeğe daha yakın olduğu gibi bir soru sormak anlamsızdır. Yani artık aydına, seçkine ve entelektüele bir gereksinim

yoktur. Nasıl olsa gerçeğe ulaşılammamaktadır ve bu anlamda üretilen tüm düşünceler ve akıl yürütmeler denktir. Bunlar arasında denkliği bozabilecek tek farklılık estetik farklılıklardır ve gerisi boştur.

Postmodern bir ortamda hakikat artık yitmiştir ve önemli olan hakikate ulaşmak değil, daha estetik olana ulaşmaktır. Siyaset dil oyunlarına dönüşmüş, sanat ile piyasa birbirleriyle örtüşmüş, seçkin avangardın yerini anti-seçkin kitsch almıştır. Gerçeğin temsil edilemediğinin düşünüldüğü bir ortamda, artık temsillerin temsilleri yapılmaktadır ve her şey birer göstergeye dönüşmüştür. Her şey bir göstergedir fakat gösterilenin kendisi ortadan kalkmıştır. Artık tüm toplum ve sosyal alan bir simülarktan ibarettir ve gerçeğe ulaşma hedefinin yerini hazza ulaşma almıştır.

Postmodernist kurguda anlam yoktur fakat yorumlar vardır. Yorumlar ise bir hakikati ifade etmemekte, bu nedenle hem aynı konuda başka yorumlara açık olmakta hem de bir yorum olan kendisini de yeni yorumlara açmaktadır. Her bir yorum, incelenenin şifrelerini sökmek yerine, ona yeni bir açılımla beraber yeni şifreler koymaktadır. Bu nedenle anlam sürekli olarak ötelenmektedir. İki aynayı karşılıklı olarak birbirine tuttuğumuzda son imgeyi bulabilmek nasıl olanaksızsa, burada da her bir yorumun, yeni yorumlara gönderme yapması ve olanak tanıması yüzünden, sonsuz yorumlama içerisinde bir anlama ulaşmak olanaksızdır. Anlamın sürekli olarak ertelenmesi ise, yorumlarla ikna edilecek kitlenin ikna edilmesini zihinsel değil, hissi bir eyleme dönüştürmektedir. Postmodern evrede hangi yorumun seçileceğine ilişkin kitlenin elinde bir araç yoktur. O yüzden hangisine inanmak isterse onu seçer. Bugün buna, yarın bir başkasına inanmak isteyebilir. Bu nedenle neye inanıldığı anlık ve uçucu bir şeydir. Bu nedenle postmodernizm “hemen şimdi, hemen burada” (right here,

right now) düsturuna bağlıdır. Her şeyin sonsuz uçucu olduğu bu yeni kaotik dönemde, “burada ve şimdide” olmayanın, ifade ettiği bir şey yoktur. O yüzden her şeye yalnızca burada ve şimdide bir anlam yüklenir. Ertesi gün olduğunda aynı şeye yüklenen anlamın dönüşmesinde hiçbir beis yoktur. Kitle neye inanmak ister, neye inanmaya razı olursa, ona inanacaktır. Çelişkiler, tutarsızlıklar hiçbir önem taşımaz.

Postmodernizmin muhalifleri, başından itibaren, postmodernizmin gerçeğe inananlarla göreceliliğe inananların arasındaki antik çekişmedeki Sofist savların gösterişli bir yeni sunumundan başka bir şey olmadığını savunmuşlardır. MÖ beşinci yüzyılda Protagoras, “insanın her şeyin ölçüsü olduğunu” ileri sürmüştü. Nietzsche daha da ileri giderek insan doğasının hakikat kavramına olumlu bir şekilde düşman olduğunda ısrar etmişti. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında bu söylem çok benzer sözcüklerle Kıta Avrupası’nda yeniden ortaya çıktı.

Postmodern düşünürler için bilginin artması, anlamın da arttığı ya da hakikate yaklaşıldığı anlamlarına gelmez. Onlara göre bilgi artışları yasaları keşfetmeye değil, yeni yorumlar yapmaya yarar. Fakat yorumlar arasında bir hiyerarşi olamaz. Yani hiçbir yorum birbirinden üstün ya da geride değildir. Bu da modernizmin yorumlarını imtiyazlı kılmış olduğu entelektüelleri ve seçkinleri bir anda sıradan yurttaşlara dönüştürmektedir. Postmodernizme göre madem hakikatin bulunması yolu insan zihnine kapalıdır, o halde hiçbirinin hakikate ulaşamayacağı bu yorumlar havuzunda, hiçbir yorum diğerlerine üstünlük iddiasında bulunamaz. Hiç eğitim görmemiş bir kişinin yorumları ile bir profesörün yorumları arasında üstünlük bakımından bir hiyerarşiden söz edilemez. O halde entelektüellerin ve seçkinlerin artık topluma hakikate ulaşma doğrultusunda önderlik yapmalarını beklemek anlamsızdır. Madem nesnel bir hakikate ulaşılamaz ve hakikat görecelidir, o halde herkes kendi

hakikatinin peşinden gidebilir. Baudrillard “Daha ve daha fazla bilginin ve daha ve daha az anlamın olduğu bir dünyada yaşıyoruz. (...) Bilginin anlamı ürettiğini düşünüyoruz fakat olup biten tam tersidir” (*Simulacra and Simulation*, s. 79-80) diyerek bu durumu özetlemeye çalışmıştır. Böylece postmodernist metinler, hakikatin önemsizleşmesinin yolunu açmıştır.

Postmodernist bu tutum, sanat, edebiyat, mimari gibi düş gücüne dayalı alanlarda büyük sıçramalar sağlamıştır. Ancak sosyoloji, ekonomi, antropoloji, psikoloji gibi pek çok sosyal bilimin çakıştığı ve doğrudan günlük uygulamalardan da beslenen siyasette durum farklı olmuştur. Postmodernist hareket, siyaset bağlamında hakikatin halen bir öncelik olduğuna ilişkin belirsiz dahi olsa bir uzlaşmayı koruyabilseydi yine de sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek mümkündü. Ancak bu uzlaşma yıkılmıştır.

Bilimsel, hukuksal, siyasi ve ticari uygulamalarda hakikatin bağlayıcı bir güç olarak yükselişi insanlık tarihinde kademeli ve zor kazanılan bir zaferdi. Bugün postmodernist felsefenin açtığı yolda bu rasyonel hakikat birikimi saçılıyor, getireceği riskler görülmeden elden çıkarılıyor. Ballard’ın söylediği üzere: “Eski-den ne denli karmaşık ya da belirsiz olursa olsun, dış dünyanın gerçekliği temsil ettiğini ve zihnimizdeki içdünyanın, düşlerin, umutların ve arzularınsa düşlem ve imgelem âlemini temsil ettiğini varsayardık. Bu roller yer değiştirdi. Çevremizdeki dünyayı ele almanın en akıllıca ve en etkili yolu, onun bütünüyle kurgudan oluştuğunu varsaymaktır – ama aksine, bize kalan küçük bir parça hakikat kafamızın içindedir” (Ballard, 2014, s. 8). Böylece zihnimizdeki kurmaca öznel bir hakikate yükselirken, çevremizdeki dünyanın gerçekliği ve hakikati bir kurmacaya iniyor. Öznellik, nesnelliğe üstünlük sağlıyor. Nesnel hakikat, yerini öznel hakikate bırakıyor. Her biri başka başka zihinlerin içine sıkışmış, aktarılamayan, içe kapalı hakikatler

bolluğunda, hiçbir özelliğın bir diğeriine üstünlük sağlayamadığı toplumun ortak rasyonalitesini sakatlayan bir saçılmanın ilanı veriliyor. 2600 yıl önce söylenen Protagoras sözü yeniden temel ilke haline geliyor: “İnsan her şeyin ölçüsüdür.”

Yeni Medya Düzeni

Medyanın evrimi, hakikatin önemsizleşmesinin en büyük nedenlerinden biridir. Haber kaynaklarının dağılması, yalanların, söylentilerin ve dedikoduların korkunç bir hızla yayıldığı bir dünya yaratmıştır. Üyelerinin, birbirlerine ana akım medya kaynaklarına oranla çok daha fazla güvendiği bir network içinde yaygın şekilde online paylaşılan yalanlar, hemen hakikat görünümüne bürünebilmektedir. Genel kabul görmüş inançlara çelişik olan bir kanıtın sunulması durumunda, insanlar kanıtı kabul etmekten çok, öncelikle hakikatleri görmezden gelme eğilimi göstermektedirler (*The Economist*, 2016).

Modernizm döneminde palazlanan ve önce ulusal, ardından uluslararası büyüklüklere ulaşan geleneksel ana akım medya, modernizmin hâkim paradigması çerçevesinde, hakikate ulaşmak için akıl yürütme kullanan entelektüellerin yönetimindeydi. Çarpıtmalar, gizlemeler, abartmalar ve asparagaslar bu dönemde de yapılmaktaydı. Ancak yayınlanan tüm bu sahte haberler, belirli olgusal verilerle desteklenmeye çalışılır ve rasyonel bir meşruiyet zeminine oturtulmaya çabalanırdı. Akıl, sorgulama ve entelektüel yaklaşım yürürlükteydi. Sahtekârlık yapılacaksa, tüm bu sınamaları aşabilecek kadar nitelikli bir sahtekârlık olmak durumundaydı. Dolayısıyla, geleneksel ana akım medya, hakikatin önemsizleşmesini engelleyen bir mekanizma görevi görüyordu.

Ancak 1990’larda internetin kamu kullanımına açılması ve hızla yaygınlaşması, geleneksel medyada radikal değişiklikler olabileceği sinyallerini verdi. Çok geçmeden çeşitli internet gazeteleri kuruldu. Geleneksel ana akım medya kurumları, internet versiyonlarını oluşturarak, internette de hizmet vermeye başladı. Ancak komplo teorileriyle, magazinlerle, sahte “şok” haberlerle bezeli web siteleri ve sosyal medya, ana akım medyayı zamanı geçmiş “liberal seçkinler”, “küresel” düzenin itibarını yitirmiş sesi” olarak küçümsüyorlardı. “Uzmanlar”, güvenilir bir bilgi kaynağı olmaktan çok, kötü niyetli bir kartel olarak yeriliyorlardı (d’Ancona, 2017, s. 8). Geleneksel medya yapısında kendilerine yer bulamamış olan bu web gazete ve gazetecileri, kendilerini dışlamış olan sisteme yüklenmeye başladılar. Fakat bu gibi internet gazetelerinin sayısı henüz düşüktü. Basının içeriğini belirleyen yönetim hâlâ profesyonel gazetecilerin güdümündeydi ve gazeteciler henüz entelektüel ve rasyonel niteliklerini yitirmemişlerdi.

Bu nitelik, 2004’te Ağ’ın (2.0) gelişile birlikte, içerik yönetimi sistemlerinin kullanıcı dostu yapısının internet yayıncılığını herkes için mümkün hale getirmesiyle bozuldu (Redondo, 2017, s. 51). Basın ilkelerinden, rasyonel akıl yürütmeden, sorgulamadan habersiz, entelektüel özellikler taşımayan sıradan insanlar da internet aracılığıyla, istedikleri gibi haber ve bilgi yayıncılığı yapmaya başladılar. Böylece gazetecilikte kâğıttan dijitale geçiş yalnızca bir teknolojik dönüşüm olmanın çok ötesine geçti. Profesyonel etiğin kaybını, doğruyu söylemenin terk edilmesi, yalanların ve söylentilerin bilgi çemberine kabulü izledi (Zarzalejos, 2017, s. 13).

İnternet yayıncılığı, yalnızca sanal haber siteleriyle sınırlı kalmadı. Sosyal medyanın ortaya çıkışıyla birlikte, internet yayıncılığı, sosyal medya üzerinden de yapılmaya başlandı. Çok geçmeden, internette haberlere ulaşmanın yeni yolu ve ana

akımı sosyal medya oldu. PEW Araştırma Merkezi'nin 2016'da gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre Amerikan nüfusunun %62'si kendilerini güncel tutmak için sosyal medya kullanıyor (Gooch, 2017, s. 15).

Yalnızca 2004'te kurulmuş olan Facebook'un bugün dünya çapında 2 milyarın üzerinde kullanıcısı var. Facebook insanlar için internette haber bulmada o kadar baskın ki, böylesine bir baskınlığın gazeteler döneminde düşünmesi dahi olanaksızdı (Viner, 2016).

Columbia Üniversitesi Dijital Gazetecilik Merkezi Direktörü Emily Bell'in yazdığı üzere: "Sosyal medya yalnızca gazeteciliği yutmadı, her şeyi yuttu. Siyasi kampanyaları, bankacılık sistemini, kişisel öyküleri, eğlence sanayiini, perakendeyi ve hatta hükümet ve güvenliği de yuttu. Haber ekosistemimiz, son beş yılda, geçmiş 500 yıldan çok daha dramatik bir dönüşüm geçirdi. Yayıncılığın geleceği, çoğunluğun kaderini elinde tutan bir avuç kişinin eline geçti. Haber yayıncıları, gazete ve dergilerinin dağıtımı üzerindeki kontrollerini yetirdiler. Artık çoğu okuyucu opak ve tahmin edilemez algoritmalar ve platformlar tarafından filtreleniyorlar. Bu da sosyal medya şirketlerinin ne okuduğumuza karar vermekte onlara ezici bir güç veriyor" (Viner, 2016).

Doğruyu söylemek gerekirse, hakikatin önemsizleşmesi döneminden önce de basından gelen her şey "kesin doğru" değildi" (Palma, 2017, s. 17). Buradaki paradoks, aralıksız haber akışına sahip olabilmek için, şimdiye kadar olduğundan daha fazla yanlış bilgilendirilebilmemizdir (Gooch, 2017, s. 15). Umberto Eco'nun sert deyişiyle, internet ve sosyal ağlar sayesinde, daha önce hiç sesi çıkmayan "bir sürü budalaya konuşma hakkı" verilmesi (Berckemeyer, 2017, s. 27) ve böylece herkesin doğru olsun olmasın kendi beyanlarının ve görüşlerinin tanıtımını yapabiliyor olması birtakım sorunları da beraberinde getirdi.

Bu durum, haber gibi görünen ancak hiçbir rasyonel akıl yürütme, sorgulama ya da delil kullanma olmaksızın yaratılan sahte haberlere yol açtı (Pina, 2017, s. 41). Dahası sosyal medya, başkalarının ürettiği haberlerin ve gönderilerin, her bir kullanıcı tarafından repost edilerek yeniden ve daha geniş bir alana yayılabilmesi avantajıyla, sahte haberleri, tarihte hiçbir haberin sahip olamadığı bir hızla dağıtılmasını sağladı. İnternete bilgisayarların ardından cep telefonlarının da büyük bir verimlilikle girebilmesi ve her geçen yıl internet bağlantı hızının artması, bu dağıtım hızını geometrik olarak katladı. Bu değişimin ortasında virallik (ağızdan ağıza yayılmak), niteliğin ve ahlakiliğin önceliğini yerinden etti (Gooch, 2017, s. 15).

Geleneksel ana akım medyayı taklit ederek başlayan internet ve sosyal medya haberciliği, bir süre sonra kendi stilini ve egemenliğini oluşturunca, bu kez geleneksel ana akım medya, internet ve sosyal medya haberciliğini taklit etmeye başlamıştır. Son birkaç yılda pek çok haber kuruluşu kamu yararına yapılan gazetecilikten uzaklaşarak, fast-food haberlere –sayfa görüntülenme sayısını artıracak, cezp edici, umut vaat eden, “şok gelişme” başlıkları taşıyan ancak anlamsız magazin haberler ve fotoğraflardan ibaret olan haberlere– yönelmiştir. Bu olgunun en aşırı dışavurumu, gerçek haberler gibi görünecek şekilde tasarlanmış yanlış bildirimlerle site trafiğini artıran sahte haber çiftliklerinin yaratılması ve bunların sosyal iletişim ağlarında geniş bir şekilde yayılması olmuştur. Aynı ilke, sahtekârlık için yaratılmamış olsa bile yanlış yönlendiren ya da duygusal olarak dürüst olmayan haberlerde de geçerlidir: Haber kuruluşlarının büyük çoğunluğu için ağızdan ağıza yayılmak, doğru ya da kaliteli olmaktan daha önemli hale gelmiş ve bu bir ilke olmuştur.

Elbette gazeteciler geçmişte de hatayla, önyargıyla ya da bazen de bilinçli olarak pek çok yanlışlar yapmışlardır. Dolayısıyla bunun dijital çağın yeni bir olgusu olduğunu düşünmek

bir hatadır. Fakat günümüzde yeni ve önemli olan şey, söylen-tilerin ve yalanların en az sapasağlam hakikatler kadar ve hatta genellikle daha yaygın okunmalarıdır. Bunun nedeni bunların hakikatten daha ilgi çekici ve paylaşmak için daha heyecan verici olmalarıdır. Önceden *Gawker*'de bir yüksek trafik viral öyküler uzmanı olarak çalışan Neetzan Zimmerman bu yaklaşımı 2014 yılında bütün çıplaklığıyla dile getirmiştir: “Günümüzde bir öykünün gerçek olup olmaması önemsiz. Aslında önemli olan tek şey insanların onu tıklayıp tıklamadıkları. Hakikatlerin devri bitti. Onlar okuyucuların başka bir seçeneklerinin bulunmadığı yazılı basın çağının kalıntıları. Eğer bir kişi bir haber öyküsünü paylaşmıyorsa, özünde o bir haber değildir” (Viner, 2016).

Columbia Üniversitesi profesörlerinden Tim Wu, tıklamamız için rekabet edenlere “ilgi tüccarları” diyor. Bu tüccarlar bu “şok” haberleri, devasa değerli ürünler olarak pazarlamaktalar. İlğimizi çekmek ve tıklamamız için her şeyi yapmaktalar (d’Ancona, 2017, s. 52). Böylece günümüzde insanın gözü-nü alan ve tıklanmak için cezp eden (bilimsel olmayan tıbbi iddialar, çılgın teoriler, kurmaca UFO ya da İsa görüntüleri gibi) link aldatmacaları büyük kârlar sağlayan bir bant üreti-me dönüşmüştür.

Bu yaklaşımın yıllar içerisinde giderek artması, gazetecilik değerlerinde kökten bir değişimin, bir üretici ve bir tüketici değişiminin ortasında olduğumuzu göstermektedir. Sosyal bağ-ları güçlendirmek ya da bilgili bir halk yaratmak ya da bir kamu yararı, bir demokratik gereklilik olarak haber fikri yerine kendi görüşlerine uyan anlık yalanlar yayan, birbirlerinin inançları-na takviye yapan, birbirlerini paylaştıkları görüşlerde daha derinlere çeken çeteler yaratmaktadır.

Geleneksel ana akım medyanın, sosyal medya karşısındaki bu gerileyişi istatistiklerde de açıkça gözlemlenebilmektedir.

2007 ile 2016 yılları arasında ABD’de 20.000 civarında gazeteci işlerinden çıkarılmıştır. Madrid Basın Birliği’nin (APM) verilerine göre, 2008 ortası ile 2015 Kasım’ı arasında İspanya’da 12.000 gazeteci işinden olmuştur. Bu çıkarmalar, dijital devrimle birleşen ekonomik krizin ateşlediği kusursuz fırtınanın izleridir ve pek çok ülkeyi derinden etkilemiştir (Redondo, 2017, s. 51). Böylece rasyonel akıl yürütmeye ve olgusal verilere dayanan haberler ve yorumlar yazma eğiliminde olan entelektüel profesyonel gazeteciler, entelektüel işsizlere dönüşmüşlerdir. Bunun sonrasında da, sosyal medyanın çoğunlukla rasyonel akıl yürütmeyi ve olgusal veri kullanımını dışlayan; hakikatlere değil, yalnızca aşırı olaylara, aşırı yorumlara, aşırı anlatılara yaslanan; tek amacı okuyanları heyecanlandırmak olan sahte haberleri egemen konuma geçmiştir.

Herkesin bir içerik yaratıcısına dönüştüğü ve anında sosyal medyada paylaştığı bu senaryoda gazetecilik zayıflatılmaktadır. İnsanların pek azı sosyal medya gönderilerinin tamamını okur. İçeriğin güvenilirliğini denetleme ya da hakkında sorular üretme ise daha da nadirdir (Medeiros, 2017, s. 24). Böylece gönderilerin başlığı dolaşır, içeriği ise görünmez kalır. İçeriği oluşturan safsata, çoğunlukla hiç sınıanmaz, sorgulanmaz. Hızlı bir döngü söz konusudur. Sosyal medyada bir konuyu anlamaktan çok, onu ilk görmek ve ilk repost etmek önemlidir. Bu da niteliği düşürüp, hızı artırır. Önemli olan güvenilir gönderiler değil, şok eden ve hemen bir başkası tarafından da paylaşımına sokulacak gönderiler bulmaktır. Böylece ipe sapa gelmez saçma sapan haberler, sosyal medyada neredeyse ışık hızıyla yayılır. Amaç, delil tabanlı bir tartışma kazanmak değil, duyguları tetiklemektir.

Türkiye’nin de aralarında bulunduğu birçok ülkede iktidar sahipleri sansür ve denetim mekanizmalarının ötesinde çevrimiçi platformlarda aktif olarak içerik üreten profesyonel

ekiplerle çalışıyor. Enformasyonel alanda iktidarın hâkim kılmak istediği söylem dolaşıma sokuluyor ve hatta botlar² kullanılarak bu söylemin yayılma etkisi misliyle artırılıyor. Burada amaç sadece belli bir görüşün yayılması değil, esasında hedeflenen şey gerçeğin karşısına bir veya daha çok karşıt argüman koymak ve kitlelerde hakikate karşı güvensizlik yaratmak ve mümkünse ortak paydada birleşilebilecek bir hakikatin olmadığı kanaatini yerleştirmek (Şener, 2017, s. 17). Modern siyasi savaşımlar, sahte haberleri “silahlanmak” için kullanıyorlar ancak bu durum, bilgi sistemimizin kalbine bırakılmış bir intihar bombasına dönüşüyor (d’Ancona, 2017, s. 120).

İsteyenin istediği yer ve zamanda hakikatlere ulaşabileceği mottosuyla bizlere şeffaf toplumun mimarı olacağı vaadiyle pazarlanan yeni medya düzeni, tam aksi bir toplum tasarımına yol açmıştır. Yeni medya düzeninde olayların sürekli yinelenmesi ve yenilenmesi zorunluluğuyla toplumsal ve siyasi belleği yapboz tahtasında her gün darmadağın eden bilgi/haber üretim yapısı hakikatin izinin sürülmesini olanaksız kılmıştır (Tutal, *Politik ve Medyatik Post-Gerçek: Yeni Bir Kavram, Yeni Bir Dünya*, 2017, s. 8).

Sonuç olarak siyaset ve iş dünyası –aslında tüm toplum– gazetecilik dolayımını yitirerek, hakikatin önemsizleşmesine karşı en önemli savunma mekanizmalarından birini yitirmiştir (Zarzalejos, 2017, s. 12). Alışlagelmiş medya aktörlerinin ortadan yok olması ve medya kullanıcılarının parçalara ayrılmasıyla toplum siyaseten kutuplaşmıştır. Bu da ideolojik balonları, önyargılı algoritmaları, hakikatin önemsizleşmesini,

2. Bot, belli görevleri algoritmalarında belirtilen şekilde otomatik olarak gerçekleştiren yazılımlara verilen genel isim. Post gerçeklik bağlamında botlar genellikle profesyonel içerik ekiplerince, dolaşıma soktukları içerikleri tekrar tekrar paylaşmaları ve böylece içeriğin görünürlüğünün artması amacıyla kullanılıyor. 2016 yılı verilerine göre Türkiye, bot kullanımında Avrupa birincisi.

propagandacı botları, aldatıcı ve sahte haberler tartışmalarını yaratmıştır (Redondo, 2017, s. 51). Alışlagelmiş popülizmin ve yalanların etkisi, günümüzde eskisinden çok daha büyüktür. Sosyal ağlar, eskiden siyasi tartışmalarda yalnızca pek sınırlı bir erişimi olan milyonlarca insana bir megafon sağlamıştır. İnsanlar kendileriyle aynı ya da farklı şekilde düşünen kişilerle gerçek zamanlı iletişim kurabilmekte ve siyasi tartışmanın yönünü değiştirebilecek güçte gerçek bir “kanaat eğilimi” yaratabilmektedir (Berckemeyer, 2017, s. 27).

Nüfusun çoğunluğu, yanlış bilgilerin yurttaşları belirli yön-
lere ya da görüşlere doğru zorlamak amacıyla gerçekleştirdiği
önyargılı manipülasyonlara karşı savaşmak için kitlesel olarak
bir araya gelmediği sürece, gazetecilik ciddi bir tehdit altında
olacaktır. Ve gazetecilik tehdit edildiği sürece, demokrasinin
ve özgür dünyanın sağlığı da tehdit altında kalacaktır (Prego,
2017, s. 21).

Filtre Balonları

Geçen yüzyıl bize kurallar temelli kurumlar, bir bilgi ve
otorite hiyerarşisi ve sınanmış protokoller miras bırakmıştı.
Günümüzde bu yapıya kurumsal bağlarla değil, sosyal medya-
nın viral gücüyle, sanal gerçeklikle ve ana akım medyaya olan
mesafeleriyle bir araya gelen network kafesleri meydan okuyor.
İnternet, merkez ile çevre, resmi ile resmi olmayan arasındaki
mesafeyi ortadan kaldırdı.

Bugün çoğu insan internette haberleri ve bilgileri az sayı-
daki belli başlı sosyal medya siteleri ve arama motorları aracılı-
lığıyla buluyor. Bu siteler, bize gösterdikleri bağlantılara tıkla-
dığımızda gelir elde ediyorlar. Bu nedenle söz konusu sitelerin

tümünün amacı, bizden en yüksek sayıda trafik ve tıklama almak oluyor. Bu da, bizim tıklamaya en çok eğilim gösterdiğimiz konuları önümüze getirmekle sağlanabilir. Onlar da tam böyle yapıyorlar. İnternetteki her bir etkileşimde, gönderimde, satın alım ya da arama sırasında, kullanıcılar kendileri hakkında günümüzün en değerli ticari metaı olan bilgileri teknoloji devleriyle paylaşmış oluyorlar. Google, Apple, Facebook ve Amazon gibi dev teknoloji şirketleri, sayıları milyarları aşan kullanıcılarına ait, adına “büyük veri” (big data) denilen internet üzerinde düzenli olarak bıraktığımız kişisel izlerimizi, kendi algoritmalarında işleyerek, sundukları bağlantıları tıklamamız için önümüze hangi konuları getireceklerine karar veriyorlar. Böylece bilgi akışı, artan bir şekilde geleneksel basının edit sürecinden geçirerek doğruluğunu onayladığı bilgilerden çok, bilgisayarlar arasındaki etkileşim tarafından domine ediliyor. Bilgisayarlar aracılığıyla bilgi edindiğimizde ise algoritmalar sayesinde zaten tüketmek istediğimiz bilgilere erişim sağlıyoruz ve tanıdık olmayan bilgilerden kaçınıyoruz.

Ortaya çıkan sonuç şu ki, bu siteler bize üzerine tıklayacağımızı bildikleri/tahmin ettikleri bağlantıları gönderiyorlar. Bunu da çoğunlukla yanlış bilgilendirilmemizi ya da şaşırtılmamızı, şok edilmemizi ya da önyargılarımızı yaymamızı sağlayan sahte haberler aracılığıyla yapıyorlar. Ancak önümüze sürekli olarak kendi dünya görüşümüzle ve ilgi alanlarımızla alakalı ve kendi önyargılarımızı onaylayan gönderilerin düşmesi, bir süre sonra bizleri gerçek dünyadan koparmaya başlıyor ve internetin sonsuz özgürlük vaat eden ütopyası içerisinde bir distopyaya, tamamıyla kendi içimize kapanan bir cendereye girmemize neden oluyor.

Sosyal medyanın ve arama motorlarının, algoritmaları ve iliştileriyle (hashtag/#) bizleri hoşlanacağımız içeriklere ve bizimle hemfikir olan insanlara yönlendirme eğilimi, bizimle

aynı görüşte olmayan tüm kişilerin “trol” olduklarını düşünmemize ve onları kapı dışarı etmemize yol açıyor. Bunların sonucunda da ekranımızda dolanan görüşler sürekli olarak kendi düşüncelerimizi ve önyargılarımızı pekiştiriyor ve destekliyor. Neredeyse hiçbir meydan okumayla karşılaşmıyoruz. Böylece “filtre balonu” (filter bubble) denilen şeyin içerisinde durgun bir şekilde kalıyoruz. Kompaktlaştırılmış ve içine girilemez grupların parçaları haline geliyoruz (Prego, 2017, s. 20).

Filtre balonu terimi, 2011’de Upworthy’nin kurucu ortağı Eli Pariser tarafından üretilmiştir. Eli Pariser bu terimini ürettiğinde, kişiselleştirilmiş ağın –ve özellikle Google’ın kişiselleştirilmiş arama işlevinin sayesinde arama yapan iki farklı kişinin Google sonuçlarının farklı olmasının– bize meydan okuyan ya da dünya görüşümüzü genişleten bilgilere daha az yer vereceğini ve taraftarı olduğumuz görüşlere ilişkin paylaşılan yanlış bilgileri kınayan olguları bize daha az göstereceğini ifade etmeye çalışıyordu. Pariser bu duruma itiraz ediyor ve sosyal medya platformlarını yönetenlerin “algoritmalarının yalnızca popüler veya kullanıcının en kendini doğrulayan şeyleri değil, aynı zamanda karşıt görüşlere ve önemli olan haberlere de yer vermelerini” garanti etmeleri gerektiğini ileri sürüyordu. Fakat beş yıldan az bir süre içerisinde, birkaç sosyal platformun inanılmaz gücü sayesinde Pariser’in bize betimlediği filtre balonu çok daha aşırı bir hal aldı (Viner, 2016). Ağ’ın (2.0) ilk yıllarında çoğu kişinin iyimser bir bakış açısıyla, internetin kaçınılmaz bir şekilde sürdürülebilir işbirliği ve çoğulculuk yolunu hazırlayacağını ileri sürmesine karşın, yeni teknoloji pratikte bizi tam aksine, çoğunlukla yalnızca kendi sesimizin çınladığı odalara genel bir geri çekilmeye yönlendirdi. Yalnızca kendi görüşlerimizle uyuşan kullanıcıları takip etmemiz, kendi düşünsel pozisyonumuzdan farklı seslerle karşılaşmamızı önüyor ve kapalı bir homojenliğe neden oluyor. Facebook’ta, Instagram’da,

Twitter’da ve benzeri platformlarda kişisel akışımızda her gün karşılaştığımız dünya, bizim önceden sahip olduğumuz inançları pekiştirecek ve takviye edecek şekilde kuruluyor.

Sosyal medya şirketleri, kullanıcılarının her sayfada bıraktıkları bilgi izlerini kullanarak, analitik algoritmaları aracılığıyla tekinsiz bir şekilde bireylerin psikometrik portrelerini, zevklerini, sempatilerini ve kanılarını inşa edebiliyorlar. Böylece propaganda yalnızca demografik gruplara değil, aynı zamanda kişilere de tam uygun hale getiriliyor. Algoritmaların amaçladığı bilgi akışı, bizleri sevdiğimiz ya da sevebileceğimiz şeylerle buluşturmaktır. Kişisel zevke uygun ve hakikate kördür. İnternet ağı, tam da hakikatin önemsizleşmesinin eksiksiz taşıyıcısıdır çünkü yalana, dürüstlüğe ve ikisinin arasındaki farka kayıtsızdır (d’Ancona, 2017, s. 52). Aksine, spekülatif iddiaları, düşleri, kuşkulu görselleri, dedikoduyu, komplo teorilerini, eğlendirmeyi, batıl inançları, skandalları, iftiraları içeren mesajların yayılmasını tüm bu içeriği çabucak ve ücretsiz bir şekilde çoğaltır ve muazzam bir hızla yayar. Sistem, bunlar arasından hangilerinin doğru olduğunu seçmek için herhangi bir çabaya girişmez (Williams B., 2004, s. 216). Bununla ilgilenmez. Böylece hakikatin önemsizleşmesi çerçevesinde sahte haberlerin yayılması için kusursuz bir ortam oluşur. Zira yalanı açığa çıkaracak hakikatle yüzleşmeye gerek kalmamıştır. Kişi, yalan haberi, kendi görüş ve inançlarını desteklediği sürece doğru kabul eder ve kendisine ulaşan bu haberi, kendi balonuna sahip olan kişilerle paylaşır. Bu da dolaşımda milyarlarca sahte haberin muazzam bir hızla sosyal ağlarda, en ufak bir açığa çıkma riski bile olmaksızın, dörtnala ilerlemesini sağlar (Prego, 2017, s. 21).

Barack Obama, Ocak 2017’deki Beyaz Saray’a veda konuşmasında hakikatin önemsizleşmesi döneminin başlıca aktörlerinden biri olan filtre balonlarına “Kendi baloncuklarımız

içinde o kadar güvende hissetmeye başladık ki, görüşlerimizi kanıtlarla temellendireceğimize, doğru olup olmadıklarına bakmadan, yalnızca kendi görüşlerimize uyan bilgileri kabul etmeye başladık” (Obama, 2017) diyerek dikkat çekmiştir.

Hakikatin önemsizleşmesi, bizleri bilgisayarlarımızın, cep telefonlarımızın, tabletlerimizin başında yakalamakta ve bizi rasyonel akıl yürütmeden, muhakeme yapmaktan, kuşkulanmaktan, hakikate ulaşmak için delil aramaktan uzaklaştırmakta ve bunu sevdiğimiz, önyargılarımızda taşıdığımız, kabul ettiğimiz, onayladığımız konuları tekrar tekrar önümüze çıkararak yapmaktadır. Bize zaten önceden kabul etmiş olduğumuz şeyleri bildirerek ya da daha önceden var olan kanılarımızı destekleyecek yeni gelişmeler aktararak kendi düşüncelerimizden kuşkulanmamızı engellemektedir. Bizi bir filtre balonunun içine kapatır. Duygularımızın ve inançlarımızın meydana getirdiği bir filtre balonunun içine sonsuza değin hapsetmektedir.

Hakikatin önemsizleşmesini aşmak için, öncelikle bu filtre balonlarını aşmak ve konfor alanımızdan çıkarak, gerçek büyü-
nün olup bittiği dışarıya açılmamız gerekiyor. Bunu ancak yendi-
den rasyonel akıl yürütmeye dönerek başarabiliriz. Buna, ancak
Nietzsche’nin söylediği gibi, ilkin kendi önyargılarımıza, inanç-
larımıza, alışkanlıklarımıza saldırma cesaretiyle başlayabiliriz.

Doğrulama (Fact-checking)

Yirmi birinci yüzyılla birlikte, yeni bir demokratik kurum olarak nitelendirilen bağımsız siyasi doğrulama (fact-checking) kurumları ortaya çıktı ve küresel çapta hızla yayıldı. İlk kurulan doğrulama kurumları, 2000’lerin başında ABD’de görüldü. Amaçları ileri sürülen siyasi iddiaların doğrulukla-
rını kamusal alanda değerlendirmekti. Geride kalan on yıl

içerisinde, bağımsız doğrulama kurumları 50'den fazla ülkeye yayıldı. 2016 yılı itibariyle dünyadaki toplam bağımsız siyasi doğrulama kurumu sayısı 113'e erişti. Bunların yaklaşık %90'ı, 2010'dan sonra, 50'si ise son iki yıl içerisinde kuruldu (Graves & Cherubini, 2016, s. 6). Türkiye'de de www.teyit.org ve www.dogrulukpayi.com gibi doğrulama siteleri bulunuyor.

Bu doğrulama sitelerinin ortaya çıkması, dolaysız şekilde hakikatin önemsizleşmesi dönemiyle ve siyasetiyle ilintili. Hiçbir olgusal veriye dayanmayan, hileli akıl yürütmelerden ve bazen de tümüyle uydurmalarından oluşan yalan haberlerin yeni medya düzeninde internette ışık hızıyla yayılması ve okuyucuların önyargılarına uyduğu sürece hiçbir eleştirel süzgeçten geçirilmeden doğru olarak kabul edilmesi sonucu oluşan bilgi kirliliğine bir önlem ve tepki olarak doğdular. Tehlikenin büyüklüğü şu ki, bilgi kirliliği yalnızca kullanıcıların haz almak için yaptığı bir uydurma haberler silsilesiyle sınırlı kalmıyor. Aksine siyasetçilerin, küresel şirketlerin, kanaat önderlerinin kendi çıkarları için kasıtlı olarak çıkarttıkları yalan haberleri de yayıyor. Yani bu bilgi kirlenmesinin siyasi, ekonomik ve sosyal olumsuz sonuçları oluşuyor. Üstelik bu olumsuz sonuçlar bazen ölümcül.

Yalan haberlerin dolaşıma girmek için en çok kullandıkları iki internet tabanlı dev şirket olan Facebook ve Google da yakın zaman önce bu duruma karşı mücadele etmeye karar verdi. Facebook yeni kurduğu bir onaylama mekanizması aracılığıyla, sahte haber öykülerine dikkat çekecek bir uygulama başlattı. Buna göre sahte ya da yanlış yönlendirme amaçlı haberlere karşı kullanıcılar uyarılacak. Facebook bu uygulamasında beş bağımsız doğrulama kurumuyla; ABC News, AP, Factcheck.org, PolitiFact ve Snopes ile işbirliği yapacak (Hunt, 2017). Google'ın kurduğu benzer bir doğrulama sistemi ise "Dijital Haber İnisiyatifi" (Digital News Initiative).

Geleneksel ana akım medyanın önde gelen güvenilir isimlerinden BBC de, sahte haberleri bulup çürütmek için bir takım kurdu. Kurumun bu konudaki görüşünü, Haberler Şefi James Harding, “BBC tüm interneti edit edemez fakat bir kenarda eli kolu bağlı da oturamaz” şeklinde özetliyor. Buna göre BBC, kendisini özellikle sosyal medyada paylaşılan sahte öykülerin ve haber görünümünde yapılan yanlış yönlendirmelerin ortaya çıkartılmasına adan ekibiyle, bir “Gerçeklik Denetimi” (Reality Check) serisi ortaya koyacak. BBC, bu konuda Facebook’un da kendisiyle işbirliği yapacağını açıkladı (Jackson, 2017).

Bunlara benzer şekilde Apple’ın CEO’su Tim Cook da 2017’nin başlarında, sahte haberlerin “insanların zihinlerini öldürdüğünü” ve Apple dahil olmak üzere tüm teknoloji devlerinin, bunların yayılmasını önlemek üzere hükümetlerle birlikte çalışmaları gerektiğinin üzerinde duran açıklamalar yaptı (Heath, 2017).

Doğrulama platformları, ABD başkanlık seçimlerinin startının verilmesinin öncesinden –Ağustos 2016’dan– başlayarak, oylama gününe kadar geçen süre boyunca gerçekleştirdikleri doğrulama (fact checking) faaliyetinde, adayların konuşma ve anlatımlarında 217 farklı yalan tespit ettiler. Bunların %79’u Trump’a, % 21’i ise Clinton’a ait. Miami’deki *Unvision News’ Data Unit*, başkanlık seçimine bir hafta kala, Demokrat aday tarafından söylenen her bir yalana karşılık, Cumhuriyetçi adayın dört yalan söylediğini belirledi (Zarzalejos, 2017, s. 11). Fakat seçim sonuçları, ortaya çıkan yalanların seçimde Trump açısından pek bir olumsuzluk yaratmadığını gösterdi. Seçimi en çok yalanı yakalanan ve kamuya duyurulan aday olan Trump kazandı.

Bu da gösteriyor ki, pek çok siyasi, ekonomik ve sosyal nedenleri olan ve postmodernizm sayesinde felsefi dayanakları da bulunan hakikatin önemsizleşmesi dönemiyle, yalnızca doğrulama kurumları aracılığıyla mücadele etmek pek olası

görünmüyor. Doğrulama kurumları bize bu sahte dünyayla mücadele etmek için kullanılabilir bir araç veriyor ancak çok daha temel sorunlarımız var. Siyasetteki postmodern, popülist ve hakikatin önemsizleşmesi hareketini, ancak rasyonel temellere dönerek ve bize iletilen her mesajı, doğru akıl yürütmeler süzgecinden geçirerek kabul edip etmeme seviyesine ulaşmamız gerekiyor. Bunun temelini de aslında hileli akıl yürütmeler aracılığıyla kamusal alana salınan safsata savları tespit etmek ve onları çürütmek oluşturuyor.

Demokrasiye Duyulan Güvenin Azalması

Siyasi düzlemdeki hakikatin önemsizleşmesi sorununun bir diğer kaynağı, demokratik kurumlara duyulan güvenin azalması ve demokrasi dışı aktörlerin kasıtlı, bilinçli müdahaleleri olarak görülebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası inşa edilen refah devletinin 1980'lerde neoliberal düzene geçişle beraber çökmesi yüzünden prekerleşen kitleler kamu kaynaklarından yetersiz pay almaları ve daha da önemlisi siyasi alanda retorik düzeyinde dahi temsil ve işaret edilmemeleri sebebiyle sisteme yabancılaştılar. Enformasyonel üretim için gereken yeni nesil becerilere sahip olmayan geniş kitleler, bu sınıfın temel istihdam sağlayıcısı olan imalat sanayiinde de kısmi veya tam otomasyona geçilmesi sebebiyle iş de bulamayınca kendilerini sistem dışı görmeye başladı. Yapılan birçok çalışma, son 40 yılda Batı'da kurumlara duyulan güvenin istikrarlı bir şekilde düşüşte olduğunu gösteriyor.

Kurumlara duyulan güven sarsılırken, prekerleşen³ kitleler de kendilerine uzatılan ilk ipe tutunmak durumunda kalıyor.

3. Prekarya: Güvencesiz çalıştırılan, kronik geçici işlere mahkûm, bir işe sahip olmakla işsizlik (veya işsizlik tehdidi) arasındaki müphem alanda bulunanlar.

Küreselleşme, otomasyon, işsizlik, güvencesizlik sarmalını (bariz şekilde yanlış çözümler sunarak da olsa) işaret eden, bir anlamda ilk kez kendilerinin varlığını kabul eden, seslerini duyan siyasi aktörlere açık çek uzatıyorlar ki Trump'ın yükselişinde bu dinamiklerin katkısı önemli. Bu bağlamda, siyasetin dili de değişiyor; pek çok eksiği olsa da, bir şekilde siyasi arenanın temel ayaklarından birini oluşturan rasyonel verilere, haki-kate dayalı tartışma ortamı tamamen yitiriliyor; siyasi söylem hamaset, spekülasyon ve hezeyana terk ediliyor. Bu hezeyan hali durmaksızın yeni krizler yaratmak, yeni düşmanlar icat etmek durumunda; zira esas sorunlara dair sunabileceği “hakiki” çözümlerden mahrum. Bu nedenle gerilim durmadan artıyor, hamaset daha da çekilmez boyutlara ulaşıyor ve kutuplaşma toplumun kaldıramayacağı noktalara doğru çekiliyor. Tüm bu sebeplerden dolayı, hakikatin önemsizleşmesi dönemine ön-faşizm (pre-fascism) diyenler de oluyor (Şener, 2017, s. 16, 17).

Popülizm

“Orijini olmayan bir sahteyi gerçekten ayıran nedir ki? Gerçeğin yerini alan bir kopyadan söz etmemiz mümkün değil çünkü halihazırda orijinali olmayan bir kopya bu. (...) Eğer bu [sahte] eserleri yeterince uzun sürede bir müzede ve özel sanat galerisinde sergiliyorsanız, bir süre sonra gerçek olurlar. Demek ki bir sahtenin gerçeğe dönüşmesi, onu gerçek kabul etmeye hazır bir kitle ile zamana bağlı yalnızca.”

– Orson Welles, Aktaran: A. Çam, *Sahtenin S'si*, 2017, s. 23

Demokrasi hâlâ günümüzün en önemli siyasal ödülü. Bir ideal olarak benimsenmediği yerlerde dahi, yapılan her şey hakikatin önemsizleşmesi siyaseti kullanılarak demokrasi kılıfına

uydurulmaya çalışılıyor. Otoriter ülke hükümetleri, Batılı seçkinlerce ve uluslararası örgütlerce demokratik bir ülke olarak anılmak adına lobicilere ve halkla ilişkiler uzmanlarına milyonlarca dolar ödüyorlar.

Buna karşılık demokrasinin kendisi için işler pek yolunda değil. Günümüzde demokrasinin karşılaştığı tehlike, sistematik olarak demokratik ideallere karşı çıkan bir bütüncül ideolojiden gelmiyor. Tehlike, demokrasinin yüksek ideallerini gerçekleştirmeyi vaat eden (“Yönetimi halka bırakın!”) yozlaşmış bir demokrasi biçimi olan popülizm. Başka bir deyişle tehlike, demokratik dünyanın içinden, demokratik değerlerin dilini konuşan siyasetçilerden geliyor (Müller, 2017, s. 18). Popülist zeminde siyasette “Kazanan her şeyi alır” zihniyeti demokrasinin temel ilkesi olarak pazarlanmaya çalışılıyor. Hakikatin önemsizleşmesinin bulanıklaştırdığı bu sulara, sahteler, gerçeklerin yerine geçip, gerçekleri sahteymiş gibi sunuyor.

Popülizmin günümüzdeki hızlı yükselişi, onun yeni bir kavram olmasından değil, neredeyse tanımlanmaya dirençli olan tüm kavramlarda olduğu gibi, kendisini yeni durumlara hızla adapte etme becerisinden kaynaklanmaktadır. Popülizm, hakikatin önemsizleşmesi dönemiyle sıra dışı bir uyum ve eklemelenme sağlamıştır. İki kavram da rasyonel akıl yürütmenin, olgusal verilerden beslenmenin, seçkinlerin ve hakikatin karşısındadır. İkisi de güçlerini algı yönetiminden ve toplumun yeterince eğitilmiş olmayan ve düşük gelir gruplarına sahip kalabalık kitlelerinden alırlar. Gerçekte ne olup bittiğine ya da hakikatin ne olduğuna göre yol almaktan çok, bu kalabalık kitlenin doğru olduğunu düşündüğü izleği takip ederler. Ancak bunu doğrudan kitlenin kendi düşüncesinden yola çıkarak yapmazlar. Önce kitleyi onların kalıplaşmış önyargılarını besleyecek, destekleyecek duygusal mesajlarla, hileli akıl yürütmelerle yakalarlar, ardından istedikleri fikirleri onlara kabul

ettirirler ve sonra da siyasetlerini, kitlelere yerleştirdikleri bu fikirler üzerinden çizerler. İki kavram da demokratikmiş gibi görüntü vermeye çalışıp, demokrasinin altını oyar. Her konuda meşrulaştırıcısı, inandırdığı kalabalık kitledir. Yani referansları akıl, bilim ya da sanat değil, toplumun en donanımsız kitlesinin kanaatleri, önyargıları ve inançlarıdır. Üstelik bunu gizli bir şekilde değil, açıktan, halkı yüceltip, seçkinleri kötüleyerek, gelenekleri aklın üstünde tutarak, ne kadar mesnetsiz olursa olsun, işlerine yarayan önyargıları köpürterek yaparlar.

“Gerçek Halk”

Popülizm, eylemlerini meşrulaştırmak için referans verdiği kalabalık kitleye, “gerçek halk” adını verir. Bunun nedeni, popülizmin hiçbir zaman hiçbir halkın tamamını kapsamayı başaramıyor olmasıdır. Zira hiçbir halk aynı anda tamamıyla aynı şeyleri isteyecek ve dışlayacak kadar homojen değildir. Oysa halk adına hareket ettiğini iddia eden popülizmin, halk adına hareket ettiğini savunabilmesi için, halkın homojen bir yapıda bulunması gerekir. Popülizm bunu, halkın bir kısmının yozlaşmış, öz değerlere uzaklaşmış olduğunu savunup, buna karşılık diğer kısımda, özünü koruyan bir “gerçek halk” var olduğu iddiasıyla aşmaya çalışır. Gerçek erdem de, bu basit ve sıradan halka aittir ve onun genlerinde yaşar (Wiles, 1970). Bu iddia popülizme iki olanak tanır: Birincisi toplumda var olmayan homojenliğin inşası için bir gerekçe elde edilmiş olur, ikincisi “gerçek halk”ın tanımlanmasıyla birlikte, artık popülist siyasete onay vermeyen diğer kısım halkın yozlaşmış olduğu ilan edilerek, itirazlarının bir hükmünün kalmadığı savlanır. Böylece popülizmde hakikat önemsizleşir ve halkın bütününe ne istediğiyle bir ilgisi bulunmayan her türlü siyasi girişim, “gerçek

halk”ın iradesi olarak kutsanır. Bir siyasal aktör ya da hareketin popülist olması için, halkın bir bölümünün Halk olduğunu ileri sürmesi; yalnızca kendisinin bu halkla esaslı bir biçimde özdeşleştiği veya yalnızca kendisinin bu gerçek ve doğru halkı temsil ettiğini ileri sürmesi gerekir (Müller, 2017, s. 39). Yani popülizmde kendi ile özdeşleşen kitle konsolide edilirken, bunun dışında kalan kitle dışlanır. Dışlanan herkes yozlaşmış, halk düşmanı, vatan haini, terörist, işbirlikçi, bölücü, ajan, casus, dış mihrakların uşağı ve hiçbir iş yapmadan yabancısı olduğu halkı sömüren seçkinler gibi sıfatlarla yaftalanır. Popülistlerin, sembolik olarak olsa da meylettikleri büyük dışlama konusunda kimse onlara yetki vermiş değildir. Seçimlerde alınan %51 oy oranı da bu yetkinin kaynağı olamaz (Müller, 2017, s. 100). Bu vekâletin sözde detaylı talimatları, popülist siyasetçilerin yorumlarına dayanır.

Popülistler yetkiyi halktan alıp, ardından hızla otoriterleşirler. Halkın tek sesli olduğunu ve siyasetçilere iktidara gelince bağlayıcı bir vekâletname verdiklerini düşünürler. Bu yüzden tartışmalara ya da mecliste veya kongrede uzayıp giden müzakerelere gerek yoktur. Lider, ara siyasal kurumları aşarak, kitleyle doğrudan temas ister (Worsley, 1970). Popülistler her zaman “gerçek halk”ın sözcüleridir.

Seçkin Düşmanlığı

Popülizmin kurgusal siyasi evreninde ahlaken arı ve yüce halk ile ahlaken düşkün ve yozlaşmış seçkinler arasında bir mücadele söz konusudur (Abts & Rummens, 2007). Bu evrenin ürettiği tehlikeli mitlerden biri, “iyi eğitilmiş” bir seçkin ya da entelektüel ile “gerçek dünyadaki”, “sıradan insan” arasında uzlaşılamaz bir mesafe olduğudur. Bu sav, popülist sağın retoriği

tarafından son yıllarda aşırı derecede tekrarlanmıştır. Söz konusu savda, hileli bir şekilde, “metropolitan sınıfı” kavramı, kamunun büyük çoğunluğunun üstün çıkarlarına aykırı hareket eden bir sınıfmış gibi sunulmuştur. D’Ancona’nın deyimiyle “bu sav bölücü ve kibirlidir” (d’Ancona, 2017, s. 89-90).

Seçkinlerin, popülizmin ilan ettiği başlıca düşmanlardan biri olması, hileli akıl yürütmeleri halkın geri kalanına oranla daha kolay fark etmeleri ve bu yüzden hakikatin önemsizleşmesine tepki vermelerindendir. Seçkinlerin popülist hileli akıl yürütmeleri ortaya çıkarmasından çekinildiği için, bu kesim düzenli propagandalarla itibarsızlaştırılır, tehditlerle, tutuklamalarla, işsiz bırakılmalarla sindirilmeye çalışılır.

Popülistlerin seçkin karşıtlıkları, iktidara geldiklerinde de değişmez. Popülistlerin iktidarda olduklarında yaşadıkları başarısızlıklar, komplo teorileri aracılığıyla yine içeride ve dışarıda perde arkasında iş gören seçkinlere bağlanabilir. Komplo teorileri de bizzat popülizmin mantığından türerler (Müller, 2017, s. 50).

Entelektüel seçkinler yerilirken, kitlelerin bilgisizliği kutlanır. Toplumun en düşük eğitim seviyesine sahip olan grubu, hiçbir olgusal veriye dayanmadan, hiçbir mantıklı akıl yürütme veya delillendirme gösterilmeden salt popülist bir duygulanımla toplumun en bilge kesimi ilan edilir. Bilgisizlik gurur duyulacak bir seviyeye çıkarılır, bilgisiz kitleye dayanaksız bir özgüven pompalanır. Bununla birlikte, siyaset bu “bilge” olduğu ileri sürülen kitleye bırakılmaz. Hakikatin önemsizleşmesi döneminde “hiçbir konuda terazisi şaşmayan” bu “bilge” kitlenin iradesi her şeyin üzerinde tutulur ve siyaseten yapılan her şey bu “bilge” kitle aracılığıyla meşrulaştırılır. Popülistlerin buradaki avantajı, “bilge” kitlenin, duygusal bağ kurduğu liderinin bugün A dediğine sınırsız sadakat gösterirken, yarın aynı lider, aynı konu için A’nın tam aksi olan B dediğinde de aynı

sınırsız sadakati gösteren bir kitle olmasıdır. Zira bu kitle siyasi kararlarını akıl yürütmeyle değil, duygusal dolayimleri aracılığıyla vermektedir. Hileli tüm akıl yürütmelere kolayca teslim olmaktadır. Hakikatin önemsizleşmesi, halkın sahip olmadığı karar verme iradesine sahip olduğuna kendisini inandırması ya da halkın siyasi düzenin kendisine irade sahibiymiş gibi davranmasına gönül vermişliği olarak kendisini göstermektedir (Tutal, *Post-Gerçek: Şeytanla İmzalanan Yeni Sözleşme*, 2017, s. 9).

Hakikate her isteyen kolayca erişebildiğinin söylendiği iletişim çağında, hakikatin haber bombardımanı içinde yok edildiğine herkes kulaklarını kapatıyor. Dahası siyasi ve medyatik güce sahip olanlar hakikat dile geldiğinde, bunun bir yalan olduğuna kitleleri ikna etmekte hiç güçlük çekmiyor artık. Siyasi ve medyatik popülizm, geliştirdiği yeni karşı-hakikat üretme düzenekleriyle hakikati toplumsal şeffaflık ideolojisinin içine kolayca hapsedebiliyor. Hakikatin her şeye rağmen ortaya çıkmayı başardığı anlarda ise, toplumsal düzeni yıkmak isteyenlerin (teröristlerin) bir komplosu olduğu açıklaması çabucak kabul görüyor; hakikat baskı ve şiddet düzenini sarsma gücüne bir türlü sahip olamıyor (Tutal, *Post-Gerçek: Şeytanla İmzalanan Yeni Sözleşme*, 2017, s. 8-9).

Çoğulculuk Düşmanlığı

Popülistler seçkin karşıtı olmalarının yanı sıra istikrarlı bir şekilde çoğulculuk karşıtıdır. Çoğulculuk daha ziyade kimlikleri ve çıkarları bakımından indirgenemez bir şekilde farklılık gösterenlerle, siyasal düzlemi adil koşullarda paylaşmanın yollarını arar. Bu açıdan çoğulculuğu reddetmek “Yalnızca benim yönetim anlayışımın ve kimin *gerçek halk* olduğuna ilişkin benim görüşlerimin diğerlerine baskın çıktığı bir siyasal

dünyada yaşayabilirim” demektir. Bu da demokratik bir siyaset anlayışı değildir.

Popülistler halkı temsil etme hakkının yalnızca kendilerine özgü olduğu iddiasındadırlar. İktidara gelmeden önce tüm siyasal rakiplerinin ahlaksız ve yozlaşmış seçkinlerin bir parçası olduğuna, iktidara geldiklerinde ise kendileri karşısında muhalefetin meşru olmadığına inanırlar. Popülizmin ana savlarından biri, popülist partileri desteklemeyen kişilerin, gerçek halkın bir parçası olmadığıdır (Müller, 2017, s. 36). Onlara göre “gerçek halk” öncelikle tüm mevcut yurttaşlar topluluğu içinden “ayıklanıp çıkarılmalıdır” (Lefort, 1988, s. 79). Ardından ayıklanmış bu öz, “gerçek halk” olarak isimlendirilecek ve hem ahlaken hem de iradi olarak kusursuz olma niteliğiyle sarmalanacaktır. Yani tam bir anti-çoğulculuk söz konusudur. Tüm halk, “gerçek halk” kurgusu çerçevesinde homojen bir teklige indirgenmek istenir: Tek kimlik, tek siyasi görüş, liderle bire bir örtüşen bir halk düşünün uygulanmaya konma girişimidir. Ancak böyle bir şey uygulamada olanaksız olduğundan, bu anti-çoğulculuk, kesintisiz bir toplumsal kutuplaşmayla neticelenir.

Popülistler kimin gerçekten halkın parçası olduğunu belirlemenin yanı sıra, hakiki halkın gerçekte ne istediği konusunu da belirlemeye çalışırlar. Genellikle tek bir ortak iyinin olduğunu, halkın bunun farkında olduğunu, bunu istediğini ve bir siyasetçi veya partinin ya da bir hareketin bu iyiyi net bir şekilde uygulayacağını ileri sürerler. Kolektif olarak arzu edilen, tek bir siyasal önerme olarak formüle edilebilir, sağduyuya hitap eden tek bir ortak iyiye yapılan vurgu, popülizmin siyasal önerilerle ilgili sorunlar söz konusu olduğunda bir aşırı basitleştirme olarak zuhur etmesinin nedenidir. Doğru siyaseti sağduyusal olarak kolayca farkına varılabilir olanla eşitler. Yapılması gereken açıktır; değerler ve ampirik kanıtlarla uğraşılması gereksizdir

(Müller, 2017, s. 42-43) Her şey duygusal mesajlara indirgenir. Nedenler yoktur, coşku vardır.

Mağduriyet Edebiyatı

Popülistler, yıllardır seçkinler tarafından mağdur edilmiş “gerçek halk” adına görev isterler ve iktidara geldikten sonra da mağduru oynamaya devam ederler. Çoğunluklar, mağdur azınlıklar gibi davranırlar (Müller, 2017, s. 60). Geçmişin mağduriyetleri adına, “alınan önlemlerin” yeni mağdurlar yaratması umursanmaz. Önemli olan popülistlerin kendi kitlelerini konsolide etmeleridir. Konsolidasyon için haksızlığa uğramak ya da intikam peşinde koşmak kadar birleştirici sosyal zamlar azdır.

Kutuplaştırma

Popülist siyasette, kutuplaştırma ve insanları son büyük savaş olarak tahayyül edilen bir karşılaşmaya hazırlama başlıca uygulamalardandır. Popülistler için “kriz”, işlerin durumunu gösteren nesnel bir tanımlama değil, bir yorumlama meselesidir. Kendi iktidarlarını meşrulaştırdığı için bir durumu kriz olarak adlandırmaya ve varoluşsal bir tehdit gibi göstermeye heveslidirler. “Kriz” bir performans olabilir ve siyaset sürekli olarak kuşatma altındaymış gibi sunulabilir (Moffitt, 2015). Siyasal çatışmayı olabildiğince ahlakileştirmeye çalışırlar (Müller, 2017, s. 60). “Biz” ve “öteki” ayrımının altını her zaman derin bir şekilde çizer (Keyman, 2016, s. 2). Kendilerini “iyiler” olarak tanımlayan popülistler, kendilerine muhalif olan herkesi “kötüler” olarak betimler. Bunların tümü halkın düşmanlarıdır.

İktidara gelen popülistler, kendilerinin halkın ahlaken meşru tek temsilcisi olduğu iddiasıyla üç izleği takip ederler: 1) devletin sömürgeleştirilmesi, 2) ayrıcalıklı hukuk, 3) sivil toplumun sistematik olarak bastırılması (Müller, 2017, s. 62). Bu uygulamalara başvuranlar elbette yalnızca popülistler değildir. Popülistleri özel kılan, bu pratiklere başvururken gayet açık ve görünür olmalarıdır. Davranışlarının ahlaki bir meşruiyeti olduğunu iddia ederler ve en azından uluslararası arenada demokrat adını korumayı sürdürebilirler (Müller, 2017, s. 62). Zira ne yaparlarsa yapsınlar, bunu “halk istediği için” yaptıklarını savunurlar. Halkın iradesine sığınırılar.

Devletin Sömürgeleştirilmesi

Popülistler devleti sömürgeleştirmeye ya da “işgal” etmeye çalışırlar. Macaristan ve Polonya bunun güncel örnekleridir. Macaristan’da iktidara gelen Viktor Orban ve partisi Fidesz’in yapmaya giriştiği ilk temel değişiklik, devlet memurları kanununu değiştirerek, tarafsız olması gereken bürokratik pozisyonlara kendi partisinin taraftarlarının yerleşmesine yol açmak olmuştur. Polonya’da iktidara gelen Jaroslaw Kaczynski’nin Hukuk ve Adalet Partisi (PiS), tıpkı Macaristan’daki Viktor Orban gibi derhal yargı bağımsızlığına karşı harekete geçmiştir. Var olan mahkemelerin prosedürleri değiştirilmiş ve yeni hâkimler atanmıştır.

Medya yetkilileri de hemen ele geçirilmiş ve gazetecilere ulusal çıkarlara zarar verecek haberler yapmamaları için net mesajlar gönderilmiştir. Bu çıkarlar ise elbette iktidardaki partilerin çıkarlarıyla eşitlenmiştir. Partisinin kuyusunu kazmaya kararlı bir karanlık “ağ”ın varlığına inanan Kaczynski için gizli servisi kontrol altına almak da önemli olmuştur.

Bu önlemleri eleştiren herkese ya eski seçkinlerin (sonunda halkın gerçek temsilcileri olan popülistler onların yerine geçmişti) emirlerini uyguladıkları iftirası atılmış veya hain damgası vurulmuştur. Bu kişiler bizzat Kaczynski tarafından “genlerinde hainlik olan”, “en kötü tür Polonyalılar” şeklinde sıfatlandırılmıştır. Sonuç, bu siyasal partilerin kendi istedikleri gibi ve kendilerine benzeyen bir devlet ortaya çıkarması olmuştur.

İktidarını sağlamlaştırmak ve hatta sürdürmek için böyle bir strateji izlemek, elbette popülistlere mahsus değildir. Popülistlere mahsus olan, devleti böyle sömürgeleştirirken, bunu açıktan ve halkın ahlaki temsiline ilişkin temel iddialarından destek alarak yapmalarıdır. Popülistler öfkeli bir şekilde sorarlar: Halk neden kendi tek hakiki temsilcisi aracılığıyla devlete el koymasın? Memurun tarafsızlığı adı altında sahici halk iradesine engel olanlar neden temizlenmesin? Devletin meşru sahibi halktır, bu sebeple devlet bir yabancı tertip tarafından ele geçiriliyormuş gibi düşünülmemelidir. Halk uygun bir şekilde devlete el koymaktadır.

Ayrıcalıklı Hukuk

Popülistler kitlesel kayırmacılık yaparlar. Partili seçkinler, kitlesel siyasal destek karşılığında maddi ya da maddi olmayan yollardan lütuflarda bulunurlar. Bu davranış da popülistlere özgü değildir. Popülistlere özgü olan, bu tür uygulamaları açıktan ve ahlaki bir meşrulaştırmayla sürdürmeleridir. Pek çok parti oy karşılığında taraftarlarını ödüllendirir. Fakat pek azı Avusturyalı popülist lider Jörg Haider kadar ileri gidip görece yoksul bölgelerde “kendi halkına” 100 euroluk banknotlar dağıtır. Çünkü onlar için yalnızca birtakım halk “gerçek” halktır ve sahibi oldukları devlet tarafından desteklenmeyi hak ederler.

Ancak bu belirli bir kısım halk, kanunların koruyuculuğunun tadını tam anlamıyla çıkarırken, halka dahil olmayanlar ya da aktif şekilde halka karşı çalıştığından kuşku duyulanlara son derece sert davranılır (Müller, 2017, s. 64).

Anayasa

Popülizm gözlemcilerinin ortak düşüncesi, popülizmin anayasacılık değerlerine ve mekanizmalarına düşman olmasıdır. Popülizm gözlemcileri, popülistlerin çoğunluğun iradesi önündeki engeller, kontrol ve denge mekanizmaları, azınlıkların korunması hatta temel haklar konusunda olumsuz yaklaşıma sahip olduğu üzerinde uzlaşırlar (Müller, 2017, s. 78).

Yeterli güce sahip olan popülistler yeni bir anayasa yazmak isteyeceklerdir. Bu anayasa hem yeni sosyopolitik düzene hem de siyaset oyunu için yeni kurallara tekabül eder. Bu yeni kuralların, halk iradesinin engelsiz ifadesine ya da liderle gerçek halk arasında, kurumsal olarak dolayımınmamış doğrudan bir ilişkiye izin vereceğini düşünmek cazip gelir (Müller, 2017, s. 80).

Popülistlerin anayasaya ilişkin daha temel bir beklentileri vardır. Anayasalar, popülistlerin iktidarda kalmasına yardım edebilir. Elbette bu beklenti de popülistlerin halkın tek meşru temsilcileri olarak sürekli iktidarda olmaları gerektiğine ilişkin ahlaki bir iddiayı içerir. Eğer iktidarda kalmak tek hedef haline gelmişse, popülistlerin anayasayı bir perde olarak görmesi ve perdenin arkasında farklı şekillerde davranması olasılığı vardır (Sartori, 1962, s. 863-864)

Popülistlerin yaptığı anayasalar, popülist olmayan demokrasilerde gündelik siyasetin konusu olacak pek çok ayrıntılı siyasal tercihi, katı bir şekilde kurallaştırırlar. Ayrıca bu anayasalarla muhalefet partileri iki yönden dışlanır. Muhalefet partileri hem

anayasa yazma ve onaylama süreçlerine dahil olmazlar hem de anayasada yer alan kısıtlamalar sebebiyle ileriki bir tarihte kendi siyasal tercihlerini uygulamaya dökmeleri zorlaşır. Başka bir deyişle, bu yeni rejimde, anayasayı yapanlar seçimleri kaybetse-ler bile iktidarlarını sürdüreceklerdir (Müller, 2017, s. 83-84).

Latin Amerika’da, Venezuela, Ekvador ve Bolivya gibi bilinen örneklerde popülistlerin, yargının gücünü azaltırken yürütmenin gücünü artırma ya da yargıyı partili kadrolarla doldurma ideali etkin bir biçimde gerçeğe dönüşmüştür. Yeni anayasalar, eski makam sahiplerini değiştirmeyi meşrulaştırdıklarından, popülistlerin “devleti işgal etme” projesinin gerçekleşmesine yardımcı olmuşlardır (Landau, 2013, s. 213). Genel hatlarıyla seçimler daha az adil ve özgür, medya ise yürütme tarafından daha kolay kontrol edilebilir duruma gelmiştir (Müller, 2017, s. 84).

Temel nokta şudur: Popülist anayasalar, iktidara gelmeleri halinde popülist olmayanların gücünü sınırlamak için tasarlanmıştır. Bunun sonucunda çatışma kaçınılmaz olur. Anayasalar siyaset için bir çerçeve oluşturma özelliğini yitirir ve iktidarı elde etmek için kullanılan bir araca döner (Müller, 2017, s. 85-86).

Sivil Toplumun Sistematik Olarak Bastırılması

İktidardaki popülistler kendilerini eleştiren sivil toplum örgütlerine karşı en hafif deyimle sert davranırlar. Sivil toplumun taciz edilmesi ya da bastırılması popülistlere özgü bir tutum değildir. Ancak onlar için sivil toplumdan gelen itiraz, özel bir ahlaki ve sembolik sorun yaratır. Bu itiraz, halkın ahlaki temsilinin özgün olduğu savlarının altını oyar. Dolayısıyla sivil toplumun aslında sivil olmadığını ve bunun

halk muhalefeti olarak görülmesinin aslında gerçek halkla ilgili olmadığını gösterme hatta güya “kanıtlama” gerekliliği önem kazanır. Rusya’da Putin’in, Macaristan’da Orban’ın ve Polonya’da Kaczynski’nin sivil toplum kuruluşlarını dış güçler tarafından kullanılan örgütler ve “yabancı ajanlar” ilan ederek itibarsızlaştırmaları bu nedenden ötürüdür. Popülistler, liderlerin yorumladığı biçimiyle halk fikrine itiraz edenleri susturarak ya da itibarsızlaştırarak, adına konuştukları bütünleşmiş ve pasif halkı bir gerçeğe dönüştürmeye çalışırlar. İtiraz edenlerin ülkeyi terk etmeleri ve halktan ayrışmaları için teşvikler de sunarlar. Zira popülistler her zaman, adına konuştukları homojen halkın inşasıyla meşguldürler (Müller, 2017, s. 66-67)

Demokrasi ile Popülizm Arasındaki Farklar

Demokrasi, eylemlerinin sonucunun yurttaşların çoğunluğu tarafından beklenene ya da istenene uygun olup olmayacağı kesin olmayan temsilcilerin çoğunluk tarafından seçilmesine izin verir; popülizm ise “halk” öyle istediği için popülist hükümetin hiçbir eylemi sorgulanamazmış gibi davranır.

Demokrasi, değişen çoğunluklar tarafından ortaya konulan, dönüşebilir, itiraz edilebilir yargıları varsayar, popülizm ise tüm kurumların dışındaki homojen bir varlığın kimlik ve fikrinin tam anlamıyla temsil edilebilir olduğunu düşünür.

Demokrasi, halkı bireyler toplamı olarak yani yalnızca sayılar olarak görürken; popülizm bir tür gizemli “öz”ü varsayar ve çok sayıda insanın (çoğunluğun) bile bazen bu özü ifade etmeyi beceremeyeceğini düşünür.

Demokrasi, demokratik süreçler sonrası alınan kararlara, onlara yönelen her türlü itirazı ahlaksızlıkla nitelemeyi gerektirecek

bir ahlaki üstünlük atfetmez; popülizm ise ahlaki olanın ne olduğuna ilişkin derin anlaşmazlıkların olduğu durumlarda bile tek bir ahlaki görüş olduğunu farz eder.

Son olarak, demokrasi “halk”ın kurumsal dolayım olmadan görünür olmayacağını varsayar ve parlamentodaki çoğunluğun (Putin’in deyişiyle “ezici çoğunluğun”) bile “halk” olmadığını ve “halk” adına konuşamayacağını düşünür, popülizm ise tam tersini (Müller, 2017, s. 97-98)

Popülizm Nasıl Güçsüzleştirilmişti?

Nasyonal sosyalizm ve İtalyan faşizmi popülist hareketlerdir. Ancak bu hareketler popülist olmalarının yanı sıra popülizmin vazgeçilmez bileşenleri olmayan ırkçılık ve şiddetin yüceltilmesini de barındırıyordu (Müller, 2017, s. 113). Bu nedenle bu hareketler büyük felaketlerle sonuçlandı.

Böylesi felaketlerin bir daha yaşanmaması adına, savaş sonrası Avrupa’ında demokrasinin güçlendirilmesi için, iktidarın dağıtılması (kontrol ve denge mekanizmaları ve karma anayasa gibi) seçimle gelmeyen ve seçmenlere karşı sorumlu olmayan anayasa mahkemesi gibi kurumların güçlendirilmesine gidildi. Bu gelişmeler Avrupalı seçkinlerin doğru ya da yanlış bir biçimde yüzyılın ortasında yaşanan siyasal felaketten çıkardıkları derslere dayanmaktaydı. Savaş sonrası Batı Avrupa düzeninin mimarları halk egemenliği idealine büyük bir güvensizlikle yaklaştılar. Faşistleri iktidara getiren ya da faşist işgalcilerle geniş ölçüde işbirliği yapan halka nasıl güvenilebilirdi? Daha az görünür olan ise, seçkinlerin, parlamentonun egemenliği ve özellikle parlamentolar tarafından yetkilendirilmiş siyasal liderlerin halkın tümü adına konuşma ve eyleme geçme savları hakkında da tereddütler taşımalarıydı. Sonuçta 1933’te Hitler

ve 1940 yılında Vichy hükümetlerinin lideri Mareşal Petain'e tüm iktidarı devreden, meşru halk temsilcilerinin meclisleriydi. Dolayısıyla savaş sonrası Avrupa'sında parlamentolar sistematik olarak güçsüzleştirilirken, kontrol ve denge mekanizmaları güçlendirildi ve seçmene karşı sorumlu olmayan kurumlar yalnızca bireysel hakların korunmasından değil, demokrasinin tümünün korunmasından sorumlu kılındı. Kısaca, sınırlandırılmamış halk egemenliğine hatta sınırlandırılmamış parlamento egemenliğine duyulan güvensizlik, savaş sonrası Avrupa siyasetini belirledi. Bu öncelikli ilkeler, yirminci yüzyılın son üçte birlik kısmında diktatörlükleri yıkıp, liberal demokrasiye geçen hemen her ülkede benimsendi.

Avrupa entegrasyonu da, halk iradesini sınırlandırma yönündeki bu kapsamlı çabanın ayrılmaz bir parçasıydı. Entegrasyonla beraber ulusal kısıtlara, ulus üstü kısıtlar eklendi (Müller, 2017, s. 113-114).

Bu kısa tarihsel açıklamadan çıkarılacak sonuç, halk egemenliğine duyulan güvensizlik üzerine kurulmuş –açıkça totalitarizm karşıtı ve zımni olarak popülizm karşıtı– rejimlerin her zaman halk katılımını azaltmak için tasarlanmış bir sistem olarak, karşısında halkın tümü adına konuştuğunu iddia eden siyasal aktörler çıktığında savunmasız kalacağıdır. Popülizm daha fazla siyasal katılım talebi veya doğrudan demokrasinin gerçekleşmesine yönelik bir istek değildir. Fakat bu tür talepleri olan hareketleri taklit edebilir ve ilk bakışta savaş sonrası Avrupa düzeninin gerçekten de “halkı” dışarıda tutma üzerine kurulu olduğu fikri karşısında meşruiyet kazanabilir (Müller, 2017, s. 115). Sahte demokratlığı, gerçek demokrasiyi kovup, onun yerine geçmeyi deneyebilir. Yani yirmi birinci yüzyılın popülizmi hakikatin önemsizleşmesi dönemiyle birleşerek oldukça güçlü bir antidemokratik klik oluşturabilir.

Bunda Avrupa'nın 1970'lerin ortalarından beri ve özellikle de son yıllarda popülist aktörler karşısında savunmasız kalmasının payı büyüktür. Postmodernizmin yükselişiyle hakikat kavramı itibarsızlaştırıldı ve entelektüellik karalandı, seçkinlik olumsuzlandı. Bu temeller, yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde iyice sağlamlaştı ve hakikatin önemsizliği adı verilen dönem Trump'ın ABD başkanlığı ve Brexit gelişmeleri sonrasında kendisini kesin bir şekilde duyurdu. Hakikatin önemsizleşmesi, bize yeniden bu propagandacı popülist dönemi yaşatabilecek bir altyapı sunuyor. Bu yüzden tehlikeli.

Trump Örneği

Trump'ın ABD başkanı seçilmesi dünya siyaseti için sarsıcı bir sürprizdi. Gelişmekte olan ülkelerde sıradan bir olgu sayılan popülist bir liderin seçimlerle iktidara taşınmasının, ABD gibi dünyanın en yerleşik demokrasilerinden birinde, kurumları yerleşmiş, seçkinlerin hâkimiyeti sorgulanmayan bir ülkede gerçekleşmesi uluslararası alanda bir deprem sayıldı.

Aslında Trump, ABD'deki genel seçimde oyların reel çoğunluğunu elde edemedi. ABD'nin genel nüfusu, vatandaşlığı bulunmayan yasal göçmenler de dahil edildiğinde 325 milyondur. Oy hakkı bulunanlar 231,6 milyon kişidir. 2016 seçiminde oy kullanan kişi sayısı ise yalnızca 138,8 milyondur. Yani Trump oy hakkı bulunan nüfusun yalnızca %27'sinin, genel nüfusun ise yalnızca %19'unun oylarıyla seçilmiştir (Townsend, 2017, s. 44). Ancak aday olarak sivrilmesi, Cumhuriyetçi Parti'nin seçkinlerine rağmen önseçimleri kazanması, daha sonra da kimse'nin beklemediği şekilde başkanlığa gelmesi, ortada dikkat edilmesi ve mutlaka anlaşılması gereken bir duruma işaret ediyor.

Trump hiçbir zaman sempatik bir aday olmadı. Kamuoyu anketleri, Amerikan halkının, Trump'ın karakter kusurlarının tamamıyla farkında olduğunu gösteriyor. Ancak Trump, onlarla kökenlerini istatistiklerde, deneycilikte ya da titizlikle edinilmiş bilgilerde değil, kısıtsız bir öfke yeteneğinde, sabırsızlıkta ve suçlayan tavırlarında bulan vahşi bir empati iletişimi kurdu. Trump'ın “düz konuşması”, geçmişte kabul edilebildiği üzere “hakikati konuşmak” anlamına gelmiyordu. Bunun 2016'daki anlamı olsa olsa, ülke içindeki ekonomik, sosyal ve kültürel paylaşımda haksızlığa uğradığını düşünen bir ABD'li için “Bu aday farklı ve benim kaygılarımı ve umutlarımı işaret ediyor olabilir” idi (d'Ancona, 2017, s. 29).

Seçim sonrası yapılan araştırmalar da bunu doğruluyor. Trump, seçim başarısını, yirmi birinci yüzyılın ekonomik gelişmesine ayak uyduramayan mavi yakalı işçilerin desteğiyle elde etti.⁴ Bu kesim ise küreselleşmenin hem ticaret serbestliğinden hem de teknolojinin üretim yapılarını altüst etmesinden en büyük zararı gören kesim. 2008 krizinin ardından bu felaketin sorumlusu seçkinlerin bir bedel ödememesine rağmen kendilerinin ağır bir bedel ödemek zorunda bırakıldıklarına inanıyorlar. İşsizlik, düşen ortalama gelirler, gelecek kaygısı, iş güvenliğinin eksikliği somut meseleler olarak elbette gündemlerinde. Bundan sorumlu olarak gördükleri seçkinlere karşı içlerinde biriken öfke, o seçkinlerin dünyanın bir parçası olarak gördükleri Demokrat aday Clinton'a yöneldi. Bir önceki seçimde

4. Trump mavi yakalıların, yani sanayi işçilerinin, toplumun dar gelirli, eğitimsiz ve hor görülen kesimlerinin oylarını aldı. Oysa ABD gibi gelişmiş ülkeler, bu tür sanayi işlerini ülke dışına atmakta ve ülke içerisindeki ekonominin ağırlığını beyaz yakalı işlere vermeyi amaçlamaktalar. Bu nedenle ABD 1960'lardan beri sanayi üretimini yurtdışına atıyor. Trump, toplumda itibar görmeyen işleri yapmadan gelir elde edemeyecek durumda olan bu görece dışlanmış kitlelerin büyümesini istiyor ki, seçmen sayısı artsın. Bu nedenle Trump, 1960'lardan beri yurtdışına atılan kirli sanayi işlerini, yeniden ABD topraklarına çağırıyor. Ülke ekonomisi için avantajlı olacak bu durumu, mavi yakalıların, yani kendisine oy atan kesimin nüfusunu artırmak istediği için arzuluyor.

oylarını Obama'dan yana kullanmış olmalarına rağmen, bu kez radikal bir tercihte bulundular.

Trump'a verilen oylarda önemli bir kültürel başkaldırı, işçi sınıfı ya da taşra değerlerinin hakir görülmesine karşı birike-rek patlayan bir öfkenin payının da yüksek olduğu anlaşılıyor. Trump'ın zaferinde ırkçılığın, göçmen düşmanlığının payının da azımsanmayacak oranda olduğunu söylemek mümkün.

Asıl garip olansa, bu tepkileri harekete geçiren ve sonuçta bir seçim kazanacak kadar enerjiyi siyasete akıtabilen Trump'ın maddi açıdan kendisine oy verenleri temsil etmeye belki de en az ehil ya da layık kişilerden biri olması. Zengin bir New York'lu müteahhit olarak Trump'ın vergi kaçırdığı, sahte iflaslar örgütlediği, sürekli yalan söylediği, muhafazakâr seçmenlerin hayat tarzıyla hiçbir alakası olmadığı biliniyor. Ancak kendisini destekleyenler açısından bunların hiçbirinin öneminin olmadığı ortaya çıkmış durumda. Trump'ın kulaklara hoş geleni söylemesi ve bu yalanların kolayca kanıtlanabilecek olmasına rağmen seçmen nezdinde bir etki yapmaması, hakikatin önemsizleşmesi dünyasının dinamikleri hakkında bize güçlü bir fikir veriyor.

Seçkinlere güvenin sıradanlar nezdinde neredeyse sıfırlandığı, sistemin kurumlarının ve kurallarının altta kalanları korumadığına inanılan, gelecek korkusunun ve mağduriyet duygusunun hâd safhada olduğu bir ortamda bilimsel verilerin, doğruların, niyetlerin pek hükmü yok gibi. Bir önceki yönetimin, örneğin sağlık sigortası kanunundan en çok yararlananların bile oylarını Trump'a vermesi, insanların yaşamlarını en çok etkileyen konularda dahi doğru bilgi edinememelerinin bir sonucu olarak görülebilir. Trump'ın arkasındaki güçler de toplumdaki güven eksikliğinden ve kurumlara, seçkinlere yabancılaşmadan yararlanarak, kendi siyasi çıkarları doğrultusunda kara propaganda yapıp, gerçekleri çarpıtabiliyorlar (Özel & Güvenç, 2017, s. 47).

Gerçekten de Trump, gerek seçim kampanyası sırasında, gerekse de başkan seçilmesinin ardından çok fazla yalan söyledi. Bu süre zarfında, Pulitzer ödüllü, olup bitenin gerçekliklerle ilişkili olup olmadığını denetleyen, doğrulama (fact-checking) sitesi Politi-Fact'a göre Trump'ın ileri sürdüğü ifadelerin yüzde 83'ü "Yarı Doğru", "Çoğunlukla Yanlış", "Yanlış" ya da "Külliyen Yalan"dır⁵ (PolitiFact, 2017). Yine *Washington Post*'a göre Trump, başkanlığının ilk ayında tam 132 yalan söylemiştir (Townsend, 2017, s. 45). Üstelik söylediği yalanlar beyaz yalanlar ya da kolayca inanılabilecek çarpıtmalar değildi. Barack Obama'nın doğum sertifikasının sahte olduğunu, İslami Devlet'i (Islamic State-IS) Obama'nın kurduğunu, Clinton'ların katiller olduklarını ve rakiplerinden birinin babasının, Lee Harvey Oswald, Jonh F. Kennedy'yi vurmadan önce, Oswald'la birlikte olduğunu ileri sürdü (*The Economist*, 2016) Bunlar seçim kampanyası sırasında rakiplerine çaldığı kararlardı.

Ancak Trump'ın yalanlarının ve iftiralarının tek hedefi siyasi rakipleri değildi. Toplumun güvenlik korkularına ve önyargılarına da güçlü göndermeler barındıran açık yalanlar söyledi. Örneğin 2015'teki kampanya rallisi sırasında Birmingham-Alabama'da Müslümanları suçlayarak şöyle söyledi: "Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılışını izledim. Ve Jersey City'de izledim. Binlerce ve binlerce insan [Müslümanları kastediyor] o bina yerle bir olurken neşe içindeydiler. Binlerce insan neşe içindeydi." Bu tamamıyla yalandı. Fakat Trump yalancılığını, yakalandığında dahi kabul etmedi. NBC'de bu konuda sunucu kendisine New Jersey'de böyle bir olayın olmadığını söyleyince, "Size söylüyorum, benim çok iyi bir hafızam vardır. Yıllar önce bunu televizyonda bir yerlerde görmüştüm. Ve hiç unutmadım" diye iddiasını sürdürdü (*The Guardian*, 2015).

5. Yarı Doğru %14; Çoğunlukla Yanlış %21; Yanlış %32; Külliyen Yalan %15.

Trump yalanlarını dış politika ekseninde de sıralamaktan kaçınmadı. Adaylığı sırasında, sosyal medyada “küresel ısınma kavramının Çinliler tarafından, ABD üretiminin rekabetçiliğini elinden almak için yaratıldığını” tweetledi. Beyaz Saray’a geçince de yalanının arkasında durarak, çevresini iklim değişikliğinin gerçekliğinden kuşkusu olanlardan oluşturdu (d’Ancona, 2017, s. 45).

Basın da Trump’ın yalan ve iftiralarından payını aldı. Trump, basını Twitter aracılığıyla yazdığı tweette “kamu düşmanı” ilan etti (Townsend, 2017, s. 45). Geleneksel ve ana akım medyayı yalancılıkla, sahtekârlıkla, taraf tutmakla sıkça suçladı.

Trump, kişisel zenginliğiyle ilgili olarak da sürekli yalanlara başvuran birisi oldu. 2005 yılında *TrumpNation* adlı bir Trump biyografisi kaleme alan gazeteci Timothy O’Brien, Trump’ın kendisine gösterdiği belgeler ve üç isimsiz kaynaktan elde ettiği bilgiler çerçevesinde Trump’ın servetinin 150 ile 250 milyon dolar arasında olduğunu tahmin ediyordu (O’Brien, 2005). Trump bunun üzerine O’Brien’ı, “itibarında onarılmaz hasarlara yol açtığı, daha fazla kitap satabilmek adına net zenginliğini kasıtlı olarak gerçek değerinden az gösterdiği” suçlamasıyla dava etti. Trump, kişisel zenginliğinin 5 ila 6 milyar dolar olduğunu iddia ediyordu. Trump, dava sırasında mevcut net serveti için yeminli ifadeye çağrıldı. Ancak Trump, zenginliğini aktif varlık değerleri eksi borçlar gibi olgulara dayanan hakikatlerle değil, oldukça “duygusal” yanıtladı.

O’Brien’in avukatı. “Bay Trump, varlıklarınızın net değeri hakkındaki resmi beyanatlarınızda her zaman tamamıyla dürüst müydünüz?” sorusunu Trump, “Denedim” diye yanıtladı.

“Hiç dürüst olmadığınızı oldu mu?”

“Benim net servetim dalgalanır; piyasalar ile tutumlar ile ve duygular ile hatta benim kendi duygularım ile artar ve azalır, fakat yine de denedim.”

“Şunu bir parça anlamama izin verin. Siz net servetinizin duygularınıza bağlı olarak artıp azaldığını mı ifade ettiniz?”

“Evet. Dünyanın nerede olduğu, dünyanın nereye gittiği hakkında ve hatta bir günden diğerine çabucak değişebilen kendi duygularım” (Johnston, 2017, s. 116-117).

Trump’ın yalanları fark edilmiyor değil. Entelektüeller ve gazeteciler kadar, kamuoyu da bunun farkında. Fakat işte tam da bu noktada hakikatin önemsizleştirilmesi döneminin büyüğü devreye giriyor. Kamuoyu geneli, yalan da olsa, iftira da olsa, Trump’ın söyledikleri ile kendi genel önyargıları örtüştüğü için, bu yalanların yalan olduğunu bilse dahi, bunları birer yalan olarak algılamıyor. Aksine kendi haklarının savunulması olarak görüyor. Yani kamuoyu, verilerle delillendirilmiş savları değil, duygu ve algı yaratmaya yönelik spekülative söylemleri satın almak istiyor. Trump da bunu iyi görmüş durumda: Hakikatlere değil, duygulara oynuyor. Bu dönem, duyguların ve “ifadelerin *hakikat hissi verdiği* fakat hakikat üzerine inşa edilmedikleri”, nesnel ve hakiki olan üzerinde galebe çaldıkları bir dönemdir (Weissman, 2017, s. 46).

Bu nedenlerden ötürü, başka siyasetçilerin başına gelse, kariyerlerini yok edecek olan afişe olmuş yalanlar, gerçekleştirilmedikleri ortaya çıkan sözde hayır işleri, yapıldığı anlaşılan cinsel tacizler gibi gelişmeler, Trump’ı 2016 seçimlerinde başarılı olmaktan alıkoyamadı. Hakikat denetlemeleri ve doğrulamalar (fact-checking) sonucunda belki de zamanımızın en yalancı adayı olduğunun ortaya çıkması dahi bunu değiştiremedi (Glasser, 2016, s. 42). *The Economist*’in söylediği üzere, “Bay Trump, *hakikatin önemsizleşmesi* siyasetinin –gerçekte hiçbir temeli olmayan ancak *doğru olduğunu hissettiğin* savlara güvenmek– önde gelen yandaşıdır. Pişkinliği cezalandırılmamış, aksine seçkin güçlere karşı koyma isteğinin bir kanıtı olarak kabul edilmiştir” (*The Economist*, 2016).

ABD seçimlerinden önce kaleme alınmış olan *The Economist*'teki aynı makale, "Eğer Kasım ayında Bay Trump kaybederse, post gerçeklik çok daha az tehditkâr hale gelecektir. Asıl derin sorun, Rusya ve Türkiye gibi despotların (autocrats) muhalifleri susturmak için post gerçeklik tekniklerini kullanmalarıdır. (...) Bu durum endişe verici. Güçlü demokrasiler post gerçekliğe set çekebilirler. Ancak otoriter ülkeler çok daha savunmasızdır" (*The Economist*, 2016) şeklinde sonlandırılmıştır. Buna göre ABD medyası, Trump'ın seçimi kazanmasını pek beklemiyordu ve sonuç bir sürpriz oldu. Böylece aslen Rusya ve Türkiye'deki "hakikatin önemsizleşmesi" tehlikesine dikkat çeken ABD medyası da, bugün Trump'ın başkan olmasıyla birlikte, artık hakikatin önemsizleşmesinin tüm dünya için bir tehdit haline geldiğini açık bir şekilde duyurmuş görünüyor.

HAKİKATİN ÖNEMSİZLEŞMESİNİN HİLELERİNİ FARK ETMEK

Hakikatin önemsizleşmesi siyaseti, yalan söyleyen ile yalan söylenenin yani siyasetçi ile halkın belli bir bölümünün ortaklaşa inşa ettiği bir siyaset biçimidir. Bu inşada, taraflar iletişimlerinin yalanlar üzerine kurulu olduğunun farkındadır. Ancak karşılıklı maddi ve manevi çıkar söz konusu olduğu için bu yalanlar hakikatlermiş gibi sunulmakta ve kabul edilmektedir.

Hakikatin önemsizleşmesi siyasetinin halk ayağını, toplumun görece eğitimsiz ve düşük gelir düzeyli kısmı oluşturur. Bu kesim genellikle sosyal yaşamda seçkinler tarafından küçük görülmüş, kendisine pek söz hakkı tanınmamış, görüşlerine saygı gösterilmemiş, önemsenmemiş bir kitledir. Bu nedenle bu kitle, hakikate ulaşmaktan çok, kendisini ne pahasına olursa olsun, toplumun saygınlık gösterilen kesimine ait hissetmeyi

arzulamaktadır. Görüşlerine kıymet verilmesini, küçük görülmemeyi, seçkinler kadar “birinci sınıf bir yurttaş” olmayı istemektedir. Bu nedenle, seçkinlere karşı çıkan siyasetçilerle doğrudan işbirliği kurmaya hazırdır. Bu tutum onun için varoluşsal bir reflekstir.

Yine de hakikatin önemsizleşmesi siyasetinde bile, tamamıyla açıktan bir hakikat reddedişi gözlemlenmez. Bu reddiye, daha çok hileli akıl yürütmeler aracılığıyla meşrulaştırılan bir taban üzerine inşa edilmeye çalışılır. Gerçekmiş gibi gözükken fakat bilinçli olarak sakatlanmış akıl yürütmeler aracılığıyla önce sahte hakikatlerin, hakiki hakikatlerin yerine geçirilmesi sağlanır. Ardından rasyonel tutum yerine duygusal motivasyonlarla oluşturulan bu sahte hakikatlere göre toplumun ve siyasetin yeniden tasarlanması yoluna gidilir. Rasyonel olan her şey; demokrasi, uzlaşma kültürü, sağlıklı akıl yürütme, olguların veri alınması dışlanır ve duygusal olan her şey gücü eline geçirir. Her şey iradeye teslim edilir: Sözde halkın, gerçekte ise popülist liderin iradesine. Bunun toplumsal karşılığı, seçkinlerin, seçkin olmayanlar tarafından siyaset, kültür ve sonuç olarak da ekonomi sahnelerinden indirilmesi ve irrasyonelliğin tüm alanlara nüfuz etmesidir.

Rasyonel karar alan bireyin yerini, rasyonel davranmayan ve bu yüzden tek başına kaldığında isabetli kararlar alamayan bireyler alır, bu bireyler de yok olmamak için cemaatleşmeye başlarlar. Böylece rasyonelliğin yıkılışı, bireyin de güç yitirilişine dönüşmekte, insanlar kamusal alanda güçsüz kalmamak adına kendilerini cemaatlara atmaktadırlar. Bu da cemaat liderlerini güçlendirmekte, irrasyonel grupları tekeline alan tehlikeli güç odakları doğurmaktadır. Bunlar Türkiye örneğinde olduğu gibi devleti dahi illegal şekilde ele geçirmeye kalkışacak kadar ileri gidebilmektedirler. Ne yazık ki bu gibi sonuçlar, doğrudan hakikatin önemsizleşmesi siyasetinin neticeleridir.

Günümüzde aklın itibarsızlaştırılarak hakikatin önemsizleştirilmesi ve mantığın ortadan kaldırılmasıyla, yeniden Aristoteles öncesine, Sofistler dönemine dönülmektedir. Söylemin aklın üzerine çıktığı bir dönemdir bu. Tam bir belirsizlik ve tam bir pus havasıdır. Tutamaksız, hakikatsiz, kutuplaşma ve kaostan başka bir şey sunmayan bir dünya tasarımıdır bu. Söz konusu kaostan kurtulabilmek için çok eski bir yeteneğimizin yeni baştan anımsanması gerekmektedir: Aristoteles'in insanlığa kazandırdığı bu yetenek MANTIK'tır.

Eğer yeniden doğru akıl yürütme yöntemlerini anımsarsak, hakikatin önemsizleşmesi siyasetinin ürettiği hileli akıl yürütmeleri anlayabilir ve böylece üretilen sahte hakikatlerin ve çürütmelerin geçerlilikleri olmadığını saptayabiliriz. Bu da, siyasetçi ile halkın belli bir bölümünün ortaklaşa inşa ettikleri yalanın siyasetinin meşrulaştırıcı temellerinin çürüklüğünü gözler önüne serer. Bu, hiç değilse toplumun yalanın siyasetinin inşa edilmesine katılmayan kesiminin bu rasyonel yetimizi anımsaması, onun neyle karşı karşıya olduğunu anlaması ve bunun üstesinden nasıl gelebileceğini tasarlayabilmesi adına azımsanmayacak kadar önemli bir durumdur.

Bu nedenle bir sonraki bölümümüzde, Aristoteles'in ortaya koyduğu mantık ilkelerini ve sağlıklı sav üretme yöntemlerini göreceğiz. Daha sonra da, bugün hakikatin önemsizleşmesi siyasetinin her konuda başvurduğu hileli akıl yürütme olan saf-sataları tanımlayacak ve en çok kullanılanlarını açıklayacak ve örneklerle ele alacağız.

MANTIK

Aklın, geçerli olan düşünce ve çıkarımları, bozuk ve geçersiz olanlarından ayırmak için gereksindiği kuralları sunan yönetime mantık diyoruz. Mantık, bizim gerçekten nasıl düşündüğümüzü değil, nasıl düşünürsek doğru düşünmüş olacağımızı araştırır (Yücel, 1947, s. 20). Bu anlamda düzgün ve doğru düşünme yasaları ile biçimlerinin bilgisidir (Özlem, 2004, s. 27). Bilinenden bilinmeyenin elde edilmesinin aracıdır. Doğruyu yanlıştan ayırt etmenin ölçüsü, zihni yanlıştan korumanın tekniğidir (Farabi, *İlimlerin Sayımı*, 1999, s. 27). Hataya düşmenin olası olduğu tüm konularda düşünce gücünü doğru yöne sevk eden bir sanattır (Farabi, *Mantığa Başlangıç*, 1990, s. 29). Mantık, doğru veya tutarlı düşünme için insan zihninin gereksindiği kuralların uygulayıcısıdır (İbn Sina, 2005, s. 2).

Doğru veya tutarlı düşünme ise akıl yürütmenin, aklın ilkelere uygun olmasıyla mümkündür (Öner, *Klasik Mantık*, 1986, s. 2-3). Böylece mantık, zihnin yaptığı çıkarımların akıl ilkelerine uygun olup olmadığını denetler (Yıldırım, 1999, s. 15).

Mantık, Sokrates ve Platon'la başlayan kavramsal düşünme formlarının, Aristoteles tarafından sistemli bir bütün haline getirilmesiyle bir disiplin halini almıştır (Çüçen, 1999, s. 240). Bu nedenle mantık disiplininin MÖ 4. yüzyılda Aristoteles tarafından kurulduğu kabul edilir. Temel kitabı Aristoteles'in *Organon* adlı 9 ciltlik çalışmasıdır.⁶

6. *Organon* adı Aristoteles'ten sonra gelen ve onun yapıtlarını tek bir kitap altında birleştiren felsefeciler tarafından verilmiştir. Bu esnada yapılan bazı kategorileştirmeler de Aristoteles'in yaptığından farklı olmuştur.

AKLIN İLKELERİ

Genellikle mantığın üç ana ilkesi olduğu kabul edilir. Bunlar özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü durumun olanaksızlığı ilkeleleridir. Bunlara daha sonra başkaları da (nedensellik ve amaçsallık) eklenmiştir.

Söz konusu ilkeler tarihsel değil, evrensel görünümündedir. Her kültür, her dönem ve her coğrafya için geçerlidirler. Zihin, bu ilkelere uyumlu olmayan bir şey ortaya koyamaz (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 15).

Özdeşlik İlkesi (Identity)

Özdeşlik, ne eşitliktir ne de benzerliktir. Eşitlik, benzerliğin bir sınır halidir. Benzerlik ve eşitlik, karşılaştırılan iki şey arasında olur. Oysa özdeş olan bir ve aynı şeydir (Taylan, 1996, s. 105). Bu ilkeye göre, bir şey ne ise, odur. Her şey kendisine özdeştir. A, A'dır.

Bir akıl yürütmenin başında bir terime verilen anlam ne ise, o akıl yürütme boyunca, o terim hep aynı anlamı taşımalıdır. Bu, fikirlerin sağlamlığının, önermelerin aynen taşınmasının, akıl yürütmenin tutarlılığının ve yeni fikirler elde etmenin zorunlu şartıdır. Herhangi bir konunun açıklanmasında zihin bu ilkeye uymazsa, o konu anlaşılabilir.

Diyaloglarda kullanılan sözcüklere taraflar aynı değil de farklı anlamlar yüklerlerse, ortaya fikir karışıklıkları çıkar ve hakikati ortaya koymak olanaksızlaşır.

Çelişmezlik İlkesi (Non-contradiction)

Bu ilkeye göre bir şey, aynı zaman ve şartlar içerisinde hem kendisi hem de bir başka şey olamaz. Aynı niteliğin, aynı zamanda aynı özneye, aynı bakımdan hem ait olması hem de olmaması olanaksızdır (Aristoteles, *Metafizik*, 1996, s. 1005 b). A, A olmayan değildir.

İçinde çelişki barındıran ifadeye yanlış, içinde çelişki barındırmayana ise hakikat deriz (Leibniz, 1988, s. 7).

Üçüncü Durumun Olanaksızlığı İlkesi (Middle Exclu)

Bu ilkeye göre bir şey ya vardır ya yoktur, bunun ortası olamaz. Bir başka deyişle, çelişik önermelerden her zaman biri doğru, diğeri yanlıştır (Aristoteles, *Organon II (Önerme)*, 1963, s. 14).

Yeterli Neden İlkesi (Reason Sufficient)

Bu ilkeye göre her şeyin bir var olma nedeni vardır. Bir şeyin nedeni, onun ya varlığını meydana getiren kaynaktır ya da onun niçin ve neden öyle olduğunu anlatan şeydir. Bu ilke, bir yargı ya da önermenin nedensiz yere doğru olduğunun ileri sürülmesini yasaklar. Bir yargı ya da önermenin doğruluğunun nedeni başka bir yargı ve önermedir (Öner, *Mantığın Ana İlkeleri ve Bu İlkelerin Varlıkla Olan İlişkileri*, 1969, s. 293). Yeterli bir neden olmadan, hiçbir olgu gerçek veya var olamaz, hiçbir ifade de hakiki olamaz.

MANTIK ŞEKİLLERİ

Mantık temel olarak iki biçimde incelenir: formel (biçimsel) ve informel (içeriksel).

Formel (Biçimsel) Mantık

Bu mantık, zihnin formlarıyla ilgilenir. Düşünülen konu ve nesneden yalıtılmış olarak, yalnızca zihnin kendi kendisiyle tutarlılığını araştırır. Düşünülen içeriği değil, düşünen zihni konu edinir. Diğer mantık çeşitleri de temelde formel mantığa dayandığı için, bu mantık şekline “temel mantık” adı da verilir.

İnformel (İçeriksel) Mantık

Bu mantıkta zihnin, ilgilendiği içeriğe ilişkin çıkarımlarının işleyiş yasaları ele alınır. Bu içerik, her türlü doğal, psikolojik ve toplumsal olayları barındırır:

- Bilimsel ya da günlük yaşamda ortaya çıkan belirsiz ifadeler nasıl açıklık ve netlik kazandırılacağı
- Önergelerin içerik yönünden (doğru-yanlış, kesin-olası) durumlarının ne şekilde araştırılacağı
- Kesin olmayan zanlara ve tahminlere nasıl kesinlik kazandırılabilceği
- Birbirine benzer durumlar karşısında analogilerin gücünün nasıl belirleneceği
- Tümdengelim yönteminin işleyişi ve değerinin ne olduğu

- Delillerin doğruluğu, yanlışlığı; tamlığı, eksikliği; sağlamlığı, bozukluğu veya aldaticılığı, kısaca mantık yanlışlarının (saf-sataların) ne olduğu ve yanlışla düşmemek için hangi kurallara dikkat edilmesi gerektiği

- Çeşitli ilimlere konu olan olayların nasıl inceleneceği ve bu incelemede hangi yöntemlerin izleneceği gibi konular üzerinde durmak mantığın bu bölümünün işidir (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 24-25)

AKIL YÜRÜTME (REASONING)

Akıl yürütme, zihnin verilen ve bilinenlerden yola çıkarak bilinmeyenleri elde etme eylemidir (Hasırcı, 2013, s. 77). Fikirler arasında ilişki kurmaya yargı denildiği gibi, yargılar arasında ilişki kurarak yeni bir yargı elde etmeye de akıl yürütme denir.

Örnek:

Avustralya, Türkiye'ye uzak bir kıtadır.

Yeni Zelanda Avustralya kıtasındadır.

Yeni Zelanda Türkiye'ye uzaktır.

Akıl yürütmeleri kısaca üç şekilde ele alabiliriz: 1) Tümdengelim, 2) Tümevarım, 3) Analoji.

•

Tümdengelim (Deduction)

Klasik mantıkta akıl yürütme denilince temel yöntem tümdengelimdir ve esas olarak bu yöntem incelenir (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 136). Tümel ve genel bir önermeden tikel veya tekil bir önermeye geçerek yapılan akıl yürütme yöntemidir.

Tümdengelim ilkesi özdeşlik ilkesine dayanır. Buna göre, bütün için doğru olan, parçalar için de doğrudur.

Örnek:

Bütün insanlar ölümlüdür. (Büyük önerme)

Sokrates bir insandır. (Küçük önerme)

Sokrates de ölümlüdür. (Sonuç)

Tümdengelim kullanılarak yapılan akıl yürütmelerde önermeler (öncül) doğru ise, sonuç da kesinlikle doğrudur. Öncüllerin biri bile yanlış alınmışsa, sonuç mutlaka yanlıştır. Öncüller doğru olmasına rağmen sonuç yanlışsa, çıkarım geçersizdir. Bu kurallara uygun bir çıkarım yapılmadığı anlamına gelir.

Klasik mantıkta en çok önem verilen ve neredeyse mantığın bütününe üzerine oturtulduğu kavram “tasım” (sav) kavramıdır.

Sav/Tasım (Argument/Syllogisme)

Tümdengelim yönteminin en önemli kısmını “sav”⁷ oluşturur. Aristoteles ile beraber, klasik mantığın “kalbi” haline gelen sav, hakikate ulaşmanın tek yol ve yöntemini gösteren araç olarak algılanmıştır (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 185). Asıl amaç savı incelemektir. Diğer iki akıl yürütme yöntemi olan tümevarım ve analojiye klasik mantıkta fazla önem verilmemiştir (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 137).

İslam dünyasında Aristoteles mantığı izlendiği için, bu kültür coğrafyasında sav, tekelliğini uzun zaman sürdürmüştür: İslam mantıkçılarına göre de mantığın en önemli bölümü savdır (Bolay, 1992, s. 546).

7. Aslında burada Aristoteles’in ve onu izleyen İslam mantıkçılarının kullandıkları sözcük “tasım”dır. Fakat bu çalışmada, asli uğraşı felsefe olmayan okurların daha pratik bir kavrayış ve kullanım alanı gerçekleştirebilmeleri adına “sav” sözcüğü tercih edilmiştir.

Aristoteles savı, “Sav bir sözdür ki bu söz içinde bazı şeyler konulmuş olmakla, onlardan farklı bir başka şey, konulan şeyler aracılığıyla zorunlu olarak çıkar” şeklinde tanımlar (Aristoteles, *Organon V [Topikler]*, 1996, s. 3). Daha anlaşılır bir ifadeyle sav, öncül adı verilen birden çok önermeyle, sonuç adı verilen bir önerme arasında mantıkça geçerli bir ilişki kurmaktır (Damer, 2009, s. 14). Verili öncüllerden, zihninin, zorunlu bir sonuç çıkarma işlemidir.

Kısaltılmış Sav (Entimem)

Günlük yaşamda ve bilimsel alanda, düşüncelerimiz hızla akar gider. Bu hız içerisinde, düşüncelerimizi, delillerimizi her zaman tam bir sav şeklinde ifade etmeyiz ve bazen öncüllerden birini veya sonucu aklımızda saklı tutup, dile dökmeden çıkarımlar yaparız. Bu şekildeki dile dökülmemiş ancak zihinde varlığı bulunan sava, kısaltılmış sav (entimem) adı verilmektedir (Rainbolt & Dwyer, 2012, s. 20).

Örnek:

Açıkgöz siyasetçiler genelde yalancı ve manipülatördürler.

Bay Trump açıkgöz bir siyasetçidir!

(.....) –Sonuç gizli (dile dökülmemiş).–

İfade edilmek istenen saklı sonuç: “Bay Trump yalancı ve manipülatördür.”

Kısaltılmış savlar günlük yaşamda, konuşma dilinde hatta bilimsel alanda pek yaygındır. Savların bu şekilde kısa biçimlerde ifade edilmesinin nedeni, tüm düşünce, iddia veya delillerin her seferinde mantıksal biçimlerle yani öncülleri ve sonuçlarıyla birlikte tam sav şeklinde ifade edilmesinin, ifadeleri pratik olarak zorlayacak olmasındandır (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 184).

İyi Sav Nedir?

İyi bir sav iki özelliğe sahiptir:

- 1) Savın öncülleri doğrudur.
- 2) Savın kurallara uygun bir biçimi vardır.

Bir savın iyi bir sav olup olmadığını anlamak için bu iki özelliğin sınanması gerekir.

Doğru öncüller + Uygun biçim = İyi Sav

İyi bir sav için bilindik Sokrates örneği verilebilir.

Sokrates bir insandır.

Tüm insanlar ölümlüdür.

O halde Sokrates ölümlüdür.

Buradaki iki öncül de doğrudur: Gerçekten de Sokrates bir insandır ve tüm insanlar ölümlüdür. Savın biçimi de uygundur: Kullanılan iki öncülün ürettiği sonuç mantıksal açıdan uygundur.

Eğer bu iki özellikten birisi geçersiz olsaydı, ileri sürülecek sav kötü bir sav olurdu. Önce öncülün/öncüllerin yanlış olduğu bir örnek verelim:

Şimdiye değin en az iki bin balık gördüm.

Tümünün iki yüzgeci vardı.

Öyleyse tüm balıkların iki yüzgeci vardır.

Bu savın öncülü yanlıştır. Bir insanın yaşamı boyunca marketlerde, balıkçılarda, akvaryumlarda, denizde toplamda on binlerce balık görmesi normaldir. Ancak gördüğümüz bu balıkların çoğunun ikiden fazla yüzgeci vardır. Bu nedenle yukarıdaki savın ikinci önermesi yanlıştır. Eğer bu önerme doğru olsaydı, ulaşılan sav doğru olacaktı. Ancak bu önerme doğru olmadığı için, ulaşılan sonuç da yanlış olmuştur: Tüm balıkların iki yüzgeci vardır savı doğru değildir.

Şimdi de öncülleri doğru olan ancak kurallara uygun bir biçimi olmayan bir örnek verelim:

Tüm güller bitkidir.

Tüm güllerin dikenleri vardır.

O halde tüm bitkilerin dikenleri vardır.

Bu savın öncülleri doğrudur. Gerçekten de güller bitkidir ve dikenleri vardır. Ancak tek bir bitki türünün dikenlerinin olması, tüm bitkilerin dikenleri olduğu anlamına gelmez. Buradaki akıl yürütme biçim kurallarına uygun değildir.

Son olarak hem öncülleri hem de biçimi yanlış bir örnek verelim:

Tüm güller bitkidir.

Tüm güller et yerler.

Öyleyse tüm bitkiler et yerler.

Buradaki ikinci öncül yanlıştır. Gerçekte güller et yemezler. Bu nedenle sav, doğru öncül sınamasını başaramamıştır.

Burada biçimsel anlamda da kurallara uygunluk yoktur. Güller gerçekten et yeseydiler bile, yani ikinci öncül doğru olsaydı bile, tüm güllerin bitki olması ile tüm güllerin et yemesi öncüllerinden, tüm bitkilerin et yedikleri sonucu çıkmamaktadır. Yani biçimsel açıdan bir uygunsuzluk söz konusudur (Rainbolt & Dwyer, 2012, s. 44).

Tümevarım (Induction)

Tümevarım, zihnin özellerden genellere, tikellerden tümelere, örneklerden kurallara veya olaylardan yasalara doğru çıkış şeklindeki düşünce biçimidir. Bir bütünün parçalarına dayanarak, bütün hakkında yargıya varır.

Aristoteles'e göre tümdengelimle oranla, "tümevarım daha ikna edici ve daha açık, duyum aracılığıyla daha kolayca bili-

nen ve bunun sonucu olarak halk adamına elverişli bir şeydir. Fakat t mdengelimini daha çok gücü vardır, çalışanlara cevap vermek için daha etkilidir” (Aristoteles, *Organon* V [Topikler], 1996, s. 22). Aristoteles mantığında esas olan t mdengelimini yöntemlerinden olan tasımdır [savdır] (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 197).

Analoji (Analogy)

Analoji iki şey veya olay arasındaki benzerliğe dayanarak bunlardan birisi hakkında verilen bir yargıyı diğeri hakkında da vermektir. Bir başka ifadeyle, görülen ve bilinen benzerliklerden, görünmeyen ve bilinmeyen benzerlikleri ortaya çıkar-maktır. Bu akıl yürütmede özelden, özele yürünür.

 rnek:

Dünyanın atmosferi vardır ve üzerinde canlılar yaşar.

Mars'ta atmosfer olduğu için orada da canlıların bulunması gerekir.

Analojide ortak özelliklerin sayısı ne kadar çoksa, sonucun doğru olma olasılığı o kadar artar.  nc llerin doğruluğu sonucun doğruluğu için olasılık sağlamakta fakat sonucu ispatlamaya yetmemektedir. Bu nedenle analojiyi tek başına bir akıl yürütme yolu olarak saymayanlar, onu çoğunlukla tümevarımın bir çeşidi gibi görmüşlerdir (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 200).

SAV OLUŖTURMA YÖNTEMLERİ (BEŖ SANAT)

Kurduğu mantık sisteminin merkezi olarak savı alan Aristoteles, savın beŖ farklı uygulama alanı için *Organon* çerçevesinde beŖ farklı kitap kaleme almıŖtır. Bunlar tanıtlamayı ele alan *II. Analitikler*, diyalektiği ele alan *Topikler*, hitabeti ele alan *Retorik*, Ŗiiri ele alan *Poetika* ve safsataları ele alan *Sofistik Çürütmeler*'dir. Yani Aristoteles, gerçeklik hakkında bize bilgi sağlayan beŖ farklı zihin yöntemi ortaya koymuŖtur.

Farabi, İbn Rüşd ve İbn Sina gibi erken dönem İslam mantıkçıları, doğrudan Aristoteles'i izlemişlerdir. Bu İslam âlimlerinin mantık hakkında verdikleri yapıtların büyük bölümü, Aristoteles'in Arapça çevirilerinden oluşmuŖtur (Rescher, 1964, s. 50). Bununla birlikte sınırlı da olsa Aristoteles'in yapıtları üzerine çeŖitli yorumlar getirmişlerdir (El-Rouayheb, 2010, s. 14). Aristoteles'in izindeki İslam mantıkçıları, savın uygulama alanlarını aynı beŖ başlık altında kategorize etmişler ve bunları "beŖ sanat" olarak adlandırmışlardır. Bu beŖ sanat, savlardaki öncüllerin içerik değerine ve sağlam bilgi veriŖ sırasına göre sıralanmışlardır. Yani sanatlar arasında bir doğruluk/pekinlik hiyerarŖisi inşa edilmiştir.

SAVLAR HİYERARŞİSİ

Aristoteles ve onu izleyen İslam mantıkçılarına göre gerçekleri kanıtlamak için en emin yol tanıtlamadır. Felsefe ve ilimlerin zorunlu ilkeleri tanıtlamayla ortaya çıkarılır. Doğruluğu zorunlu olan bilgiler ancak tanıtılma sayesinde elde edilir.

İkinci sırada amacı gerçekleri kanıtlamak değil, yalnızca rakibi susturmak olan diyalektik yer alır. İslam mantıkçılarına göre diyalektikte doğru, yalandan çoktur.

Üçüncü sırada retorik gelir. Retorikte kitleye konuşan konuşmacı genel kabul görmüş inançlar aracılığıyla kitleyi ikna etmeye çalışır. Retorikte düşün ve gerçek eşit durumdadır.

Dördüncü sırada şiir yer alır. Şiir çoğunlukla doğruluğu olanaklı olmayan bir düşün alanıdır. Dinleyicilerini duygusal olarak kışkırtmayı, güdülemeyi amaçlarken kullandığı öncüllerin gerçek olmasına çok itibar etmez.

Beşinci ve son sırada ise safsata vardır. Dinleyicinin algısının çarpıtılmasını ve yanıltılmasını amaç edinen safsata tüm bu sanatlar arasındaki en sağlıksız kanıtlamaları gerçekleştirir. İslam mantıkçılarına göre safsatada yalan doğrudan fazladır. Hakikatin önemsizleşmesi, bu hiyerarşide son sırada yer alan safsatalara dayanır.

Tanıtlama/Arı Akıl Eylemi (Demonstration)

Tanıtlama, beş sanat içerisinde delillerin en sağlamı ve en güvenilir olanıdır. İster bir düşüncenin doğruluğunu ispat etmek için, isterse yanlışlarını göstermek için olsun, tanıtılma mutlaka kesin bilgi içerir (Orak & Orak, 2012, s. 225).

Tanıtlamayla elde edilen bilgilerden kuşkuya düşülmez ve bu bilgiler değişmez.

Öncülleri hiçbir kuşku ve tereddüt yaratmayacak kadar açıktır, doğruluğu kesin olarak bilinir ve gerçeğe uygundur; a priori, ispata muhtaç değildir, doğrudan kavranırlar ve değişmez niteliktedirler. Aynı zamanda bu öncüller, sonucun nedenidirler. Tanıtlama, öncüllerde yer almayan bir fikri ileri sürmez.

Örnek:

İkiye tam olarak bölünebilen sayılar çifttir.

Dört sayısı ikiye tam olarak bölünebilmektedir.

Öyleyse dört sayısı çifttir.

Diyalektik/Karşılıklı Tartışma (Dialectic)

Aristoteles'e göre diyalektik, tanıtlama seviyesine çıkamayan, yani bilgi değeri açısından kesinlik değil, olasılık ifade eden bir delildir (Aristoteles, *Organon* V [Topikler], 1996, s. 266). Bu sanatta amaç mutlak gerçeğe erişmek değil, rakibe belli bir düşünceyi kabul ettirmektir. İbn Sina bunu "tartışmada karşı tarafı ikna etme ve delillerle onu susturma" olarak nitelmiştir (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 215).

Diyalektik, sağlam bilgi sunmaktan çok, karşı tarafı yenik duruma düşürmeyi hedeflediği için, delillerinde, öncüllerin gerçekliğe uygun olup olmamalarından çok, rakip tarafından doğru kabul edilip edilmeyeceklerini esas alır. Bu nedenle öncülleri açık, doğruluğu kesin olarak bilinir türde değil, kesinliği kuşkulu olan popüler ve müsellemat türündedir.

Popüler (Meşhurat) Öncüller

Popüler, herkesin veya çoğunluğun, yahut belirli bir topluluğun uzlaştığı görüşleri ifade eden önermelerdir. Örneğin “Adalet iyi, zulüm kötüdür” ya da “Hayvanları boğazlamak kötüdür” popüler öncüllerdir.

Bu tür önermelerde, bir fikre veya bir görüşe ne kadar çok kişi katılıyor ve onda uzlaşıyorlarsa önermenin değeri o kadar artmaktadır. Bu uzlaşma, ya herkesin, ya çoğunluğun, ya bilginlerin ya da bilginlerin çoğunluğunun muhalefet etmediği konularda seçkin kişilerin genel katılımı ve tanıklığıyla olmaktadır (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 216-217).

Popüler türünden olan önermeler konumunun güzelliğinden ve rahatlıkla kabul edilebilirliklerinden ötürü, insanların benimsedikleri yaygın anlayış ve yargılardır. Popüler önermeler zamana, mekâna, ülkeye, meslek gruplarına ve çevreye göre değişebilirler. Her toplumun inanç, âdet ve terbiye anlayışına göre farklı popüler öncülleri vardır (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 217-218)*

Müsellemat Öncüller

Bir tartışmada ileri sürülen ve karşı tarafça da kabul edilen önermelerdir. Önermenin tartışan taraflar dışında genel kabul görüp görmemesi ya da gerçekliğe uygun olması önemli değildir. Tartışma sırasında bir ortak nokta sağlaması yeterlidir.

Örnek:

İsa'nın göğe çıktığı kabul edilmektedir. (Müsellemat)

İsa bir insandır.

Öyleyse bazı insanların (ki Hz. Muhammed de böyledir) göğe çıktığı kabul edilmektedir.

O halde Hz. Muhammed'in çıkışını (Miraç) neden kabul edemiyorsunuz?

Diyalektikte müsellemaat türü öncüllerin kullanılma amacı, doğru olsun, yanlış olsun, rakibi, kendisinin benimseyip kabul ettiği fikirlerle susturmak, onu kendi silahıyla vurmaktır.

Retorik/Hitabet (Retorica)

Retorik, Antik Yunan'da şiirden düzyazıya geçiş sürecinde siyasi ve sosyal olayların da etkisiyle bireylerin kendilerini daha iyi ifade etme ve toplum hayatına daha fazla katılma gerekliliğinin doğmasıyla ortaya çıkmıştır (Williams J. D., 2009, s. 2). Sofistlerin, MÖ 5. yüzyılın ortalarında gençlere retorik dersleri vermeleriyle birlikte yaygınlaşmıştır (Kennedy, 1994, s. 21).

Platon, *Gorgias* adlı yapıtında Sofistlerin gençlere verdiği retorik eğitiminin bir aldatmacadan ibaret olduğunu ve bu düşünce taraftarlarının hakikati çarpıttıklarını ileri sürmüştür (Platon, 2008, s. 460-461). *Gorgias* ve *Phaedrus* adlı yapıtlarında özellikle Sofist Gorgias ve İsokrates'e karşı görüşlerini dile getiren Platon, insanları aldatmak ve sahtekârlık amacıyla kullanıldığı için dönemin retorik anlayışına karşı çıkmış ve hakikate dayanan, insanın ruh halini dikkate alan ve felsefi olarak nitelendirilen bir retorik anlayışını benimsemiştir.

Aristoteles'le birlikte, retorik daha kapsamlı olarak ele alınmıştır. Aristoteles, kendinden önceki retorik mirasını *Synagoge Technon* adlı bir kitapta değerlendirmiştir ancak bu yapıt günümüze ulaşmamıştır. Aristoteles'in günümüze ulaşan retorik değerlendirmeleri ise *Sofistik Çürütmeler Üzerine* ile *Retorik* kitaplarıdır.

Aristoteles, retorığı "belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi" olarak tanımlamıştır (Aristoteles,

Retorik, 1995, s. 37). Retorikçiyi de “Verilen her şart ve hal içinde iknayı gerektirecek olan şeyi görmeye muktedir olan kimse” diye betimlemiştir (Aristoteles, *Organon V [Topikler]*, 1996, s. 208-209). Farabi’nin tanımında ise retorik, zannı önermelerden, yeni zanlar elde etmektir (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 222). Farabi’nin dikkat çektiği üzere, retorik, tanıtlama ve diyalektiğe oranla kesinlikten uzak, daha çok sanıya dayanan bir delil elde etme yöntemidir. İbn Sina’nın retorik tanımı bu durumu daha da açar. İbn Sina’ya göre retorik, “içeriği siyaset vb. konular olan sav sanatıdır” ve amacı ne gerçeğe ulaşmak ne de adaleti sağlamaktır; retorüğün tek amacı, dinleyicisini ikna etmektir (Coşkun, 2014, s. 238-239). Halihazırda olup biteni ortaya çıkarmayı değil, dinleyicisinin kararlarını etkilemeyi hedefler (Aristoteles, *Retorik*, 1995, s. 97). Ulaşmak istediği şey, dinleyicide, konuşmacının istediği kanaati uyandırmaktır.

Kanaat uyandırma ve ikna etme girişimleri sırasında retorüğün kullandığı öncüller, tanıtlama ve diyalektiğın kullandığı öncüllere göre gerçekliğe daha uzak öncüllerdir. Retorikçi sanılara dayalı öncülleri kullanır fakat bunu yaparken, sanki bu öncüller sanılara değil de, genel geçer gerçekliklere dayanıyormuş gibi davranır. İlk bakışta doğruymuş gibi görünen bu önermeler popüler önermelerdir.

Farabi ve İbn Sina’ya göre, insanlar filozoflar, seçkinler ve avam olmak üzere üçe ayrılırlar. İbn Sina, bunlar arasındaki en yüksek bilgi algılayışına sahip olan filozofların tanıtlamayla, orta derecedeki bilgi algılayışına sahip olan seçkinlerin diyalektikle ve zayıf bilgi kavrayışı olan avamın da retorikle tatmin edilebileceğini savlar. Zira İbn Sina’ya göre avam kesin bilgiyi kavrayamadığından tanıtlamaya ayak uyduramaz (Coşkun, 2014, s. 218-220). Dahası avam, gerçeğe ve doğruya uygun bilgi veren tanıtlamayı ve retorüğe oranla, tanıtlamaya daha yakın olan diyalektiği kavrayamamakla kalmaz, onları birer

safsata olarak algılar. Avam, tanıtlamayı ya da diyalektiği, doğru olana değil de, güce dayanarak iş görenle aynı kefeye koyar (Coşkun, 2014, s. 222).

İbn Sina, *El-Hatabe* adlı çalışmasında bir önemli tespit daha yapar ve avamın algılamasının zayıf olmasından ötürü bir konuyu zor anladığını ancak, avamın onayının kolay olduğunu yazar. Bununla birlikte seçkinlerin bir konuyu kolay anladıklarını ancak zor onayladıklarını bildirir (Coşkun, 2014, s. 224-225). Bu yüzden İbn Sina, düşünceye dayanan arı akılla yani tanıtlama veya diyalektikle kavrayamayacak durumdaki “yönetilen” kişiye retorikle ulaşılabileceğini belirtir (Coşkun, 2014, s. 225-226).

Daha çok eğitimsiz zihinlerden oluşan retorik dinleyicilerinin zihinleri, retorikçinin kusurlu önermelerini birer popüler sanıya denk geldiklerinden, ilk duyuşta onaylama eğilimi göstermektedir. Bu öncülleri herhangi bir zihinsel sınamadan geçirmekte pek istekli davranmamaktadır. Bu nedenle retorikte farklı zamanlarda, birbirinin aksi yönde dahi olsa, toplumsal olarak taban bulabilecek popüler önermeler kullanılarak aynı dinleyicileri farklı şekillerde ikna etmek mümkündür. Zaten retorik de bunun sanatıdır. Retoriğin kullandığı popüler öncüller *kabul gören (makbulat)* ve *varsayım’dır (mazmunat)*.

Kabul Gören (Makbulat) Öncüller

Toplum tarafından kendisine inanılan, güvenilen ve otorite kabul edilen kimselerden alınan bilgileri içeren önermelere, *kabul gören* önermeler denilir. Güvenilir ve önemli kişilerden duyulan öğütlerdir. Bu tür önermelerin doğruluğu onu söyleyenin otoritesinden kaynaklandığından, bunlar birer “otorite ilkesi”dirler (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 225).

Varsayım (Maznunat) Öncüller

Retorikte kullanılan ikinci tür öncül varsayımdır. Varsayım, aklın, bu varsayımların aksinin de olabileceğini olası görmesine karşın, belirti ve işaretlerden yola çıkarak, daha büyük olasılık olarak gördüğü sanıyla yargıya vardığı önermelerdir. Herhangi bir kesin inanç oluşmaksızın doğru zannedilen öncüllerdir. Bu anlamıyla bilginin karşısında yer almaktadır.

Örnek:

Geceleri şüpheli bir şekilde dolaşan hırsızdır. (Varsayım)

Bu adam geceleri şüpheli bir şekilde dolaşmaktadır.

O halde bu adam da hırsızdır. (Varsayım)

Retoriğin, kanaat uyandırma girişimi sırasında konuşmacı yalnızca akıl yürütmeye başvurmaz. Aynı zamanda dinleyicinin psikolojisine de yoğunlaşır. Bunun nedeni retoriğin kusursuz akıl çıkarımları yapmayı değil, her yolu kullanarak dinleyicilerini ikna etmeyi ve yönlendirmeyi amaçlamasındandır. Bu çerçevede konuşmacı dinleyiciyi korku, güven, gıpta, dostluk, kardeşlik, düşmanlık gibi duygulara savurmak için fırsat kollar. Zihinlerden çok, hislere yönelir; dinleyicilerde acı, hiddet, öfke, nefret, kıskançlık gibi hisler uyandırır (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 229). Konuşmacının hedefi, konuşması sona erdiğinde, dinleyicilerde kendisine yönelik sempatiyi, rakipleri için de antipatiyi artırmaktır. Güçlü etkisi nedeniyle kötü amaçlara da alet edilebilecek olan hitabeti “Yaldızlı kelimelerle yalanı gerçek gibi göstermektir” diye tarif edenler de olmuştur (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 231). Retorik konuşmacısı, kanaat önderliğine soyunan kişidir.

Retorikte amaç ikna etmektir fakat buna özellikle ikna edilecek kişinin öfkesini uyandırmadan ve onu düşman edinmeden ulaşmak esastır. Oysa diyalektikte süreç sert bir tartışma şeklinde ilerlediğinden taraflar birbirinden daha belirgin çizgi-

lerle ayrılırlar ve bütünüyle rakibi alt etmeye odaklanırlar. Bu nedenle diyalektik tartışma oldukça kırıncı ve sert geçer. Tartışma sonunda kazanan tarafta sevinç ortaya çıkarken, yitiren tarafta hoşnutsuzluk, hüznün ve keder, hatta öfke ve düşmanlık gibi duygular belirir. Diyalektik karşı tarafı yenmeye, retorik ise ikna etmeye yönelik olduğundan, retorikte dinleyicilerin psikolojilerinin her zaman yüksek tutulması ve hoşnut edilmeleri gerektir. Önemli olan konuşmacıya hak vermeleri ve onun tarafına geçmeleridir. Diyalektikte çarpışan farklı görüşler ve bu görüşleri savunan en az iki görüş üreticisi vardır. Oysa retorikte tek bir konuşmacı ve çoğunlukla geniş bir dinleyici kitlesi vardır. Yani diyalektikte bir diyalog varken, retorik bir monologdur. Konuşmacının görüşü vardır ve ona direnen bir dinleyici görüşü yoktur.

Yöntemlerini, teorik konuları anlama yetisi bakımından toplumdaki en zayıf unsurları da dikkate alarak oluşturan retorikçi, konu ve yöntemleri daha teorik olan diyalektiğe göre toplumda daha geniş kitlelere hitap etme özelliğine sahiptir (Coşkun, 2014, s. 190). Yani retoriğin hedef kitlesinde toplumun en bilgisiz kitleleri de yer alır; ikna edilmeye çalışılan kitle bunlardır.

Siyasetçiler iktidara gelmek ya da iktidardayken daha güçlü olmak adına önce “retoriği” kullanırlar. Gereken gücün elde edilmesi durumunda ise bu yöntemden “safsata”ya geçerler. Retorik gücü elde etmeye yararken, safsata gücü elde tutmaya yarar.

Şiir (Poetica)

Şiir, biçimsel olarak vezinli ve düzgün kafiyeli sözlerden oluşur. Bilgi kaynağı bakımından ise düşlere dayanan sözlerden

oluşan metin olarak tanımlanmaktadır (Orak & Orak, 2012, s. 225). Mantık biliminin tanımlamasında; doğru olmadıkları halde, sırf nefse neşe vererek dinleyicisini bir şeye yönlendirmek veya onda nefret uyandırmak amacıyla üretilmiş, düş gücüne dayalı öncüllerden kurulmuş sav olarak ifade edili. (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 232).

Farabi için şiir, basit bir tasvirden ibarettir ve düş ile kuruntuya dayanır. Yani yalancı önermelerden kurulmuş bir savdır. Bir şeyin tanıtlama gibi gerçek bilgisini değil, taklidi bilgisini verir. Şeylerin kendilerini değil, zihni betimlemelerini ve taklidini kabul ettirmeye çalışır. Yani nesnenin hakiki bilgisini değil, yalan bilgisini verir. Bu nedenle Farabi'ye göre şiir yalancı bir ispatlama yoludur (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 233, 242).

Bununla birlikte, şiirin düşe dayalı betimlemesi ve hayali canlandırması, yalan dahi olsa, dinleyici üzerinde etkilidir. Şiirin yanlışlığı bilinse de, ondan beklenen, dinleyicileri etkilemesidir; yoksa doğru olması değildir. Zira avamın ikna gücü olan düşsel sözlerden, duygulara, şefkat ve acıma hislerine hitap eden anlatılardan etkilenmesi, bilimsel gerçeklerden etkilenmesinden daha fazladır.

Şiirin böylesine zayıf bir sav gücü olmasına karşın, Aristoteles ve onu izleyen İslam mantıkçıları şiiri beş sanatın en bozuk ve değersiz saymamışlar ve onu dördüncü sıraya koymuşlardır. Zira son sırada yer alan *safsata* (mugalata) o kadar düşkün ve çürümüş bir yaklaşımdır ki, savların değerlilik hiyerarşisinde şiirin dahi gerisinde kalmayı başarmıştır.

Safsatanın, bu çalışma açısından oynadığı merkezi rol nedeniyle, onun Beş Sanat bölümü içerisinde değil, ayrı bir bağımsız bölümde incelenmesi daha uygun olacaktır.

MANTIĞIN BOZULUŞU: SAFSATA (FALLACY)

İnsan akıllı, bir araç olarak kusursuz değildir. Özellikle eğitimsiz ya da deneyimsiz zihinler için bu kusurlar daha da belirgindir (Tindale, 2007, s. 14). Bu nedenle akıl yürütme sürecinde zaman zaman yanlışlıklar gerçekleşmektedir. Ancak zihnin hangi durum ve koşullarda yanlışla düştüğünü öğrenmek ve böylelikle akıl yürütmede yanlışlık yapmaktan kaçınmak mümkündür (Kömürcü, 2010, s. 175). Farabi, akıl yürütmede yanlışlığa düşenleri, yanıltmacanın gerçekleşebileceği durumları ve yanıltmaca biçimlerini bilmeyenleri, zehirli bitkiler ve ilaçlar hakkında bilgisi olmadığı için onları tanıyamayan fakat bilgisizliği yüzünden onları gıda ve ilaç sanarak kullanıp sağlığını ve yaşamını tehlikeye atan kişilere benzetir. Aristoteles de benzer şekilde, deneyimsiz insanların, şeyler üzerine berrak bir bakış açısına sahip olmadıklarını ve bu nedenle görünüşle gerçekliği birbirine karıştırdıklarını belirtir. Bu deneyimsizliğin üstesinden gelmenin anahtarı olarak ise, gerçekliğe karşı olan *sahte*'yi görebilecek şekilde kendimizi eğitmemizdir der (Aristoteles, *Sofistik Çürütmeler Üzerine*, 2007).

Safsatalar, doğruymuş gibi görünen ancak doğru olmayan (yanlış) öncüllerden kurulmuş savlardır (Copi, 1961, s. 59; Hamblin, 1970, s. 12). Bu nedenle safsata, doğru bir savmış gibi görünür (Damer, 2009, s. 52). Oysa, öncüllerinin yanlış olması ya da öncüllerle sonuç arasında herhangi bir ilişkinin bu-

lanmaması durumu, zorunlu olarak savın kendisinin de yanlış olmasına yol açmaktadır.⁸ Dolayısıyla safsatalar geçersiz savlardır (Copi, 1961, s. 52). İçerik bakımından gerçeğe aykırıdır ve bunlarla hiçbir şey ispat edilemez (Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 2016, s. 251). Yapılmamaları gereken çıkarımlardır (Wreen, 1994, s. 97). Özetle safsata, akıl yürütme sırasında yapılan mantık hatalarıdır; bozuk akıl yürütmedir.

Safsatalar, eleştirel yeteneklerimizin eleğinden sıyrılmayı sıkça başarırlar ve zihnimizin düştüğü optik yanılsamalara benzer bir biçimde zihnimizi, savlarını oluşturan yanlış gerekçelerine ikna ederler (Bennett, 2013). Gerçek bir delil sunmayan safsata savı, akıl gücünün çeşitli yollarla başka yönlere saptırılması ya da perdelenmesi aracılığıyla, hakikatin ciddi şekilde altını oyar. Mantıksal olarak yanlıştır ancak psikolojik olarak bazen çok ikna edici olabilir (Copi, 1961, s. 52). Bu nedenle Tindale'nin deyişiyle, "korkunç bir hata türüdür" (Tindale, 2007, s. 1,-2). Zihinsel olarak donanımlı kişileri dahi etkileyebildiklerinden, safsataların eğitimsiz zihinler tarafından saptanmaları pek kolay değildir. Bu nedenle kitleler genellikle safsata kullanımı karşısında savunmasızdırlar. Safsataları fark etmek, tanımlamak ve neden safsata olduklarını anlamak mantığın görevidir (Luce, 1958, s. 160).

Yanlış akıl yürütme olan safsataların teoride ikna edici olmamaları beklenir ancak uygulamada bu beklenti çoğu kez boşa çıkar. Çoğu kişi safsatalarla karşılaştığında ya da safsataları kullanırken, onların geçersiz savlar olduğunu anlamayabilir.

8. Safsataların ortaya çıkması için İbn Sina'nın dikkat çektiği üzere aslında üç olasılık vardır. Bunların ilki savın içeriğinden kaynaklanan hatalar, ikincisi savın biçiminden kaynaklanan hatalar ve üçüncüsü de hem içeriğinden hem de biçiminden kaynaklanan hatalardır (İbn-Sina, 2005, 76). Ancak bu çalışmada biçimden kaynaklanan hatalar oldukça kolay fark edilebildiği ve toplumun genelini post gerçeğe inandırmak konusunda etkili olmadı için geri planda tutulmuştur. Safsatalar hakkında biçimden çok içerik hatalarına odaklanılmıştır.

Bu, yetersiz kavrayıştan kaynaklanan bir safsataya kanmadır. Ancak bazı insanlar da, geçerli savlar ileri süremeyeceklerini anladıklarında bilinçli olarak safsata kullanımını tercih ederler. Bu özellikle, rakibin ya da dinleyicilerin fikirlerini değiştirmek istemesine karşın, ellerinde bu isteklerini karşılayacak iyi savlar bulunmaması durumunda ortaya çıkar (Rainbolt & Dwyer, 2012, s. 70).

Safsatanın bilinçli ve kasıtlı bir şekilde kullanılması, rakip ya da dinleyicilerin yanıltılmasını ve aldatılmasını amaçlayan bir harekettir. Sözcüğün etimolojik kökeni de aldatmayla doğrudan ilintilidir. Türkçede safsata (bazen de mugalata) olarak söylenen “fallacy” sözcüğü, Latince “kandırmak”, “hilekârlık” ve “sahtekârlık” anlamlarına gelen “fallacia” sözcüğünden gelmektedir (Vleet, 2010, s. IX). Türkçeye ise Yunanca “sophisma” yani Sofistlik anlamına gelen sözcükten geçmiştir. Sofizm, “bilgecilik” yani sanki bilgeymiş gibi yapan anlamında kullanılır (Küçük, 1978, s. 119). Bu anlamda kişiyi sözle kuşkuya düşürerek yanıltmaya, şaşırtmaya ve aldatmaya yönelik dil ve mantık cambazlığı karşılığı olarak kullanılmaktadır (Emiroğlu, *Safsata*, 2008, s. 483). Özetle safsata, çoğunlukla rakibi susturmak ya da yanıltmak için bilinçli olarak başvurulmuş bir aldatmaca tekniği olarak görülür.

İnsan zihninin sıkça düştüğü ve başkalarını da yanılttığı belli başlı yanlışlar ilk olarak sistemli bir şekilde Aristoteles tarafından ele alınmıştır. Böylesi hatalar daha önceden de kesinlikle kavranmıştır ancak onları sistematik bir şekilde ortaya koyan ve kategorize eden Aristoteles’tir. Bu nedenle safsataların yazılı öyküsü Aristoteles’le başlar. *Sofistik Çürütmeler*’de farklı hatadan kaynaklanan 13 maddelik bir safsatalar listesi oluşturmuştur. Bu listeyi daha sonra *Retorik* adlı çalışmasında ele almış ve biraz daha genişletmiştir.

Aristoteles'in ardından, ilk dönem İslam felsefecileri de Aristoteles'i izlemişler ve Aristoteles üzerinden safsatayı çoğu kez Aristoteles'i neredeyse doğrudan kopyalayarak kendi kitaplarına taşımışlardır. Bu konuda Aristoteles'i pek aşamamış olsalar da, en azından Aristoteles'in bu kategorilerinin değerinin farkında olmuşlardır.

Ancak daha sonraki dönem İslam felsefecileri savların içerik bağlamında incelenmesini ihmal etmişler ve biçimsel nedenlere yönelmişlerdir. Böylelikle Aristoteles'in savlarla ilgili beş kitabına neredeyse hiç ilgi gösterilmez olmuş, bu kitaplar hiç yazılmamış gibi davranılmıştır. Oysa safsataların asıl dikkat edilmesi gerekenleri içerik bakımından yanlış olanlardır zira biçimsel yanlışlar eğitimsiz gözlere dahi apaçık bir şekilde görünmektedir. Saptaması zor olan safsatalar, içerik yanlışları taşıyanlardır.

Avrupa'da ise, Kavimler Göçü'nün meydana getirdiği karanlık dönemde pek ağırlık verilememiş olan safsatalar üzerine, ortaçağda yeniden çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu nedenle pek çok safsatanın günümüzdeki isimleri Latince'dir.

Safsatalarla ilgili üçüncü büyük çalışma dönemi yirminci yüzyılın geç döneminde başlamıştır. Bunda felsefi disiplinlere, mantığa, iletişim çalışmalarına, retoriğe, psikolojiye ve yapay zekâya olan ilginin artmasının doğrudan etkisi olmuştur. Günümüzde Batı dünyasında birçok mantık felsefecisi, safsataların çıkış nedenleri, çeşitleri, bunların niçin safsata oldukları ve bunlardan nasıl korunulacağı konularını bilmenin gerekliliğini ve önemini ısrarla vurgulamaktadırlar (Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, 2017, s. 228). Bu nedenle, safsata çalışmalarının uzun ve ayrıntılı bir geçmişi olmakla birlikte, safsatalar hakkındaki esas eleştirel yazın son 30-40 yılda kendisini göstermiştir (Tindale, 2007, s. XIII)

ZİHNİN SAFSATALARA KAPILMASININ NEDENLERİ

Daha önce de belirtildiği üzere, insan zihni ve akıl yürütme becerisi kusursuz değildir. Fakat kusurlarına rağmen, safsataya düşmemek için gerekli önlemleri alma kapasitesine de sahiptir. Zihnin safsata yanlılığına düşmesini önlemek için safsata çeşitlerini, safsataya yol açan nedenleri ve bunlardan kaçınma yollarını öğrenmek gerekir. Bu özellikle, diğerleri arasında avantaj sağlamak isteyen kişilerin hilelerini fark edebilmek için gereklidir (Paul & Elder, 2006, s. 19).

Biçim yanlılığı çıkarım kurallarının açıkça ihlali demek olduğundan, daha önce de değindiğimiz üzere, kolaylıkla anlaşılabilen bu safsatalar üzerinde durmadan, doğrudan içerikle ilgili safsatalar üzerinde duracağız.

Safsataların zihinlere sızmasını sağlayan çatlaklar temel olarak ikiye ayrılabilir: *özel* ve *dışsal* nedenler.

Özel Nedenler

Özel nedenler, akıl yürütme ilkelerinden değil, kişiden kişiye değişiklik gösteren, entelektüel birikim seviyesinden ve çeşitli irrasyonel öğelerden kaynaklanmaktadır. Bunlar kişinin bilgi ve düşünme eksikliği, bilgiçlik taslaması, bilgileri karıştırması, dikkatsizliği, kuruntuları, hırsları, önyargıları gibi nedenlerdir.

Bilgi Eksikliği

Safsataya kapılmanın en önemli zeminlerinden birini bilgi eksikliği sağlar. Öncüllerin yanlış olup olduğunu bilmeme,

onlar hakkında tam bir bilgiye sahip olmama, doğruyu yanlış bir birbirine karıştırma, savın içeriğini ya da sınırlarını bilmeme, ifadedeki çarpıtmaları anlayacak verilerden yoksun bulunma gibi durumlar bilgi eksikliğinden doğan kusurlardır.

Karışık Muhakeme

Nesneleri zihinde net şekillerde algılayamayıp, onları sağlam bir biçimde birbirinden ayıramama ve onları kendileriyle ilgili olmayan şeylerle ilişkiye sokmaktan doğan kusurlardır. Brochard'ın deyişiyle, yanlış düşünüş, karışık bir düşünüşten, açık ve seçik olmayan bir algıdan başka bir şey değildir (Brochard, 1943, s. 145). Anlaşılmayan, açık ve seçik⁹ olarak bilinmeyen şeylerin onaylanması durumunda, yanılma kaçınılmaz olmaktadır (Descartes, 1942, s. 168).

Önyargı

Önyargı, herhangi bir konudaki peşin yargıdır. Zihni, yeterli delil olmaksızın bir yargıda bulunmaya veya bir yargıyı paylaşmaya yöneltir (Bentham, 1824, s. 377).

Manipülasyon İsteği

Rakibi ya da dinleyicileri herhangi bir maddi ya da manevi çıkar elde etmek güdüsüyle aldatmak ve yanıltmak isteği,

9. Descartes açık bilgiyi "dikkatli bir zihne görünen ve belirgin olan bilgi"; seçik bilgiyi de, "tüm diğer bilgilerden farklı ve ayrılmış olan, içinde açık olan dışında bir şey taşımayan" bilgi olarak tanımlar (Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, 1967, s. 55-56).

safsatanın ortaya çıkmasına yol açar. Bu istek gerçekleştirirken, doğrular bilerek çarpıtılır ve yanlış işlenir (Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, 2017, s. 25)

Hırslar

Duygular, arzular ve istekler doğru düşünmeyi kesintiye uğratabilmektedirler (Ruchlis, 1962, s. 167). Kişilerin her insan-
da çeşitli derecelerde bulunan tutku, haset, kibir, gurur, öfke, bağnazlık ve kendini ve kendi aklını beğenme gibi durumlar, akıl yürütmeyi kolayca gölgeleyebilmekte ve safsatalara yol açabilmektedir.

Ego

Egoyu beslemek ya da egonun tehdit altında olduğunu hissederek, onu korumak adına ortaya çıkan tutumlar, akıl yürütme sürecinde olayların, nesnelerin ve kişilerin var oldukları gibi görülmelerini engelleyerek çeşitli kusurlara neden olurlar.

Dikkatsizlik ve Acelecilik

Safsatalara düşülmesinin temel nedenlerinden biri, bir şeyle onun benzerinin arasındaki ayrımı yapamama kusurundan kaynaklanır. Bu safsataya inanan safsata tüketicileri kadar, safsata üreticisini de etkileyen ve bazen safsata ürettiğinin farkında olmasını engelleyen bir kusurdur.

Duyduğunu Hiçbir Süzgeçten Geçirmemek

Bazı kişiler, kendilerine iletilen savları hiçbir süzgeçten (ego, önyargı, hırslar dahil) geçirme gereksinimi duymaksızın, tüm söylenenleri olduğu gibi kabul etme eğilimi gösterebilmektedir. Gazali, aslını bilmeden ve araştırmadan, işittiği her şeyi onaylayan kimsenin normal yapıda olmadığını söyleyip; böylelerinin tedavisinin de güç olacağını sözlerine ekler (Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, 2017, s. 26). Ancak özellikle eğitim seviyesi düşük kesimlerde yaygın şekilde görülebilmektedir.

Özdeşleşme

Empatiden daha ileri bir seviye gerçekleşip de, kişiler bir başkasıyla ya da bir grupla özdeşleştikleri durumlarda (milliyetçilik, takım taraftarlığı, cemaatçilik, siyasi radikallik vb.) kendilerini özdeşleştirdikleri kişilerin ya da grupların düşüncelerini ve savlarını hiçbir eleştiri süzgecinden geçirmeden kabul etme eğilimi gösterirler. Savın içeriğinden çok, duyguların içeriğine göre tavır alma kusuruna düşerler.

Dışsal Nedenler

İnsanların inanç, görüş ve değerlendirmelerinin büyük çoğunluğu doğrudan veya dolaylı olarak yaşanan kültürden edinilir. Kültürel arka planımızın düşüncelerimiz üzerindeki etkisi çoğumuzun düşündüğünden fazladır. Kültürler ise evrensel değil, yere ve zamana bağlı yapılardır. Bu nedenle her kültür kendi toplumuna farklı bir terbiye, farklı batıl inançlar, farklı

otorite kaynakları, farklı örf ve âdetler, farklı grup kuralları, farklı gramer yapıları dayatmaktadır. Bu öğelerin tümü rasyonaliteye değil de yer ve zamana bağlı yapılar olduklarından, akıl yürütme sırasında, zihne çeşitli irrasyonel fısıldamalar gerçekleştirirler. Bu da kişinin benliği dışındaki dinamiklerin, arı akıl yürütmesini bozmasına ve onu safsatalara elverişli bir hale taşımasına yol açmaktadır. Gazali'nin söylediği üzere: "Akıl yürütmede bulunanları yanlışla düşüren şeylerin başında, çocukken babadan, üstattan, faziletli kişilerden ve çevreden duyulan ve alışkanlık kazanılan şeyleri tamamen doğru kabul etme gelir" (Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, 2017, s. 32).

Yine eşya ve olayları görünüşlerine göre değerlendirme, onları yakından incelememe, dış çevre, doğal ve fiziki engeller de yanlışla düşmenin dışsal nedenlerindendir.

SAFSATALARIN SINIFLANDIRILMIŞ ÖRNEKLERİ

Mantıkta yanlış delillerin gerçek delillerden daha inandırıcı görünmelerine sıkça rastlanır (Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, 2017, s. 14). Bu, *sahte*'nin, gerçeğin yerine geçmesidir. Fakat bir mantık hatasına düşülmediği sürece, bu zararlı yer değişim gerçekleşemez.

Ne yazık ki, akıl yürütme sırasında sayısız mantık hatasına düşülebilmektedir. Bunlardan bazılarının zihni yanıltma kapasitesi daha büyüktür. Bu nedenle daha tehlikeli olan bu safsatalara çeşitli isimler verilmiştir.

Bir şeyi tanımlayıp isimlendirmek, onu zihnimizde bırak bir şekilde diğerlerinden ayırabilmemize ve böylelikle de onunla karşılaştığımızda onu tanıyabilmemize yarar ve safsataları tanımlayıp isimlendirdiğimizde ve onları sınıflandırdığımızda, onların ne şekilde inşa edildikleri ve zihnimizi nasıl yanılttıkları üzerine bir hazırlığımız oluşur (Barker, 1974, s. 185-186) ve safsatalar karşısında yanılma oranımız önemli ölçüde geriler.

Safsata alanında çalışan araştırmacılar, safsataların isimlendirilmeleri konusunu ciddiye almışlardır. Zira pedagojik olarak isimlendirilmemiş kavramların farkına varılması, isimlendirilmiş kavramları tanımaya göre çok daha güç olmaktadır. Bir dil, karmaşık kavramlar için ayrı bir isimlendirme/etiketleme

yapmazsa, bu kavramları kullanarak düşünmek zorlaşmaktadır. Zihin, tek bir isme gönderme yapmadan çalışmak zorunda kaldığından, kavramı oluşturan her bir bileşen havada uçuşmakta ve tüm bunları toparlayarak bir sonuca ulaşmak olanaksızlaşmaktadır (Pinker, 2007, s. 129). Bu nedenle safsataların isimlendirilip sınıflandırılmadığı bir dil evreninde, bunların farkına varmak çok güç hale gelmektedir. Safsatalara karşı donanımlı olabilmek için, onların her birine bir isim vermek ve türlerine göre de kendi aralarında sınıflandırmak gereklidir. Bununla birlikte farklı araştırmacılar, safsataları farklı şekillerde sınıflandırabilmektedir. Bunlar ayrıntıda son derece çeşitli ve karışıktır. Bazı yanlışlar bir gruba yerleştirilebileceği gibi, diğerine de yerleştirilebilir. Ben de bu çalışmada kendi sınıflandırma biçimimi oluşturdum. Dilsel birlik sağlanması adına, Latince ismi olan safsataların isimlerinin yanına Latincelerini de ekledim.

Safsata türlerinin sayısı sınırsızdır. Çünkü üretilecek her bir sav için, farklı ve özgün bir safsata çürütmesi getirmek mümkündür. Ancak her safsata aynı inandırıcılık gücünde değildir. Bu nedenle bu çalışmamda en çok kullanılan ve en çok inandırma gücü olan safsataları ele almaya çalıştım. Bizi yanıltma kapasitesi en yüksek olan safsataları tanıyabilirsek, gerisi de peşinden gelecektir.

Kendi sınıflandırmamda safsataları yedi ana başlık altında topladım:

- 1) İleri sürülen savdan farklı bir savın çürütülmesi (Ignoratio Elenchi)
- 2) Savı değil rakibi hedef almak (Argumentum ad Hominem)
- 3) Yanlış kanıtlar kullanmak
- 4) Sorumluluğun karşıya atılması

- 5) Tribünlere oynamak
- 6) Tanık göstermek
- 7) Muğlaklaştırma

Her bir ana başlığın altında da farklı sayılardaki safsataları listeledim. Böylece bir safsatayla karşılaşıldığında, bu safsatanın hangi ana başlığa denk geldiği ve bizi ne şekilde yanıltmayı amaçladığı konusunda belli bir donanım elde edileceğini düşünüyorum ve umuyorum. Böylece hakikatin önemsizleşmesi döneminde ve siyasetinde sahte savların ya da çürütmelerin, doğru ve gerçeğe uygun savlar ya da çürütmelermiş gibi görülmelerinin eskisi kadar kolay gerçekleşemeyeceğini ümit ediyorum. Sahtenin, gerçeği yerinden ederek, onun yerine geçmesinin önüne geçebilmek için, önce sahte ile gerçeği ayırt etmemiz gerekiyor. Aşağıdaki sınıflandırmanın bunun için bir başlangıç olmasını diliyorum.

İLERİ SÜRÜLEN SAVDAN FARKLI BİR SAVIN ÇÜRÜTÜLMESİ (IGNORATIO ELENCHI)

Tartışmanın asıl konusu yerine, konuyla ilgisi olmayan meselelerin sanki konunun özüymüş gibi sunulması ve ardından bu alakasız savın tartışmaya açılması ve çürütülmesi hilesidir. Çürütülen alakasız sav aracılığıyla, izleyicilerin psikolojik olarak asıl savın çürütüldüğüne inandırılması girişimidir (Joseph, 1931, s. 590). Çürütmeye bu şekilde getirilen deliller, rakibin savını çürütmekle doğrudan ilgili olmayan deliller sunmaktan başka bir şey değildir. Bu nedenle, çürütme diye ortaya konulan karşı sav, yanlış bir akıl yürütmedir.

İndirgemeci Yaklaşım/Bostan Korkuluğu Savı (Straw Man Argument)

İndirgemeci yaklaşımın temeli, rakibin savını olabilecek en sığ şekle sokarak karikatürleştirmek ve hatta bazen rakibin hiç ortaya atmadığı bir savı ortaya atmış gibi göstermek, ardından bu karikatür savı çürütmektir. Burada, çürütülen sav, rakibin gerçek düşüncesi değil, rakibin düşüncesinin çarpıtılmasıyla oluşturulan temsil gücü düşük bir karikatür savdır. Rakibin gerçek niyetiyle alakasız bir değerlendirme yapılmış ve ardından bu alakasız değerlendirme çerçevesinde gerçekte alakasız bir karşı sav oluşturulmuştur (Tindale, 2007, s. 23).

Örnek:

Hükümetin gerçekleştirdiği çeşitli internet kısıtlamaları karşısında vatandaşların verdiği tepkilerin ve gerçekleştirdikleri yürüyüşlerin, hükümet tarafından “Müstehcen yayınlar için Taksim’e çıktılar” şeklinde karşılanması.

Burada internetin haber alma, iletişim kurma, bilgi edinme ve dağıtma, fikir yayma, içerik hazırlama gibi pek çok özelliği yok sayılmış ve internet yalnızca bir pornografi dağıtım ağına indirgenmiştir. Yasaklanan siteler arasındaki haber, bilgi, elektronik posta, depolama alanları, alışveriş, iletişim sağlayan siteler yok sayılmış ve tüm yasaklanan siteler pornografik sitelermiş gibi davranılmıştır. Böylece Taksim’de internet yasaklarını eleştirmek için yapılan gösteriler kamuoyuna, hileli bir akıl yürütmeye, pornografik görüntü seyretmeleri engellendiği için bir araya gelmiş göstericilerin eylemleri gibi sunulmuştur.

İstisnalardan Genel Kural Çıkarmak (Secundum Quid)

Belli koşullar altında doğru ve geçerli olan durumların ya da ilkelerin, bu koşullar ortadan kaldırıldığında da doğru ve geçerli olduğunu ileri süren hileli bir çürütme yöntemidir. Oysa belirli koşullar altında geçerli olan ilkeler, tüm koşullar kapsayacak şekilde genelleştirilemez.

Örnek:

Bireysel silahlanma yasaklansın diyorlar. E hani siz yasaklara karşıydınız? Hani özgürlükçüydünüz? Madem özgürlükçüsünüz, silahlara niye yasak koymaya çalışıyorsunuz?

Burada özgürlükçü bir yaklaşımın, özgürlüğü kısıtlayan yasaklara bile muhalif olması gerektiği yönündeki bir hileli akıl yürütme gerçekleştirilmektedir. Silah, savunma ya da saldırı amaçlı kullanılan ve özünde karşı tarafa zarar vermeyi amaçlayan bir alettir. Bu aletin amacı bireysel özgürlükler için temelden bir kısıtlama anlamı taşır. Dolayısıyla silahlanmanın artması ile bireysel özgürlük arasındaki korelasyon negatiftir. Bireyin “öldürme özgürlüğü”nü sağlamak adına –tabii böyle bir özgürlükten söz edilebilirse– silahlanmanın özgür bırakılması, bir diğerinin yaşama özgürlüğünün elinden alınmasından başka bir anlam taşımaz. Bu da özgürlüğün sağlanabilmesi için silahların yasaklanmasını gerektirir.

Örnek:

Olağanüstü hal ilan edilmesi, ülkenin güvenliği söz konusu için uygulamaya konduğunda gerekli bir önlemdir. Zira bu şekilde güvenlik için gerekli kanun hükmünde kararnameleler çok daha hızlı bir şekilde çıkarılmakta ve güvenlik tehdidi karşısında hükümet çok daha çabuk ve etkili önlemler alabilmektedir. Madem olağanüstü hal sayesinde hükümet daha çabuk ve hızlı karar alabiliyor, o halde devletin her kademesinde aynı çabukluk ve hızın korunması adına olağanüstü halin genele yayılması doğru olur.

Bu düşünce hileli bir akıl yürütmedir. Zira tüm karar alma ve kanun çıkarma yetkilerinin tek bir mercide toplanması durumunda toplumun farklı kesimlerinin uzlaşması, hukukun geçerliliğinin sağlanması, alternatif görüşlerin tartışılabilmesi ve demokratik karar alma mekanizmalarının tümü ortadan kalkmış olur. Önemli olan doğru ya da yanlışlığı tartışılmaksızın aceleyle karar vermek değil, toplumun en geniş kesimlerince ortak mutabakata varılarak, en isabetli ve uzlaşlı ürünü kararın alınmasıdır. Aksi takdirde, keyfi bir hüküm sürmenin önündeki tüm olanaklar açılır.

Tek Bir Hatadan Yola Çıkarak Tüm Savı Geçersiz Sayma

İleri sürülen savın bütününe çürütmek yerine, bütünü oluşturan parçalar arasında açık ve herkes tarafından kabul edilebilecek bir hata bulup, o hataya dayanarak artık savın geriye kalan hiçbir parçasına bakmak gereği kalmadığını ileri sürerek, tüm savı geçersiz ilan etmeyi amaçlayan hileli akıl yürütme yöntemidir.

Örnek:

Ana muhalefet partisi liderinin seçimlerde oy kullanmak için yerine getirmesi gereken birtakım bürokratik işlemleri yerine getirmemesi sonucu oy kullanamaması üzerine, bu partinin liderinin daha kendisinin oy atmayı başaramazken, ülke hakkında herhangi bir görüş ortaya koymasının mümkün olmadığını ileri sürmek.

Burada, oy atmak için gerekli bürokratik işlemleri yaptırmak ile ülkeyi yönetmek için izlenmesi gereken siyasetin ne olduğu hakkındaki düşünceler arasında bir ilişki bulunmadığı halde, yanlış bir akıl yürütme sonucu böyle bir ilişki varmış gibi görünmekte ve safsataya düşülmektedir.

Örnek:

Kemalizm'in popüler savlarından Güneş Dil Teorisi'nin saçmalığına bakın. Bugün tüm sosyal bilimcilerin katıldığı üzere, baştan aşağı uydurma. İşte bugün sarıldığınız Kemalizm, bir uydurmacadan ibarettir.

Kemalist tarih tezi 1930'larda, tüm dillerin Türkçeden doğduğunu iddia eden "Güneş Dil Teorisi" adıyla bir sav ileri sürmüştür. Bu teori dayanaksızlığı yüzünden ne yurtiçinde ne de yurtdışında pek taraftar toplayamamış ve başarısız olmuştur. Günümüzde "Güneş Dil Teorisi"nin uydurma olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Fakat yalnızca "Güneş Dil Teorisi"nin uydurma olmasından yola çıkarak tüm Kemalist resmi tarih tezinin artık başka hiçbir savına bakma gerekliliği

duymaksızın bütünüyle “uydurmaca” olduğunu ileri sürmek, doğru bir akıl yürütme olmayacaktır ve safsata ortaya çıkacaktır.

Yanlış İkilem (False Dilemma)

Gerçek bir ikilem, iki alternatiften başka bir alternatifin olmadığı durumlarda ortaya çıkar. Yanlış ikilem ise, ikiden fazla seçeneğin olası olmasına rağmen, bu iki seçenekten başka bir seçenek yokmuşçasına ikna edilmemizden kaynaklanır. Bu hileli çürütme yönteminde, çürütülmek istenilen savın dahil olduğu ara tonlar reddedilir ve savın sahibine, siyah ya da beyaz arasında seçim yapması dikte edilir. Böylece savın sahibi ya çürütme peşinde olan safsatacı ile aynı fikirde olmaya ya da aşırı bir görüş sahibiymiş gibi yaftalanmaya zorlanır. Bu hatalı akıl yürütmede, beyaz olmayan her sav, zorunlu olarak siyahtır.

İnsanlar genellikle yanlış ikilemleri kabul etmeye eğilimlidir zira karmaşık ve ince nüanslarla birbirlerinden ayrılan sayısız seçenek karşısında rahat hissetmezler. Basit kesinlikler, birbirlerinden net çizgilerle ayrılmış taraflar görmek isterler (Paul & Elder, 2006, s. 25). Bu nedenle bu hileli akıl yürütüş yönteminin mantıki bir gücü olmasa da, güçlü bir psikolojik etkisi vardır.

Örnek:

“Ya bizimlesiniz, ya teröristlerle.”

Bu, Bush’un 11 Eylül saldırıları sonrasında tüm dünyaya deklare ettiği yaklaşımdır. Buradaki söylem, ABD’nin bundan böyle küresel siyasette atacağı adımları ya da muhtemel askeri operasyonlarını onaylamayan her ülkeyi terörist ilan eden, pek dayatmacı bir ifade taşır. ABD’nin atacağı her adımı onaylamak dışında alınacak siyasi tutumların tümünü terörist ilan etmek son derece anlamsızdır.

Örnek:

“Taraf olmayan bertaraf olur.”

Erdoğan’ın 2010 Referandumu öncesinde TÜSİAD’a uyarısı.

Örnek:

“Ya terörizme teslim olacağız ya da birtakım temel hak ve özgürlüklerimizden vazgeçeceğiz.”

Sanki temel hak ve özgürlüklerimizden ödün vermeden terörle mücadele etmenin hiçbir yolu yokmuş gibi sunulmuş ve yurttaşlara bu iki seçeneğin dışında hiçbir şey yapılamazmış gibi gösterilmiştir.

Örnek:

“Ya sev, ya terk et!”

Ülkenin daha yaşanılabilir bir yere dönüşmesi için ileri sürülen savlara herhangi mantıklı bir çürütme getirilemeyip de, ülkeyi seviyorlarsa her şeyiyle kabul edip burada yaşamaya devam etmeleri, yok eğer beğenmiyorlarsa çekip gitmeleri önerisi hatalı bir akıl yürütmenin ifadesidir. Ülkeyi daha iyi bir yer haline getirebilme olasılığı bu safsatayla yok sayılmaktadır.

Eşsesli Sözcük Kullanma (Homonymie)

Düşünceler ancak sözcüklerin, ileten ve iletilende aynı anlamı ürettiklerinden yeterli ve doğru bir şekilde iletilebilirler. Aynı harflerden oluşan (eşsesli) sözcüklerin, öncüllerde farklı, çıkarımın sonucunda farklı anlamlarının kullanılmasıyla gerçekleştirilen çürütmeler, hileli akıl yürütmenin ürünüdürler. Böylesi safsatalarda, eşsesli sözcük, tartışma konusu olan meseleyle ilişkisi olmayan bir alana yayılır. Ardından, tartışmayla ilgili olmayan alanda açık bir şekilde çürütülür ve sanki özgün sav çürütülmüş gibi davranılarak izleyicilerin yanıltılması beklenir (Schopenhauer, 2016, s. 38).

Örnek:

“Siz henüz Kant felsefesinin sırlarına hâkim değilsiniz.”

“Sırların olduğu yerde benim işim olmaz.”

Kant felsefesinin sırlarıyla kastedilen, bu felsefenin derinlikleridir. Oysa çürütme için verilen yanıtta, “sır”, başkalarından gizli yapılan iş anlamında kullanılmakta ve sözcüğe olumsuz bir anlam yüklenerek, Kant felsefesinin sırlarını bilmek negatif bir şeymiş gibi sunulmaktadır. Akıl yürütme bağlamında hilelidir. Çürütme için kullanılan delil geçersizdir.

Örnek:

“Fitch ülke notumuzu düşürdü. Neden? Fitch’liğinden.”

Ekonomimizdeki makro ekonomik göstergelerin negatif seyretmesi ve cari açık sorunu yüzünden, uluslararası kredi kuruluşu Fitch’in bazılarının Türkiye’nin ülke notunu düşürmesi üzerine 2011’de dönemin ekonomi bakanının Fitch’i çürütmek için ileri sürdüğü sav. Burada Fitch’in Türkçedeki argo bir sözcikle olan ses benzerliği kullanılarak hileli bir akıl yürütmeye çalışılmıştır. Doğal olarak mantıki hiçbir geçerliliği yoktur.

Örnek:

“Batılılar Osmanlı İmparatorluğu’nu taksim etmek istiyorlardı. Bu amaçlarının daimiliğini simgelemek için İstanbul’un en merkezi semtine Taksim adını verdiler. Taksim, bölmek demektir. Bu nedenle tüm bölücü örgütler ve kişiler burada gösteri yaparlar.”

Taksim semtinin ismi, on yedinci yüzyılda çevre semtlere dağıtılan suyun, buradan taksim edilmesinden gelmektedir. Ancak yukarıdaki örnekte eşsesli kelime kullanma safsatasından yararlanılarak Taksim’de gösteri yapılmasını savunanların savlarının çürütülmesine çalışılmaktadır. Önce semtin isminin geldiği köken, “su taksimi” yani “dağıtımı” yapılan yer anlamından çıkarılıp, imparatorluğun bölünmesi anlamındaki taksimle

yer değiştirilmiştir. Ardından da bölgede yapılan gösterilerin kötü gösterilmesi adına, taksim bu kez de “bölücülük” anlamında kullanılmıştır. Böylece bir semt ismi, ülke dışı ve ülke içi bölücülerle birleştirilmiştir. Dil oyunlarına dayanan bir hileli akıl yürütmedir. Yanlış bir mantık işletimidir.

Örnek:

“Kendi öz toplumuna yabancı bu mon-şer’ler, Boğaz’da viski içip insanımızı sömürmek ve aşağılamaktan başka bir şey yapmazlar.”

Toplumun yüksek eğitim seviyesine sahip ve ekonomik durumu iyi olan ve genellikle kentin nezh bölgelerinde oturan kesimin modernleşmeci (Batılılaşmacı) yaklaşımını eleştirmek isteyen muhafazakâr kanat, bu kişiler ile Batılılaşma arasında ilinti kurmak için Fransızca “mon cher” sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir. (“Mon cher”, İngilizcede “my dear”, Türkçede “sevgili”¹⁰ anlamlarına gelmektedir.) Zamanında Osmanlı Batıcı aydınları tarafından sıkça kullanılmış bir hitap kelimesi olan “mon cher” hem Batıcı yandaşlarını anıştırmakta hem de “cher” sözcüğünün “şer” olarak okunması sayesinde, Batıcıların, Türkçede “kötülük” anlamına gelen “şer” kelimesiyle tanımlanmasını sağlamaktadır. Böylece “ülke gerçeklerinden kopuk monşerlerin” Boğaz’da viskilerini yuvarlayarak denize karşı ülkeyi eleştirme ve kurtarma girişimlerinin, ülkenin milli gelirinden eşitsiz pay alan geniş yoksul kesimleri için yeni “şer”ler üretmekten başka bir şey yapmadığını savlamaktadır. Eşseslilik aracılığıyla rakip görüştekilerin hem Batı hayranlıklarına, hem ülkelerine yabancı kalmışlıklarına, hem de “şer” üretmelerine gönderme yapılmaktadır. Sözdizimsel olarak etkili görünen bu sav, ne yazık ki akıl yürütmenin ilkeleri açısından yanlışla düşmekte ve ortaya

10. Aşk yaşayan iki kişinin birbirine hitap ettiği anlamda “sevgili” değil, mektup yazılırken kullanılan hitap anlamında “sevgili”.

bir safsata çıkmaktadır. Zira buradaki öncüllerle sonuç arasında hiçbir mantıki bağlantı bulunmamaktadır.

Örnek:

“Ne diyorlar? Atam, izindeyiz... Atam, izindeyiz... Yahu bırakın şu izni de biraz çalışın artık.”

Toplumun Atatürkçü kesimine muhalif Şevki Yılmaz yıllar önce televizyonlara düşen bu konuşmasında, Atatürkçüleri, eş-sesli bir sözcük aracılığıyla çürütmeye çalışmaktadır. “Takip etmek” anlamında kullanılan sözcüğün eşseslisinin işyerlerinde işe gelmemek için alınan “izin” ile yer değiştirilmesi hilesiyle gerçekleştirilmiştir. Çürütme için mantıki geçerliliği bulunmayan bir delillendirme söz konusudur.

Karşı Savı Nefret Uyandıran Bir Kategoriyeye Dahil Etmek

Çürütülmek istenen savı, nefret uyandıran bir kategori içine sokarak bertaraf etmek ya da kuşkulu hale sokmak biçimindeki hileli akıl yürütme yöntemidir. Savın, nefret edilen kategoriyle benzerlik göstermesi ya da herhangi bir ilişkisinin bulunması önemli değildir. Önemli olan, ileri sürülen savın o kategoriyle gerçekten özdeş olduğunu ya da en azından onu kapsadığını ileri sürmektir (Schopenhauer, 2016, s. 68). Bu kategorinin çoktandır tümüyle çürütülmüş ve doğruluk adına tutacak hiçbir tarafının olmadığı da bir kez daha anımsatılır. Çürütülen sav, herkesin zaten halihazırda nefret ettiği kategoridir. Çürütülmek istenen sava dokunulmaz, yalnızca nefret kategorisinin içerisine bırakılır. Ve böylece gözden düşürülmesi amaçlanır.

Örnek:

“Bu partinin kurucuları iki ayyaştır.”

Bu örnekte, savlarının çürütülmesi istenen partiye, savları üzerinden değil, kurucuları üzerinden eleştiri getirmeye

girişilmiş, parti kurucuları, itibarlı olmayan ayyaşlık kategorisi altına alınmıştır. Böylelikle çürütölmek istenen partinin, savlarının ciddiye alınmaması için, partinin savlarıyla ilişkili olmayan bir çürütme delillendirmesi getirilmektedir. Bu hileli akıl yürütmeye göre partinin kurucuları ayyaşdır, o halde bu partinin hiçbir savı geçerli değildir.

Örnek:

“Bunlar Ergenekoncudur.”

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye’de ilginç olaylar olmuş ve bunların birisinde, daha sonradan kendisinin bir terör örgütü olduğu ortaya çıkan FETÖ tarafından, Ergenekon Terör Örgütü diye uydurma bir terör örgütü üretilmiş ve bu Ergenekon Terör Örgütü muazzam tehlikeli bir yapı olarak sunulmuştu. Ardından ülkede bir cadı avı başlamış ve muhalif kesimden pek çok kişi Ergenekoncu olmak sıfatıyla susturulmuş, itibarsızlaştırılmış, suçlanmış ve hapsedilmişti. Muhalif kesimin o dönemde, nefret edilen ancak aslında var olmayan bu yapıya dahil oldukları iddia edilerek, muhalif savlara herhangi bir karşı sav üretilmeksizin bu savlar hileli mantıkla çürütölmeye çalışılmıştı.

Örnek:

“Kimse Türkiye’de ekonomi kötü gidiyor diyemez. Böyle dedikodular üretenler, bizim büyümemizi istemeyen FETÖ’cülerdir.”

Bu kategori oldukça tehlikeli bir üst küme oluşturmaktadır. FETÖ örgütü, çok uzun bir zamandır ülke egemenliğini ve kuruluş ideolojisini açık ve kapalı şekillerde tehdit etmektedir. Fişleme, sahte delil üreterek suçlama oluşturma, iftira atma, gazetecilere, bilim insanlarına, siyasetçilere suikastlar gerçekleştirme, hukuksuz şekilde ses ve görüntü kaydı oluşturarak şantaj yapma, şantaj yapma amaçlı sahte ses ve görüntü kayıtları oluşturma, bu ses ve görüntü kasetlerini kamusal alana yaymak aracılığıyla postmodern darbe girişimleri ve ordu ile

polis örgütlenmeleri içerisinde kurduğu paralel yapılarla silahlı darbe girişimi gibi Türkiye için çok yüksek dereceli tehdit oluşturan çeşitli terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Bu terör örgütüyle mücadele en keskin ve katı şekillerde yapılmalıdır. Ancak ilginç bir şekilde, bu terör örgütünün bir terör örgütü olduğuna daha yıllar öncesinden işaret eden ve bu örgütle mücadelesini daha o zamanlardan başlatan bazı anti FETÖ'cülerin bugün FETÖ'nün bir alt kümesi olarak tanımlanabilmeleri garip görünmektedir.

Örnek:

“Bunlar vatan hainidir.”

Özellikle Nazi döneminde oldukça yaygın bir uygulama alanı bulduğu şekliyle, hükümetle herhangi bir konuda aynı görüşte olmayan herkesin “Bunlar vatan hainidir” yaftasıyla isimlendirilmesi örneğidir. Böylece Almanya'yı Nazi yanlılarından döndürmek isteyen her türlü sav “vatan haini” kümesi altında toplanmış ve bu hileli akıl yürütme aracılığıyla, tüm muhalif görüşler herhangi bir fikir tartışması olmaksızın geçersiz kılınmıştır.

SAVI DEĞİL, RAKİBİ HEDEF ALMAK (ARGUMENTUM AD HOMINEM)

Bu safsata türünde, rakibin savlarını çürütmek yerine, savı ileri süren kişinin bizzat kendisini hedef alan çürütme girişimleri söz konusudur. Rakibin kişiliği, statüsü ve davranışları eleştirilerek, rakibe zarar verilmeye çalışılır. Rakibin kişisel olarak gözden düşürülmesiyle, savlarının da geçersiz kılınmasını amaçlayan hatalı akıl yürütme yöntemidir.

Söylenenler ile Yapılanlar Arasındaki Çelişkilere Yönelmek (Ad Hominem Ex Concessis)

Çürütülmek istenen savın kendisini çürütmek yerine, onu savunan rakibin takındığı tutuma aykırı olarak konumlandırılabilir/İNŞA edilebilecek davranışlarını bulmak ve rakibin söylemleri ile davranışları arasında tutarsızlık olduğunu ileri sürerek söyleminin geçersizliğini kanıtlamaya çalışmak şeklindeki akıl yürütme yanlışlığıdır.

Örnek:

“Ülkede kabalık ve görgüsüzlük diz boyu. Dolar ve euro paramızın dört katı. İlk yağmurda her yer sular altında kalıyor.”

“Madem ülkeden bu kadar şikâyetçisin, o halde neden ilk uçakla başka ülkeye gitmiyorsun?”

Bu örnekte, Türkiye'nin yaşamak için hoş bir yer olmadığı ileri sürülmesine karşılık olarak, savlara herhangi mantıksal çürütme getirilmemiştir. Onun yerine, birinci kişinin Türkiye'den şikâyetçi olmasına karşın, Türkiye'de yaşıyor olmasının bir çelişki oluşturduğunu ileri süren ikinci kişi, hileli bir akıl yürütmeyle bir çürütme yaptığı izlenimi vermeye çalışmaktadır. Türkiye'den çeşitli konularda memnun olmamak, ülkeyi terk edilmeye layık bir yer olarak görmek anlamına gelmez. Aksine, hangi konularda ülkenin daha iyi koşullara getirilebileceğini tartışmaya açmak anlamına gelir.

Örnek:

“Çevreci savlarının hepsi geçersiz. Sonuçta sen de egzoz üreten araba kullanıyorsun.”

Otomobil kullanmak, otobüse, uçağa binmek, modern günlük yaşamın sürdürülebilmesi için zorunlu faaliyetlerdir. Bu faaliyetlere dahil oluyor olmamız, bizim çevreye ilişkin herhangi bir duyarlılık hissetmemize engel olmaz.

Rakibi İtibarsızlaştırmak

Çürütülmesi amaçlanan sav yerine, savı ileri süren kişinin itibarının zedelenmesi aracılığıyla savın inandırıcılığının ortadan kaldırılması amacına yönelik hatalı akıl yürütme yöntemi-
dir. Sav sahibi kişinin geçmişi hakkında çeşitli olumsuz ifadeler kullanılarak, dinleyicilerin akıllarında soru işaretleri oluştur-
maya yönelir. Çürütülmek istenen savın sahibi kişiye lakap
takma ve çamur atma en sık başvurulan hilelerdir. Bu strateji-
ye zaman zaman “kuyuyu zehirlemek” adı da verilmektedir. Bu
hilede maharet, kişisel saldırının çok doğrudan olması yerine,
nüktedanlık içererek gerçekleştirilmesindedir. Kişisel saldırı ne
kadar nüktedan olursa, dinleyici üzerindeki manipülasyon da

o derece etkili olmaktadır. Çok doğrudan saldırılarda, bazen dinleyicide olumsuz etki gerçekleştirebilmektedir.

Statü Farklılığını Vurgulamak

Çürütölmek istenen savlara mantıklı karşı savlarla yanıt vermek yerine, rakip konuşmacı ile kendisi arasındaki kendi lehine olan statü farklılığına gönderme yapmak yoluyla rakibin savını çürötmeye çalışan hileli akıl yürütme yöntemidir. Karşı tarafın görece düşük statüsünün açık bir şekilde yüzüne vurulmasını ve çürütme amacı güden kişinin kendi yüksek statüsüyle karşılaştırmasını içerir. Statüler arasındaki farklılığın, savlar arasında hiçbir inceleme yapmaya gerek bırakmayan bir şekilde gerekli çürötmeyi sağladığı varsayılır. Savlara karşı mantıklı deliller ileri sürmek yerine, kişinin kendi statüsünü kullanmasıdır.

Örnek:

“Şampiyon kulübün başkanı olarak yalan mı söyleyeceğim? Daha iki yıllık gazeteci olan o şahsın iddia ettiği yolsuzluklardan teki bile gerçekleştirmemiştir. Bu konu üzerinde durmaya bile gerek duymuyorum. Bir sonraki soruya geçelim.”

Kulüp başkanı kendi yönetimi altındaki kulüpte gerçekleştigi ileri sürölen yolsuzluk savlarına karşı herhangi bir mantıksal çürütme ya da delil getirmek yerine, “iki yıllık gazeteci” olarak küçüklüğünü vurguladığı bir statü ile “şampiyon kulüp başkanı” olarak büyüklüğünü vurguladığı bir statü arasında ki-min yalancı olabileceğı sorusunu sorarak suçlamalardan kurtulmaya çalışıyor. Burada elbette hileli bir mantık yürütme vardır ve amaç statüler arasındaki farkları büyüterek dikkati oraya çekmek ve herhangi bir yanıt vermeden olayın üzerini örtmek ve böylece gazetecinin savlarını çürötmektir.

Örnek:

“Sosyolojiyi sizden öğrenecek değiliz.”

Gezi olaylarının ardından yapılan görüşmelerde dönemin başbakanının, Gezi’nin sosyolojik nedenleri olduğunu ileri süren muhalif grubu azarlamak için kullandığı savdır.

Rakibe Hakaret Etmek (Argumentum ad Personam)

Rakibin savlarının üstün görüldüğü durumlarda, tartışmayı kişiselleştirip onu aşağılayıcı ve kaba davranışlar göstererek üstünlük sağlama, kendi savının delilsizliğini ortadan kaldırma çabasıdır. Bu hileli tutumda, konu tümüyle bir kenara bırakılmış ve saldırı okları doğrudan muhalifin şahsına yöneltilmiştir. Aşağılayıcı, kırııcı ve kaba bir yaklaşım söz konusudur.

Örnek:

“Bu söylediklerinin hepsi deli saçması. Buna kargalar bile güler.”

Karşı tarafın savlarının neden geçersiz olduğuna ilişkin hiçbir açıklama yapılmamıştır. Karşıt sav hiçbir delil gösterilmeksizin “deli saçması” ilan edilmiştir. Geçersiz bir akıl yürütmedir.

Örnek:

“Bu söylediklerin gerçek değilse, sen bir şerefsizsin, aşağılıksın.”

Günümüzün tartışma programlarında ya da Meclis konuşmalarında pek popüler bir hitap şekline dönüşen bu hileli akıl yürütmede, karşı tarafın tezlerine ilişkin mantıklı ya da geçerli bir çürütme getirmek yerine, yarı örtük bir hakaretin gerçekleştirilmesidir.

Örnek:

“Söylediklerinin hepsi yalan çünkü sen yalancının tekisin.”

Karşı tarafın yalan söylediğine ilişkin rasyonel ve kanıta dayalı bir çürütme yerine, bir ithama dayanan çürütme girişi söz konusudur. Ancak “yalancı” olma ithamına da her-

hangi bir delillendirme getirilmemiştir. Hileli bir akıl yürütme söz konusudur.

Örnek:

“Avrupalılar bize eleştiri getiriyorlar. Neden? Çünkü kıskançlar. Yaptığımız yolları kıskanan, haset eden kişiler onlar.”

Avrupalıların Türk demokrasisi ve ekonomisine ilişkin yaptıkları uyarıların bizim demokrasi ve ekonomimizin kusurlarından kaynaklanmadığını, aksine, inşa ettiğimiz yollar karşısında duydukları kıskançlık yüzünden bize kara çalmaya giriştikleri savıdır. Hiçbir rasyonel gerekçelendirmeye ya da delillendirmeye dayanmayan, hileli bir akıl yürütmedir.

Kaba Kuvvete Başvurma (Argumentum ad Baculum)

Savın yürütülmesi için, gerekli gerekçenin fiziksel güce ya da fiziksel güç uygulama tehdidine başvurularak elde edilmesi hilesidir. Burada sav gerekçelendirmek, mantıksal akıl yürütme değil, gözdağı vermeye dayanır. Psikolojik düzeyde etkili olmakla birlikte, mantıksal açıdan konuyla hiçbir ilintisi olmayan delillendirme girişimidir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, her kaba kuvvete başvurma ya da her tehdidin, bir sav gerekçelendirmesi olmadığıdır. Örneğin bir annenin, çocuğuna odasını toplamadığı takdirde onu odasına kapatacağı şeklindeki tehdidi, bir sav gerekçelendirmek için yapılmış bir gözdağı değildir. Bir niyet açıklamasıdır.

Örnek:

“Hükümetimizle aynı görüşleri taşımayan kişiler, vatan hainidir. Vatan hainlerinin cezası ise bellidir.”

Bu örnekte, bir hükümet kendi tüm görüşlerini bir paket içerisinde toplamış ve bu paket sava herhangi bir akıl yürütmeye

dayalı delil getirmemiştir. Getirilen delil, savın karşı tarafça kabul edilmemesi durumunda fiziksel olarak hapisshaneyeye kapatılacakları ya da öldürülecekleri tehdididir. Yani hükümet, kendisine muhalif düşünceleri, fiziksel güç uygulama tehdidiyle çürütmektedir. Burada hükümetle aynı görüşte olmayan herkes vatan haini ilan edilerek ilk hileli akıl yürütme, ardından da hükümetle görüşü aynı olmayan herkesin fiziksel cezaya maruz kalacağı bildirilerek ikinci hileli akıl yürütme gerçekleştirilmiştir. Yani iki safsata birden uygulanmıştır.

Rakibi, Sizi Suçladığı Şeyle Suçlamak (Tu Quoque)

Savı çürütmek için, rakibin kullandığı suçlamaya herhangi bir yanıt vermeksizin, aynı suçlamanın rakibe yöneltilerek, rakibin suçlanması hilesidir. Bir anlamda masadaki yerlerin değiştirilmesi girişimidir. Bu girişim çoğunlukla rakibin yaptığından daha şiddetli bir şekilde, daha büyük bir tantanayla yapılır. Böylece en iyi savunma saldırıdır taktiğiyle, rakibin savunmaya çekilmesi amaçlanır. İzleyiciler gözünde ise sanki karşı sav çürütülmüş gibi gösterilir.

Örnek:

“Seni sevmediğimi söylüyorsun. Bence asıl beni sevmeyen sensin.”

Örnek:

“Koktuğumu sen mi söylüyorsun? En son milattan önce duş alan sen mi?”

Buradaki örnekte, kokmakla suçlanan kişi, kokmadığını delillendirmek ya da neden koktuğunu açıklamak veyahut başka türlü bir mantıksal çürütme yapmak yerine, karşı tarafın da koktuğunu ileri sürerek, suçlamayı aynen karşı tarafa iade etmektedir.

Örnek:

“Bize demokrat değilsin diyorlar. Neymiş efendim, biz diktatörmüşüz. Kusura bakma ama biz demokratın daniskasıyız. Diktatör arıyorsanız, gözlerinizi kurucularınıza çevirin. Diktatörün tanımını orada göreceksiniz.”

Yapılan diktatör suçlaması karşısında, hiçbir karşı sav ileri sürülmemekte, bunun yerine suçlama aynen suçlayan tarafa iade edilmektedir.

Rakibin Korkutucu Amaçlar Taşıdığını İleri Sürmek

İnsanların derinlerde barındırdıkları ölüm, sevdiklerini yitirme, gelir kaybı, gelecek kaygısı, ekonomik kaygılar, güvenlik sorunları, başkaları tarafından reddedilmek gibi pek çok korkularının istismar edilmeye çalışıldığı bir hileli akıl yürütme türüdür. İnsanların bu korkularının harekete geçtiğinde ilkel davranışlar sergileme eğiliminde olmalarından yararlanarak, rakibin, insanların temel korkularına karşılık gelecek şekilde betimlenmesi yoluna gidilmesidir. Savı çürütülecek kişiler ya da topluluklar özgürlüğümüzü, yaşam tarzımızı, yurdumuzu, evlerimizi, mülkümüzü tehdit eden kişiler olarak tanıtılır ve doğuştan “kötü” ve “tehlikeli” kimseler olarak lanse edilirler.

Siyasetçiler bu stratejiyi, halkı hükümet otoritesinin ardına yerleştirip, hükümetin istediklerini yapmalarını –siyasetçinin istediği de budur– sağlamak amacıyla sıkça dolaşıma sokarlar (Paul & Elder, 2006, s. 21). Böylesi durumlarda, rakiplerin korkutucu ve tekinsiz olarak sunulmasının yanı sıra, manipülatörün kendisi de bu tehditle başa çıkabilecek tek unsur olarak kendisini öne çıkarmayı tercih eder. Amaç rakibi itibarsızlaştırmanın yanı sıra, rakibin karşısında bir konsolidasyon yaratıp, onu kalabalığın gücüyle saf dışı etmektir.

Örnek:

“Küresel ısınma diye bir şey yoktur. Bu Çinlilerin ABD ekonomisini batırmak için uydurduğu bir savdır. Bizim sanayimizi baltalama çabası, ülkemizi içten yıkma girişimidir. Kömür işçilerimizi işsiz bırakmak ve ülkede kaos çıkarmayı amaçlıyorlar. ABD’yi yok etmek isteyenlere karşı, yapmamız gereken Paris İklim Anlaşması’ndan imzamızı geri çekmektir.”

Trump, Çinlilerin küresel ısınma kavramını salt ABD’li kömür işçilerinin işsiz kalması ve ABD’nin ekonomik olarak zarara uğraması için uydurdukları savını ileri sürer. Bilimsel hakikatlerin, siyasi amaçlarla, halkın bir kısmının işsiz kalması korkusu duygusuna hitap ederek reddedilmesi hilesidir. Trump bu taktikle, Paris İklim Anlaşması’ndan ABD’nin imzasını çekme konusunda iç siyasette bir meşrulaştırma elde etmeye çalışmaktadır.

**Rakibin Savını Ekonomik Durumunu Kanıt
Göstererek Çürütmek (Argumentum ad Crumenam)**

Çürütülecek savın doğruluğunu ve gerçeğe uygunluğunu, rakibin sahip olduğu finansal durumla ölçme safatasıdır. Rakibin finansal durumunun iyi olması da, kötü olması da farklı koşullar altında savın çürütülmesi için kullanılabilir. Yani bazı safsatalarda zengin olmak avantajlı, yoksul olmak dezavantajlı iken, bazı safsatalarda da zengin olmak dezavantajlı ve yoksul olmak avantajlı bir durummuş gibi kullanılmaktadır.

Örnek:

Mevlana’nın Mesnevi’sindeki bir öyküde, çölde devesiyle yol alan bir bedevi, yalınayak, saçsız, perişan bir bilgeyle karşılaşır. Bedevi devesinin üstüne iki çuval yerleştirmiştir. Bunlardan birisinde

buğday, diğerinde kum vardır. Bilge neden kum çuvalına gerek duyduğunu sorunca, bedevi devenin dengesini sağlamak için böyle yaptığını söyler. Bilge de, ona kumu tamamıyla boşaltmasını ve buğdayı iki çuvala bölmesini öğütler. Böylece devenin yükünün hafifleyeceğini ve varmak istedikleri yere daha çabuk gidebileceklerini söyler. Bedevi bilgeye bir bakar ve “Ne malı, ne mülkü, ne doğru düzgün üstü başı olan bir adamsın. O uğursuz hikmetin sende kalsın! Bu bilginin sana bir faydası olmadıktan sonra, bana hiç olmaz. Benim aklım bana daha iyi!” der. (Mevlana, 1991, s. 243-245)

Bu örnekte, malı mülkü olmayan bilge, bedeviye son derece mantıklı ve uygulamada doğrudan sonuç getiren bir öğüt vermiş olsa da, bedevi öğüdün kendisine değil, öğüdü veren kişinin niteliklerine odaklanarak karar vermeyi seçmiştir. Böylesi bir pozisyonda da, bilgenin ekonomik anlamda basit bir yaşam seçimini, onun başarısızlığı olarak görmekte ve ekonomik olarak başarısız olan bir kişinin tavsiyesinin de işe yaramaz olacağını çıkarsamaktadır. Bilgenin ekonomik yoksulluğu, onun düşüncesinin çürütülmesi için hileli bir şekilde kullanılmıştır. Zira yoksulluk ile öğüdün nesnel değeri arasında bir korelasyon bulunmamaktadır.

Örnek:

“Her yerde ne kadar akıllı olduğunu söyleyip duruyor ama cebinde beş kuruş parası yok.”

Bu örnekte, akıllı olduğunu savlayan kişinin çürütülmesi için onun ekonomik anlamdaki başarısız durumu delil gösterilmektedir. Böylece akıllı olmak ile zengin olmak arasında zorunlu bir doğrusal ilişki olduğu varsayılmakta ve yanlış bir delillendirme gerçekleştirilmektedir.

Örnek:

Ergin Özbey’in yönetmenliğinde 1975’te çekilen Bizim Aile filminde Münir Özkul’un Yaşar Usta tiplmesiyle yoksulluğun zenginliğe olan üstünlüğünü dile getirdiği unutulmaz repliği şöyledir:

“Bak beyim, sana iki çift lafım var. Koskoca adamsın. Paran var, pulun var, her şeyin var. Binlerce kişi çalışıyor emrinde. Yakışır mı sana ekmekle oynamak? Yakışır mı bunca günahsız, çoluğu çocuğu karda kışta sokağa atmak, aç bırakmak? Ama nasıl yakışmaz? Sen değil misin öz kızına bile acımayan, bir damlacık saadeti çok gören? Anlamıyor musun beyim, bu çocuklar birbirini seviyor. Ama ben boşuna konuşuyorum. Sevgiyi tanımayan adama, sevgiyi anlatmaya çalışıyorum. Hıh. Sen, büyük patron, milyarder, para babası, fabrikalar sahibi Saim Bey. Sen mi büyüksün? Hayır! Ben büyüğüm. Ben, Yaşar Usta. Sen benim yanımda bir hiçsin. Anlıyor musun, bir hiç! Gözümde pul kadar bile değer yok. Ama şunu iyi bil, ne oğluma ne de gelinime hiçbir şey yapamayacaksın. Yıkamayacaksın, dağıtamayacaksın, mağlup edemeyeceksin bizi. Çünkü biz birbirimize parayla pulla değil, sevgiyle bağlıyız.”

Sözdizimi ve yarattığı duygusallık açısından harika bir metin olan bu replik, akıl yürütmeye başvurmaksızın, yoksulluğu sevgiyle, zenginliği ise duygusuzlukla ve yalnızca parayı önemsemekle ilintilendirmektedir. İkna ediciliği son derece yüksek olmasına karşın doğru bir akıl yürütme değildir çünkü herhangi bir dayanakla desteklenmemiştir.

YANLIŞ KANITLAR KULLANMAK

Kısırdöngü/Doğruluğunu Tartışmaksızın Kanıtlanmış Saymak (Petitio Principii)

Savın çürütülmesi adına kanıtlanması gerekeni, hiçbir eleştiriye tutmadan, sanki kanıtlanmışçasına doğru kabul etmek hilesidir (Aristoteles, *Retorik*, 1995, s. 8, 11). Böylesi yanlış akıl yürütmelerde delil olarak alınan şey, savın kanıtlanmasında herhangi bir katkı sağlamadığı için, anlamsız bir tekrardan başka bir şey üretememektedir. Bundan dolayı bu safsata türüne “kısırdöngü” adı da verilmektedir.

Kısırdöngü delilleri, bazen çok açık olsalar da, genellikle döngüyü gizleyecek şekilde inşa edilirler. Kullanılan öncülün aynı anlamını veren bir cümlenin başka sözcüklerle kurularak sav olarak söylenmesiyle hileli bir şekilde sanki bir delillendirme yapılmış gibi gösterilir (Luce, 1958, s. 167). Yine özellikle uzayan delil zincirlerinde rakip döngü şeklindeki hileyi sezmekte güçlük çekebilir ve savın doğru olarak kanıtlandığı yanlışlığına düşebilir.

Örnek:

“İncil, Tanrı’nın yazdığı kitaptır. Tanrı’nın yazdığı kitap yanlış olamaz. İncil’de yazdığına göre, İncil doğrudur. Öyleyse İncil kesinlikle doğrudur.”

Bu savın ilk öncülü, İncil’in Tanrı kitabı olduğudur. İkinci öncül ise, İncil’in içerisinde İncil’in doğru olduğunun yazıldığıdır. Bu iki öncülün sonucunda gerçekleştirilen çıkarımda

ise madem İncil Tanrı'nın kitabıdır ve içinde de İncil'in doğru yazdığı söylenmektedir, o halde İncil gerçekten doğrudur sonucuna ulaşılmaktadır. Böylece ikinci öncül aynen tekrarlanmış olmaktadır. Görünüşte bir kanıtlama gerçekleştirilmiş gibi görünse de, hileli bir akıl yürütme yüzünden böyle bir görünüş elde edilmiştir. Çıkarımın öncülle aynı olması, bir çıkarımın gerçekleşmediği anlamına gelmektedir. Yalnızca psikolojik olarak ikna gücü yüksek bir hile yapılmıştır.

Örnek:

"Bilim gerçektir çünkü bilimadamları öyle söylüyor."

Sebepten Olmayanın, Sebep Kabul Edilmesi (Fallacia non Causae ut Causae)

Çıkarımın sonucunu elde etmek için kullanılan öncülün yani nedenin yanlış olduğu hatalı akıl yürütme biçimidir. Böylesi bir safsatada, belli bir yapıt ya da olayın nedeni olmayan şeyin, onun gerçek nedeni sayılması durumu vardır (Aristoteles, *Sofistik Çürütmeler Üzerine*, 2007).

Rakibin Öncüllerinden Yola Çıkıp Aksi Bir Sonuca Varmak

Rakibin savından değil fakat savını kurduğu öncüllerden yola çıkılan bir safsata türüdür. Bu uygulamada rakibin öncülü doğru kabul edilir ve bu dinleyiciler önünde rakibe de onaylatılır. Ardından hileli bir akıl yürütmeyle, rakibin öncülünden çıkmayan bir sonuca varılır. Rakibin varsayımlarının zaten kendi kendisinin savına muhalif bir sonuç ürettiği dinleyicilere empoze edilir. Böylece rakibin savı çürütülmüş izlenimi doğar.

Örnek:

“Çanakkale Zaferi’nde Atatürk’ün önemli rol oynadığını söylüyorsunuz. Anımsatmak isterim, İngilizler, Çanakkale Savaşı’nda 115.000 ölü ve 80.000 yaralı vererek hezimete uğradı. Size göre İngiliz hezimetinin mimarı Atatürk değil mi? O halde Atatürk, tüm İngiliz halkınca lanetlenmesi gerekli bir düşman olmalıydı.

Oysa Atatürk başta İngilizler olmak üzere Haçlı ittifak devletlerinin övgü ve ödülleriyle mazhar oldu. 1930’da İngiliz kralı tarafından Atatürk’e Dizbağı Nişanı verildi. Demek ki Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkmak isteyen İngiltere’nin bir ajanıydı.”

Bu örnekte çürütülmek istenen, Atatürk’ün Türkiye için bir kahraman olduğu savıdır. Bu savın pek çok öncülünden bir tanesi, Atatürk’ün Çanakkale’deki muazzam askeri başarılarıdır. Hileli çürütme girişimi, bu öncül üzerinden inşa edilmeye çalışılmıştır. Çürütme yapmak isteyen kişi de, Atatürk tarafından Çanakkale’de bir zafer kazanıldığı öncülünü kabul eder. Ancak buradan yola çıkarak, Atatürk’ün daha sonra İngiltere’den nişan almasını bahane ederek, bu zaferi kazanan birisine İngiltere asla nişan vermezdi hatalı akıl yürütmesini gerçekleştirerek, İngiltere ile Atatürk arasında bir danışıklı dövüş olduğunu ileri sürer. İngiltere ile Atatürk arasında bir danışıklı dövüş varsa, o dövüş, aynı hatalı mantık yürütmesine göre, olsa olsa Türkiye’ye karşı olabilir. O halde Atatürk aslında Türkiye’nin bir kahramanı değil, İngiltere’nin Türkiye’ye karşı kullandığı bir ajandır. İnşası oldukça zayıf olan bu safsatanın günümüzde nasıl olup da kendisine yandaş bulabildiği ilginçtir. Zira bu safsatada, Atatürk’ün Türkiye’nin kurtarılması ve yeniden inşası için yaptığı sayısız girişim, özveri ve başarı görmezden gelinmekte ve çürütme çok zayıf bir kurgu üzerine bina edilmektedir. Safsataların gücünü göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Sonra Oldu, Demek ki O Yüzden Oldu (Post hoc Ergo Propter hoc)

Art arda gerçekleşen iki olay arasında herhangi bir kanıt olmaksızın, doğrudan nedensellik kuran ve kronolojik olarak sonra gerçekleşen olayın, zorunlu olarak ilk olaydan kaynaklandığını ileri süren bir hileli akıl yürütme yöntemidir. İkinci olayın nedeni olarak herhangi bir kanıt ya da dolayım göstermeksizin ilk olayı gösterir. İnsanlar günlük yaşamda bu hataya oldukça düşme eğilimindedirler. Batıl inançların çoğu bu safsata türüne aittir.

Örnek:

– “Ben sana halı sahada ayağıma büyük krampon giyme, ayağım burkulur dedim.

– Ayağım ondan burkulmadı ki. Golümiün fotoğrafını sosyal medyada paylaştım. Ona nazar değdi, on dakika geçmeden ayağım burkuldu.”

İnternet ağında bir fotoğraf yayınlamak ile ayak burkulması arasında doğrudan ya da dolaylı hiçbir korelasyon olmadığı halde, bu iki olayın kronolojik olarak art arda gelmeleri, sanki fotoğraf yayınlamak, burkulmanın zorunlu olarak nedeniymiş gibi sunulmuştur. Bu sunumun güçlendirilmesi için de aradaki olmayan bağlantıya, “nazar” açıklaması giydirilmiştir. Böylece gerçek neden ortadan kaldırılarak, ayak burkulmasının sorumluluğunu almak istemeyen kişi, suçu nazar aracılığıyla kendisini “kiskananelara” atmaktadır.

Örnek:

“Horozlar gün doğmadan hemen önce öterler. Demek ki güneşin doğması, horozların ötmesi yüzündendir.”

Güneşin doğmasını horozlar sağlamamakta, horozlar yeni günün gelmesiyle uykularından uyanmaktadırlar. Burada kurulan akıl yürütme çarpık ve hatalıdır.

Örnek:

“Öğretmenlerin en son yaptıkları büyük grevde, bir öğrenci çıkan olaylar sırasında yaşamını yitirmişti. Bu da bize öğretmenlerin grev yaparak ne kadar sorumsuzca davrandıklarını gösteriyor.”

Buradaki hileli akıl yürütmede, öğretmenlerin yasal bir hakkı olan grevi gerçekleştirmeleri ile yaşanan bir ölüm arasında doğrudan bir ilişki kurulmaya çalışılmakta ve öğretmenler yasal haklarını kullanmaktan başka hiçbir şey yapmadıkları halde suçlu ilan edilmektedir. Bu sayede, valinin, emniyet amirlerinin ve polislerin sorumlulukları gözden kaçırılmaya çalışılmakta, tüm suç grev yapanların üzerine yığılmaktadır. Böylelikle hem gelecekteki grevlerin engellenmesi adına, halkta grevlere karşı bir antipati yaratılmakta, hem de kamu görevlilerinin kusurları en azından kamuoyu algısı çerçevesinde ortadan kaldırılmaktadır.

Örnek:

“Ben tek ayağımı havaya kaldırıp su içer içmez, milli takım gol attı. Bu nedenle artık her maçta bunu yapıyorum.”

Domino Etkisi (Slippery Slope)

Bu yanlış akıl yürütmede, birbirleriyle oldukça yüzeysel ilişkileri bulunan bir dizi durum, hileli bir şekilde birbirlerini doğrudan etkileyerek alakasız bir sonuca ulaşırlar. Ulaşılan bu sonuç genellikle abartılı şekilde kötümserdir. Çürütülmek istenen sav hileli bir şekilde, ilgisi olmayan bir felaketin temeli ilan edilir. Gerçekleşmiş ya da gerçekleşecek bir felaket için, o felaketle alakasız görünen bir savın, çıkarsamalar yoluyla ilk eylem olarak tanımlanması ve tüm felaketten sorumlu ilan edilmesidir. Buna göre A savı aslında çok kötü bir sav değildir fakat B'ye neden olur. B ise C'ye yol açar ve C korkunç bir

sonuçtur. Böylece tüm suç, aslında kötü olmayan ve muhtemelen de ortaya çıkan felaketle hiçbir ilgisi olmayan A savına yıkılır. Böylelikle hileli akıl yürütme aracılığıyla yapılan çürütme, savı şimdide değil, ama düşünmüş bir sözde gelecekte çürütmüş olur. Bu safsata türünde, eğer en başta atılan ilk adım gerçekleşmezse, bu felaketlerin hiçbirisi gerçekleşmeyeceğinden, o ilk adımın ortadan kaldırılması gereklidir. Böylece hileli sav, savını, gelecekte gerçekleşme olasılığı çok düşük bir ihtimali delil göstererek, delillendirmektedir.

Örnek:

“Tek bir masum öpücükte sorun olmayabilir fakat öpücük başka şeylere, onlar da başka şeylere yol açar. Kimse senin istenmeyen bir çocuğun annesi olmanı istemez.” (Paul & Elder, 2006, s. 20)

Kızının öpüşmesini bir olasılık olmaktan çıkarmak isteyen ebeveyn, bu öpüşmeyi çürütmek için, bu öpücüğün meydana getireceği bir sözde silsile üretir ve hileli bir tutumla, gelecekte bu ilk adımın kaçınılmaz bir felakete neden olacağını ileri sürer. Böylece çürütme, gerçekleşmemiş bir olaylar dizisi kullanılarak sözde gerçekleştirilmiş olur.

Örnek:

“Eğer başkanlık sistemi onaylanmazsa, hükümette bir güçsüzlük oluşur. Kararlar tek elden ve çabucak alınamaz çünkü parlamentonun sürekli olarak toplanması gerekir. Onlar tartışırken atı alan Üsküdar’ı geçer. Dış ve iç düşmanlarımız bundan yararlanır. Ülke içerisinde terör olur. Ülke dışında, yabancı ülke orduları kapılarımıza dayanır. Savaş çıkar, ülkemiz bölünür, ekonomimiz mahvolur. Türkiye’nin temellerini sağlayan her şey ortadan kalkar. Bu nedenle sakın başkanlık için olumsuz oy kullanmayın.”

Parlamente sistemden başkanlığa geçmek siyasi bir tercihtir. Bu tercihin olumlu ve olumsuz yönleri bulunabilir. Fakat bu

örnekte ileri sürülen felaket senaryolarının hiçbirisi parlamenter sistemin zayıflıklarından biri ya da birkaçı değildir. Burada başkanlık sisteminin savunulması için ileri sürülen savlar, herhangi bir kanıta dayanmamaktadır.

Cahillik Delili (Argumentum ad Ignorantiam)

Çürütmede, bilgisizliğin, avantaja dönüştürülme girişimidir. Bu hileli mantık yürütme yönteminde, bir durum hakkında herhangi bir bilginin bulunmuyor olması ya da daha doğrusu tarafların bu konuda bilgisiz olması, böyle bir durumun var olmadığına delil gösterilir. Yani özetle, bu yargı doğrudur, çünkü yanlışlığı kanıtlanmış değildir türünde bir safsatadır.

Örnek:

“UFO’ların uzaydan gelen ziyaretçiler olduğu kuşkusuzdur. Çünkü hiç kimse bunun aksine bir delil sunmuş değildir.”

Bu örnekte, kimsenin henüz uzaylıların dünyaya ayak basmadığını kanıtlamamış olmasının, uzaylıların varlığının kesin ve açık bir delili olduğunu ileri süren hileli bir akıl yürütme gerçekleştirilmiştir. Oysa mantiken bu öncüller ile bu sonuç arasında bir ilişki yoktur.

Örnek:

“Otuz yıldır sigara içiyorum. Sağlığıma hiçbir olumsuz etkisi olmadı. Demek ki sigara sağlığa zararlı değil.”

Örnek:

“Diktatörlük felaket, tek adam yönetimi cehennem diyorlar. Nereden biliyorsunuz? Hiç tek adam yönetiminde kalmadınız ki. Bilmediğiniz durumu eleştirmeyin. Tek adamlığa karşı çıkanlar, toplumun zenginliğini emen ve tek adamlık gelirse avantajlarını yitirecek olan şer odaklarıdır. Kanmayın.”

Bu örnekte, diktatörlükle karşılaşmamış birisinin, diktatörlüğün kötü olacağına ilişkin öngöründe bulunması geçersiz bir sav ilan edilmekte ancak bu çürütmede herhangi bir dellendirme kullanılmamaktadır. Tüm servetini hiç yitirmemiş birisinin, bütün servetini yitirmesi durumunda zor duruma düşmeyeceğini çünkü böyle bir deneyim yaşamadığını söylemesinden farksızdır. Akıl, deneyimlemediğimiz şeyler üzerine de bilgi sağlayabilmemizi sağlayan bir araçtır. Bu örnekteki akıl yürütme hilelidir.

Analoji ve Metafor İcadı

Analoji, iki veya daha fazla nesne, olay ya da durum arasındaki benzerliklerin karşılaştırılmasıdır (Ruchlis, 1962, s. 147). Savların desteklenmesi adına, bir veya birkaç açıdan benzer olan şeylerin, diğer tüm açılardan da benzer olacağı hilesiyle kullanılır (Aristoteles, *Organon* III [Birinci Analitikler], 1967, s. 185). Metaforda ise benzerlik kurulan şeyler arasında doğrudan bir karşılaştırma kurmak yerine, benzerlik gösteren şeyin, benzerinin yerine kullanılması söz konusudur. Oysa iki şeyin bazı açılardan benzer olmaları, onların diğer açılardan da zorunlu olarak benzer olmasını gerektirmez.

Analoji ve metafor, tam olarak doğru olmayan karşılaştırma araçlarıdır. İkisi de dinleyicilerin önyargılarına ve inançlarına hitap eder. Bu tür hileli akıl yürütmelerde, dinleyicilerin kabullerini gerçekleştirebilecek ve sav sahibine hak vermelerini sağlayacak analogiler ve metaforlar özellikle seçilir ve bunların gerçek konuyla olan ilişki ve benzerliklerin düşük olduğu bilinçli olarak dinleyicilerin dikkatlerinden saklanır. Sanki gerçekleşenler ile bu analogi ve metafor arasında doğrudan bir korelasyon varmışçasına davranılır.

Örnek:

“Yeni müdürün boyu bosu, yüzü gözü tıpkı bizim lisedeki hocamıza benziyor. Hoca çok içten pazarlıklı ve ayak oyunlarına düşkün bir adamdı. Demek ki artık işyerinde arkamızı kollamak zorundayız.”

Önceden tanıdığımız bir kişiye benzeyen birini gördüğümüzde, ikili arasındaki fiziksel benzerlikler, bu kişiler arasında huy, karakter, erdem, zekâ, eğitim, yaşama felsefesi gibi açılardan da benzerlik olacağına ilişkin hiçbir veri vermezler. Bu nedenle fiziksel benzerlikle yola çıkılacak bir karakter analizi yanlış bir akıl yürütme olacaktır.

Benzerlikleri Özdeşlik Gibi Gösterme

Bir şeyin, duyular aracılığıyla elde edilen görüntü, ses, koku gibi özellikleriyle, başka şeylerde karşılaşıldığında, bu iki farklı şeyi, aynı şey olarak algılama yanlıştır.

Örnek:

“Hayat kadınları makyaj yapar ve mini etek giyerler. O halde makyaj yapan ve mini etek giyen her kadın, hayat kadınıdır.”

Farklılıkları Zıtlık Gibi Gösterme

Geçerli bir önermenin, aksine çevrilmesi yoluyla yeni bir doğru bilgi edinilebileceği şeklindeki mantık yanlıştır. Bu hileli akıl yürütme, A'nın olduğu her yerde B'nin zorunlu olarak bulunduğu yargısından, B'nin olduğu her yerde de A'nın zorunlu olarak bulunacağı yargısını doğru göstermeye çalışır.

Örnek:

“Filozofların tümü insandır. O halde insanların tümü de filozoftur.”

Buradaki hata, insan kümesinin, filozofların tamamını kapsamasına karşın, filozoflar kümesinin, insanlar kümesinin tamamını kapsamadığını görmezlikten gelmek ya da perdelemeye çalışmaktır. İnsanlar daha büyük bir küme olduğundan filozof kümesini içinde barındırır. İtfaiyecilerin de, akademisyenlerin de, fırıncıların da tamamı insandır. Dolayısıyla insanlar yalnızca bir alt küme olan filozoflara indirgenemez.

Örnek:

“Dindar kişi ahlaklıdır. O halde ahlaklı olmayan kişi dinsizdir.”

Dindar kişilerin ahlaklı olduğu öncülü kendi başına bir savdır. Bu sav, ahlaklı olmanın tarifini yapmamaktadır. Dolayısıyla sempatik kişiler de, sevimsizler de, dindar olmayan kişiler de ahlaklı olabilir zira “Dindar kişi ahlaklıdır” öncülü bunların hiçbirine kısıt koymamaktadır. O halde bu öncülden, “ahlaklı olmayanların dinsiz” olduğu çıkarımı yapılamaz. Burada hileli bir akıl yürütme söz konusudur.

Örnek:

“İnsanların iki kol ve iki bacakları vardır. İki kolu ve iki bacağı olmayanlar insan değildir.”

İnsan olmanın tanımı ikişer kol ve bacağına sahip olmak değildir. Doğuştan ya da sonradan bunların bazılarında kayıp yaşanması, kişiyi insan olma özelliğinden soyutlamaz. Irkçılık da böyle bir akıl yürütme yanlışlığının sonucudur. Bu görüşe göre gerçek insanlar beyaz derili olmalıdır, eğer beyaz derili değilse, gerçek insan değil, hiyerarşik olarak daha düşük bir varlıklardır. Bu da ırklar arasında bir hiyerarşi olduğunun varsayılmasına götüren bir safsataya neden olmuştur.

Var Olmayan Tehlikeler İcadı

Çürütmenin herhangi mantıklı bir gerekçe yerine, sahte bir tehlike potansiyeli tehdidini ileri sürerek hileli bir akıl yürütmeyle yapılmasıdır. Gerçek bir tehlike durumunda, tehlikenin bir savın öncülü olması gayet uygundur. Ancak bu tür safsatalarda ele alınan tehlikeler, çürütme yapmak isteyen kişinin, kendi çıkarlarını düşünerek, önlem alınmaması durumunda potansiyel bir tehlikenin gerçekleşeceğini iddia ettiği ancak realitede ortada hiçbir tehlikenin bulunmadığı durumlardaki cinstedir.

Örnek:

“Düşünce özgürlüğü verilirse, bu ülkede teröristler cirit atar.”

Düşünce özgürlüğü toplumdaki bireylerin, düşüncelerine ket vurulmaması ve çoğulculuğa olanak tanınması için temel haktır. Toplamların gelişmişliklerinin, ekonomik refahlarının, eğitim seviyelerinin, demokratik yapılarının ölçüsüdür. Düşünce özgürlüğünün kısıtlanması ile terörist eylemler arasında pozitif değil, negatif korelasyon vardır. Düşünce özgürlüğünün kısıtlanması, yalnızca iktidardaki görüş için çıkar sağlayan bir araç olabilir, zira bu yasak, ancak iktidardaki görüş dışındakileri kapsayacaktır. Ancak iktidarın çıkarı dahi oldukça kısa dönemlidir. Zira düşünce özgürlüğünün bulunmadığı bir toplumda tüm sosyal, ekonomik ve kültürel kazanımlar ortadan kalkacaktır. Burada iktidarın düşünme tekeli eline geçirmesi adına, olmayan bir potansiyel tehlike icat edilmekte ve insanlar, bu tehlikenin delil olarak kullanılması aracılığıyla ikna edilmeye çalışılmaktadır.

Eşanlamlı Sözcüklerle İtibar Sağlama

Karşı tarafın gözünde yeterince itibarlı bulunmayan bir durumun reddi için herhangi bir delile başvurmak yerine, itibarlı bulunmayan durumu karşılayan sözcüğün eşanlamlı sözcüklerini kullanarak, böyle bir itibarsız durumun var olmadığını savlamaya yönelik hileli bir akıl yürütme biçimidir.

Örnek:

“Uganda’yla ilişkilerimizi küçümsüyorlar. Neymiş efendim, Uganda gelişmemiş bir ülkeymiş. Uganda gelişmemiş bir ülke değil, gelişmekte olan bir ülkedir.”

Bu örnekte, “gelişmemiş” sözcüğü, onunla aynı anlamı veren “gelişmekte olan” sözcükleriyle karşılanmaya çalışılmakta ve böylece aynı duruma itibarlı bir konum kazandırılmaya çalışılmaktadır. Böylece itibarsız olduğu savlanan durum, sözcüğün itibarlı bir durumu işaret eder görünen eşanlamlısıyla değiştirilerek hileli bir şekilde çürütülmeye çalışılmıştır.

Örnek:

“Fiyatlarımıza herhangi bir zam yapmadık, yalnızca ufak bir revizyon gerçekleştirdik.”

“Zam”, fiyat seviyesinin yukarı çekilmesi anlamına gelen ve toplumda her zaman negatif bir psikolojik karşılık bulan bir sözcüktür. Fiyatlarda bir “revizyon” yapılması, “zam”ın bir başka sözcükle ifade edilmesidir. Burada tüketici üzerinde bir yanıltmaca denenmekte ve “zam” yerine “revizyon” sözcüğü kullanılarak, sanki vatandaş için kötü bir gelişme meydana gelmemiş gibi yapılmaktadır.

Abartılı Sözcüklerle İtibar Sağlama

Herkes tarafından az çok bilinen durumların, kişilerin ya da ürünlerin, günlük dilde kullanılmayan sözcük dizimleriyle abartılı şekillerde isimlendirilerek itibarlandırılmasını amaçlayan hileli bir akıl yürütme biçimidir.

Örnek:

“Restoranımız neden bu kadar pahalı diye soruyorlar. Biz sunduğumuz hizmetle karşılaştırıldığımızda hiç pahalı değiliz. Burada size ıspanak değil, kroton eklemekle bezenmiş, şampiyon mantarı ile süslü, balzamik sos içerisine yatırılmış ve keçi peyniri ile çevrelenmiş ıspanak salatası sunuyoruz.”

Burada aslında üretilen ürün temelde ıspanaktır ve üzerine çeşitli öğeler eklenerek bu yemek zenginleştirilmiştir. Ancak zenginleştirilmiş ürünün dilsel ifadesindeki zenginlik ile tabaktaki zenginleşmesi arasında, dilsel ifade lehinde büyük bir fark vardır. Yani ürüne dilsel olarak katılmış olan itibar, ıspanağa eklenen diğer gıda ürünlerinin sağladığı itibardan fazladır. Dolayısıyla burada hileli bir katma değer söz konusudur.

Örnek:

Kanuni Sultan Süleyman'ın, siyaseten ve fiilen, Fransa Kralı François'ya üstünlüğünü göstermek adına kaleme aldığı mektubun ilk iki cümlesi: “Ben ki, sultanlar sultanı, hakanlar hakanı, hükümdarlara taç veren Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rum'un ve Dulkadir Vilayeti'nin ve Azerbaycan'ın, Acem'in ve Şam'ın ve Halep'in ve Mısır'ın ve Mekke'nin ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve Diyarbekir'in ve Kürdistan'ın ve bütün Arap diyarının ve Yemen'in ve daha nice memleketlerin ki, yüce atalarımızın ezici kuvvetleriyle fethettikleri ve benim dahi ateş saçan zafer kılıcımla fetheylediğim nice di-

yarın sultanı ve padişahı Sultan Bayezid Han'ın torunu, Sultan Selim Han'ın oğlu, Sultan Süleyman Han'ım. Sen ki, Françe Vilayeti'nin kralı Françesko'sun."¹¹

Kanuni Sultan Süleyman kendisine atfettiği unvanları kısaca Osmanlı Devleti'nin Padişahı olarak dile getirmesi mümkünken, Osmanlı Devleti'nin Fransa karşısındaki reel üstünlüğünü psikolojik olarak da anımsatmak ve perçinlemek istediği için böyle bir yol tercih etmiştir.

Eksik Delil Kullanma

Savı gerekçelendiren delillerin dile getirilirken, önemli bir takım kısımlarının ihmal edilerek, rakibe ya da dinleyicilere bilinçli şekilde eksik bilgi sunmak yoluyla algı oluşturmak yöntemidir. Delilin saklanan kısmının açığa çıkması, savın geçerliliğini ortadan kaldıracak niteliktedir.

11. Mektubun Osmanlıca orijinali: "Hazret-i izzet cellet kudretuhu ve allet kelimetuhunun (Allah'ın) inâyeti ve mühr-i sipihr-i nübüvvet ahter-i burc-i fütüvvet-piştâyı zümre-i enbiyâ muktedâ-yı fırka-i asfiyâ Muhammed Mustafâ'nın sallallahu aleyhi vesellem mu'cizât-ı kesîretü'l-bercâtı ve dört yârinin -ki, Ehubekir, Ömer, Osman ve Ali'dir- rıdvânullahi aleyhim ecma'in onların ervâh-ı mukaddesi mürâfakati ile (Mektubun bu satırlarından sonra Sultan Süleyman Han'ın o muhteşem tuğrası vardır ve tuğrada bilindiği üzere Süleyman Şah bin Selim Şan Han el-muzaffer dâimâ yazılıdır). Bu dua ve selam satırlarından sonra mektup şöyle devam etmektedir: "Ben ki Sultanü's-salâtin ve bürhânü'l-havâkin tâc-bahş-ı hürevân-ı rû-yı zemîn zıllullahi fi'l-arazîn Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rum'un ve Vilâyet-i Zülkadriyye'nin ve Diyarbekir'in ve Kürdistan'ın ve Azerbaycan'ın ve Acem'in ve Şam'ın ve Haleb'in ve Mısır'ın ve Mekke'nin ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve külliyyen Diyâr-ı Arab'ın ve Yemen'in ve dahi nice memleketlerin ki, âbâ-yı kirâm ve ecrâd-ı izâmım enârallahu berâhinehüm kuvvet-i kahireleriyle feth ettikleri ve cenâb-ı celâdet-me'âbım dahi tîğ-ı ateş-bâr ve şimşîr-i zafer-nigârım ile feth eylediğim nice diyârın sultanı ve padişahı Sultan Bayezid Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han'ım, sen ki, Françe Vilayeti'nin Kralı Françesko'sun."

Örnek:

Henüz SSCB'nin yıkılmadığı, iki kutuplu dünya düzeni sırasında üç ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen bir spor organizasyonunda ABD birinci, SSCB ise ikinci olmuştur. Organizasyonun sonuçları SSCB'de gazetelere şöyle yansımıştır: "Sovyet Rusya spor yarışmasında ikincilik aldı. ABD ise sondan üçüncü oldu." (Alatlı, 2001)

Haberin bu şekilde sunulmasıyla, sanki SSCB, ABD'ye oranla çok daha iyi bir sonuç almış gibi gözükmektedir. Oysa gerçekte ABD, SSCB'nin üstünde yer almıştır. SSCB, hileli akıl yürütmeye dayalı bu çürütme girişiminde sakladığı deliller aracılığıyla yurttaşlarını bilinçli olarak yanıltmıştır.

Örnek:

"Geceleyn meydana gelen bir tren kazasında, sorguya çekilen ray makasçısı, fenerini makinistlere doğru büyük bir gayretle, defalarca salladığını söyler. Savını en büyük yeminlerle destekler. Söylemediği şey ise fenerin ışığının yanmıyor olduğudur."

Örnek:

"Bir belediye, sakinlerine propaganda yaparken sürekli olarak ne kadar çok yeni yol, kaldırım ve üst geçit yaptıklarını, böylece belde konforunun ne kadar artırıldığını söyler. Dile getirmediği şey ise tüm inşaat işlerinin normalin çok üstünde maliyetlerle gerçekleştirildiğidir. Böylece sakinler vergileri aracılığıyla önemli bir hizmet aldıklarını düşünürlerken, gerçekte vergileri har vurulup harman savrulmuştur."

Tek Nedenle Açıklamak

Olayların sonuçlarının her zaman birden çok nedeni olmasına karşın, bu hileli akıl yürütme biçiminde, tüm savın yalnızca tek bir nedene bağlanması ve geriye kalan bütün nedenlerin yok sayılması söz konusudur.

Örnek:

“Türkiye’nin yeterince gelişmiş bir ülke olmamasının nedeni Türk’ün Türk’ten başka dostu olmamasıdır.”

Bu sava göre Türkiye her türlü koşulu yerine getirmektedir fakat tüm bu kusursuzluğuna karşın, tüm dünya onun düşmanı olduğundan Türkiye’nin aleyhine çalışmaktadır ve Türkiye de bu nedenle hak ettiği gelişmişlik derecesine erişememektedir. Oysa Türkiye’nin henüz yeterince gelişmemiş olmasının tarihsel, sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi pek çok çeşitli nedenleri vardır. Bu parametrelerin her birisinin de farklı alt kümeleri bulunmaktadır. Dolayısıyla hiçbir modellemede Türkiye’nin geri kalmışlığı tek bir paradigmaya indirgenemez. Buradaki örnekte, Türkiye’nin içsel tüm dinamiklerinin son derece verimli çalıştığı üstü kapalı olarak kabul edilmiş ve tüm kabahat, Türkiye’ye düşman olarak gösterilen dış güçlere yüklenerek, Türkiye’nin istenilen gelişmişlik düzeyinde olmamasının onlarca nedeni, tek bir nedene indirgenmiştir. Türkiye’nin kendi sorumluluğunu sırtından atmaya çalışan hileli bir akıl yürütmedir.

SORUMLULUĞUN KARŞIYA ATILMASI

Savın Ters Çevrilip Karşı Tarafa Yöneltilmesi (Retorsio Argumenti)

Bu hileli akıl yürütmede çürütülmek istenen sava, karşı sav olarak, rakibin kullandığı savın ters çevrilmiş hali yöneltilir. Herhangi bir delillendirme getirilmez.

Örnek:

- “*Demokraside önemli olan halkın iradesidir.*
- *Önemli olan halkın iradesi ise, halk kendi iradesiyle demokrasiyi kaldırabilir.”*

Halkın kendi iradesi ilkesinin, bizzat bu ilkeyi ortadan kaldırmak için kullanılması hileli bir akıl yürütmedir.

Örnek:

- “*Yüksek faiz, ekonominin bozulmasının sonucudur.*
- *Hıyır, aksine, faizi yükseltirseniz ekonomi bozulur.”*

Kanıtlama Yükümlülüğünün Karşı Tarafa Yüklenmesi (Onus Probandi)

Yanıtları kesin olmayan soruların sorulduğu durumlarda, kanıtlama yükünün karşı tarafa atılması şeklindeki hileli akıl yürütme yöntemidir.

Örnek:

– “Nazilere II. Dünya Savaşı’nda uzaylılar yardım etti.

– Bunu da nereden çıkardın? Dünyaya uzaylıların geldiğine ilişkin güvenilir hiçbir bilgi yok ki.

– Uzaylıların dünyaya gelmediğine ilişkin güvenilir hiçbir bilgi var mı peki?”

Bu örnekte Nazilere uzaylıların yardım ettiğinin delili olarak uzaylıların dünyaya gelmediklerine ilişkin kesin bir bilginin bulunmaması gösterilmiştir. Açık bir akıl yürütme hilesidir.

Örnek:

– “Atatürk masondu. Yahudiler için çalışıyordu.

– Belgeniz var mı? İspatlayın.

– Asıl siz mason olmadığınızı ispatlayın.”

Buradaki örnekte, önce dayanaksız bir sav ileri sürülmektedir. Ardından bu savın dayanaksız olduğunu işaret eden ve kanıt isteyen bir karşı sav görürüz. Bu karşı savın çürütmesi olarak ise hileli bir akıl yürütmeyle, sanki savın geçerliliğinin kanıtlanması görevi, sav sahibine ait değilmiş gibi yapılmış ve savın geçerli olmadığını kanıtlama yükü karşı tarafa atılmıştır.

TRİBÜNLERE OYNAMAK

Dinleyicilere Yönelme (Ad Auditors)

Çürütölmek istenen sava karşı, geçersizliğini yalnızca konu hakkında bilgisi olanların fark edebileceğı bir sahte itirazda bulunulması şeklindeki hileli akıl yürütmedir. Dinleyici genelini konu hakkında bilgisi bulunmamasından yararlanılarak yapılan bu safsatada, çürütölmek istenen sav dinleyicilerin gözünde çürütölmüş gibi görünür. Gerçekleştirilen itirazın içi boş bir itiraz olduğunu göstermek için rakip uzun uzun açıklama yapmak zorunluluğuna düşer. Bilimin ilkelerine ya da başka meselelere referanslar vermek durumunda kalır. Ne var ki konu dinleyicilerin bilgisini iyice aşar ve dinleyicilerin gözünde safsata gerçekleştiren kişi çürütmeyi yapan değil, savın sahibi olan kişi haline gelir.

Dinleyicilerin Önüne Atma

Seçim yapılırken, irade çoğunlukla kavrayış ve zekâdan daha baskın gelir (Schopenhauer, 2016, s. 70). Bu durum iki sav arasında bir seçim yaparken de geçerlidir. Savlardan birinin savunucusu, dinleyiciler aynı mezhebin, loncanın, sektörün, kulübün, ülkenin, mahallenin vs. mensubu iken, rakibin bunlardan hiçbirine mensup olmaması durumunda,

dinleyicilerle ortak yönü olan sav sahibinin elinde hileli akıl yürütme için bir fırsat var demektir.

Dinleyicilerle ortak yönleri bulunan taraf, çürütmek istediği savın dinleyicilerin mensubu olduğu sosyal topluluğun çıkarlarına karşı olduğunu belirterek, çürütme olanağına sahiptir. Buradaki hileli delil, çürütme yapmak isteyen dinleyicilerle bir “biz” algısı yaratması ve diğer savı ve sav sahibini de “öteki” olarak konumlandırmasıdır. Dinleyiciler çoğunlukla sırf ikna oldukları için onayladıklarına inanacaklardır. Çünkü bize avantaj sağlamayan şey, çoğunlukla aklımıza saçma görünür (Schopenhauer, 2016, s. 70).

Örnek:

Tuttuğumuz takım aleyhine verilen penaltının, nesnel koşullarda penaltı olmasına rağmen, bizim futbol yorumcularından, takımımız lehine yorum yaparı beğenmemiz.

Burada izleyiciler penaltı pozisyonunu, duygusal aidiyetlerinin bulunduğu bir gruba dahil olmasalar, berrak bir zihinle değerlendirebileceklerken, bir çıkar söz konusu olduğunda ve işin içine duygusallık da karıştığında, artık berrak bir zihinle değerlendirememektedirler. Artık irade, nesnel olanı eğip bükmektedir. Bu nedenle, futbol yorumcuları arasında rasyonel olan yorumu yaparı değil, pozisyonu bizim isteğimiz doğrultusunda yorum yaparı doğru söyleyen kabul etme eğilimi olacaktır.

Mağduru Oynamak (Argumentum ad Misericordiam)

Bu tür safsata kurgularında, özellikle yerine getirilmemiş bazı ödevler için sorumluluk almak ya da hesap vermek istenmediğinde, çürütme yapmak isteyen kişi, kendisini ve durumunu, insanların kendisi için üzülecekleri ya da en azından

sempati besleyecekleri bir şekilde sunar. İnsanların merhamet ve şefkat duygularını istismar etmeye yönelik bir hileli akıl yürütme yöntemidir.

Bununla birlikte anımsatmak gerekir ki, şefkat ya da merhamet dilemekte, bir savın mantıksal nedeni olarak gösterilmediği sürece bir yanlışlık yoktur. Yanlış olan, mağdur edebiyatına başvurarak, sahte delillendirme aracılığıyla hileli sav inşa etmektir.

Örnek:

“Kabataş’ta bacılarımızın başörtülerini zorla çıkardılar, üzerlerine idrarlarını yaptılar. İşte Gezi ruhu dediğiniz şey, kendini koruyamayan kadınlara kimsenin yapmayı aklından bile geçirmeyeceği işkenceleri yapan bir ruhtur.”

Önceleri medyada pek çok kişinin savunduğu bu tezin, kamera görüntülerinin ortaya çıkmasının ardından bütünüyle uydurma olduğu anlaşılmıştı. Ancak bu uydurma tez, Gezi olayları sırasında sanki İslami yaşam tarzı süren insanlara bir mağduriyet verilmiş gibi gösterilerek, Gezi’nin barışçıl bir eylem olduğu tezinin çürütülmesi için delil olarak kullanılmıştı.

Örnek:

“Ödevimi yapamadım ama siz benim yaşamımın ne kadar zor olduğundan habersizsiniz. Diğer öğrenciler gibi şanslı değilim, ailem okul masraflarımı ödeyebilecek güçte olmadığından, hem aileme bakıyor hem de okuyorum ve günde 8 saat işte çalışıyorum.”

Dinleyicilerle Popülist Özdeşlik Kurmak (Argumentum ad Populum)

Herkesin ve her toplumun çeşitli önyargılardan, kutsal inanışlardan ve nefret imgelerinden oluşan, özgün genel kabulleri vardır. Bu safsata türünde çürütme yapmak isteyen

kişi, kendisini, dinleyicilerin değerlerini ve görüşlerini paylaşan biri olarak sunmaya azami dikkat gösterir. İnsanların çoğunun inandığı, hoşlandığı ve paylaştığı görüşlerin, zorunlu olarak doğru olduğuna dayanan bir hileli akıl yürütme ürünüdür. Bu teknik, kitleleri heyecanlandıracak ve harekete geçirecek bayrak, afiş, pankart, müzikli gösteriler gibi yardımcı bileşenler kullanmaya elverişlidir. Oysa belirli ürünlerin veya düşüncelerin yaygın şekilde kullanılması, onların doğru oldukları ya da gerçeklere denk düştükleri anlamına gelmez. Bir haberin yaygın bir şekilde dolaşıma girmesi, onun doğru olduğunu kanıtlamaz. Bu tür delillerde sıklıkla demokrasi, çağdaşlık, bilimsellik, emek, özgürlük, gelişmişlik, çevre gibi popüler kavramlar kullanılır. Ancak bu kavramların, savın çıkarımlarıyla uyumlu olduğu nadiren görülür.

Örnek:

“Yeniden evimde (şehir, bölge, ülke) ve gerçekten güvenebildiğim insanlarla olmak çok güzel. Aynı havayı solumaktan onur duyduğumuz, aynı Yaradan’a taptığımız, aynı geleceği paylaştığımız, aynı toprağa bastığımız kıymetli insanlarımız.”

Örnek:

“Bu ülkede demokrasi var. Demokrasi ne demek? Halkın karar vermesi demek. O halde siz isterseniz, gereken kararı verirseniz, demokrasiyi de ortadan kaldırabilirsiniz.”

TANIK GÖSTERMEK

Uzman Tanık Gösterme (Argumentum ad Verecundiam)

Savın çürütülmesi için nedenler yerine rakibin ya da dinleyicilerin saygı gösterdiği bir uzman ya da otoritenin tanık gösterilmesidir. Bu girişimle yapılmak istenen, toplumun geneli tarafından hayranlık duyulan, takdir gören ya da çeşitli saygın unvanları sayesinde (Profesör, Uzman, Bakan, Filozof gibi) kişiliğinden bağımsız olarak otorite sayılan kişilerin toplum üzerindeki nüfuzunun kullanılmasıdır. Bu nüfuz aracılığıyla, çürütmeyle delillendirme sağlamaktır.

Bu tanık gösterme biçiminde otoritelerin ifadelerinin çarpıtılmasına, tahrif edilmesine ya da tamamen çürütülmesini delillendirmek isteyen kişinin kendi uydurmalarıyla baştan yazılmalarına sıkça rastlanır. Uzmanlara ya da otoritelere yapılan ve çoğu zaman düşsel olan bu göndermeler, rakibin ya da dinleyicilerin o sırada söz konusu uzman ya da otoritenin böyle bir şey söyleyip söylemediğini test etme olanağı bulunmadığı için genelde işe yarayan bir hileli akıl yürütme yöntemidir. Nietzsche der ki, Buhari der ki, Hadis-i Şerif der ki, Atatürk der ki gibi başlayan savlar, genelde bu safsata biçimine örnektir.

Bununla birlikte, otoritelere başvurmanın her durumda hileli ya da yanlış bir akıl yürütme olduğu düşünülmemelidir. Kendi uzmanlık alanında kabul görmüş bir otoriteye, yine o uzmanlık alanında başvurulması önemlidir ve uygun bir delil-

dir. Ancak, söz konusu otoriteye, kendi uzmanlık alanı dışındaki bir durum için başvurulması ya da o otoritenin sözlerinin çarpıtılması, tahrif edilmesi ya da tamamıyla uydurulması akıl yürütme yanlışlarına yol açmaktadır.

Örnek:

“Türkler genetik kodları gereği demokrasiye değil, liderlik yönetimine uygunlar. İlber Ortaylı da böyle düşünüyor.”

İlber Ortaylı’nın böyle bir söylemi bulunmamasına karşın, savı ileri süren kişi, Ortaylı’yı hileli bir şekilde tanık göstermektedir.

Örnek:

“Evrim teorisi çöktü. İsviçreli bilim insanlarının yaptığı deneyde, Tanrı parçacığı bulundu.”

Burada savı ileri süren kişi, sanki Higgs’in Tanrı’nın bir parçasını bulduğunu ve bu nedenle artık evrim teorisinin geçerli olamayacağını ileri sürüyor ve tanık olarak İsviçreli bilim insanlarını gösteriyor. Oysa Higgs’in bulduğu parçacığın orijinal adı “Goddamn Particle”dir. Yani “Tanrı’nın belası parçacık”. Burada çeviri yanlış yapıldığı için, sanki Tanrı’nın bir parçası bulunmuş gibi gösterilmekte, ardından bu “buluş”, böyle bir şey yapmayan İsviçreli bilim insanlarına atfedilmekte ve kendi savı için bir gerekçeymiş gibi sunulmaktadır. Tamamıyla hileli bir delillendirme söz konusudur.

Örnek:

“Evrenden ne istersen verir. Bunu Einstein, kuantum fiziği aracılığıyla ispatladı.”

Einstein’ın fizik alanında yaptığı büyük buluşlara gönderme yapan bu savda, savın kendisiyle son derece ilintisiz ve hiçbir anlam ifade etmeyen bir gönderme yapılarak, Einstein’ın toplum nezdindeki itibarından yararlanılmak istenmiştir. Doğal olarak safsataya düşülmüştür.

Genel Önyargıları İstismar Etmek

Genel önyargılar da otorite olarak istismar edilebilir. Zira Aristoteles'in söylediği gibi, bir şey çoğunluğa doğru görünüyorsa, o şeye doğru deriz. İnsanlar bir fikrin genel kabul gördüğüne ikna olurlarsa, onu derhal benimsemeye eğilimlidirler (Schopenhauer, 2016, s. 62).

Örnek:

“Dünyanın tüm kaynaklarını Yahudiler sömürüyor. ABD’yi gizli tarikatlarıyla asıl onlar yönetiyor. Bunu sokadaki çocuk bile biliyor. Bugün bizim tezimize karşı çıkan beyefendiye dikkat edin, kendisi Yahudi kökenli. Gerisini birleştirmeyi sizlere bırakıyorum.”

Antisemitizm dünyadaki en genel önyargılardan biridir. Genellikle büyük komplo teorilerinin ardında hep Yahudi parmağı aranır. Bu komplo teorilerinde Yahudiler istisnasız şekilde kendi çıkarlarına aşırı odaklı ve çıkarları için her türlü kötülüğü tereddüt bile etmeden yapabilecek kişiler olarak resmedilirler. Oysa böyle bir durum için ileri sürülebilecek hiçbir kanıt yoktur. Dahası belli bir etnik gruba ait olmanın, “iyilik” ya da “kötülük” gibi kategorilerle hiçbir ilişkisi yoktur. Buna karşın bu örnekte de olduğu gibi, “Yahudi” sözcüğünün Türk toplumunun bazı kesimlerinde yarattığı önyargı sıkça kullanılmaktadır.

Örnek:

“Benim için bir ara neler dediler. Gürcü dediler. Affedersin daha çirkinini söylediler, Ermeni dediler.”

Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin olan Anadolu toprakları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından üç farklı ulus tarafından “anavatan” olarak tanımlanmıştı. Söz konusu üç ulus da kendi ulus devletlerini bu topraklar üzerine kurmaya çabalamıştı. Bunlar köklerinin Anadolu'daki Bizans'tan

geldiğini savlayan Rumlar, köklerinin Anadolu'daki Ermeni Krallığı'ndan geldiğini savlayan Ermeniler ve köklerinin Anadolu'daki Selçuklular ile Osmanlılardan geldiğini savlayan Türklerdi. Buradaki mücadele, Kurtuluş Savaşı sonunda Türklerin zaferiyle sonuçlanmış ve Anadolu, Türk ulus devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafyası olmuştur. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nde Rumlar ve Ermeniler hep o savaşın tanımlaması etkisiyle düşman olarak algılanmış, filmlerde, romanlarda bu etnik gruba mensup kadınlar hafifmeşrep, erkekler dolandırıcı ya da üçkâğıtçı, dalavereci, toplumun sırtından geçinerek zengin olan tipler olarak çizilmişlerdir. Yani Türk toplumunda Rum ve Ermenilere karşı genel bir önyargı vardır ve bu önyargı zaman zaman 6-7 Eylül'de olduğu gibi toplumsal patlamalara yol açacak kadar gerilmiştir. Türkiye'de güncel siyasette bir safsata olarak rakipleri Ermeni ya da Yahudi olmakla yaftalamak ve bu şekilde halkın önyargısından yararlanarak rakibin itibarını düşürmek, savlarını geçersiz kılmak sıkça kullanılmaktadır. Bu örnekte, Türkiye'nin yirmi birinci yüzyıldaki en etkin siyasetçisine Ermeni yakıştırması yapılarak,¹² siyasi güvenilirliğine "zarar verilmek" istenmiştir.¹³ Bu siyasi saldırı, açık bir şekilde, Türklerin Ermenilere karşı taşıdığı genel önyargıdan yararlanan bir hileli akıl yürütmedir. Fakat ilginç bir şekilde, kendisine safsatayla bir sataşma yapılan siyasetçimiz de, bu savın bir safsata olduğunu ortaya koymak yerine, aynı önyargıyı onaylayarak, kendisine Ermeni denilmesini "çirkin" olarak nitelemiştir.

12. Sanki Ermeni olmak aşağı bir şeymiş gibi anlamsız ve saçma bir önyargıyla.

13. Oysa Ermenilik, Rumluk, Türklük etnik kavramlardır ve herhangi bir üstünlük ya da gerilik özelliği taşımazlar. Etnik gruplar arasında bir hiyerarşi olduğunu düşünmek ve bu etnik gruplardan bazılarının hakaret anlamında kullanılması, hileli ya da yanlış akıl yürütmeden başka bir şey değildir. Bu nedenle safsatadır.

Deneyime Başvurmak

Bir sava karşı çıkarken, sava herhangi bir rasyonel karşılık vermek yerine, savın ilgili olduğu konuda sav sahibine oranla daha tecrübeli olduğunu delil olarak kullanarak çürütme yapmaya çalışma yöntemidir. Herhangi bir mantıklı delil getirilmediği fakat getirilmiş gibi yapıldığı için hileli bir akıl yürütme yöntemidir.

Çürütme yapmak isteyen kişilerin deneyim hilesine başvurmaları için herhangi bir deneyime sahip olup olmamaları çoğunlukla önemsiz bir ayrıntıdır. Deneyime başvurma hilesinde zaten çürütme yalnızca deneyimden söz edilerek yapılmaya çalışılacağı ve başka hiçbir delil gösterilmeyeceği için, deneyimin gerçekte var olup olmaması, çürütme yapan kişiye herhangi bir şey kazandırmaz.

Örnek:

– “Bizi restoran diye buraya getirdiniz ama bu balık böyle pişirilmez.

– Burası Michelin yıldızlıdır. Nesini beğenmedin?

– Ben yirmi yıldır hafta sonları balığımı kendim tutarım, sonra da kendim pişiririm.

– Yani?

– Bende ki tecrübe bunların hiçbir şefinde yoktur. Yapamamış.

– Nasıl pişirmeliydi?

– O kadarı da bırak bende kalsın. Sen de bu işe yıllarını verince öğrenirsin.”

Burada hiçbir argüman getirilmeden bir çürütmeye girişilmiş ve çürütmenin delili olarak “deneyim” sözcüğünün kullanımından başka hiçbir şey sunulmamıştır. Deneyimin içeriği ya da yapılması gerekenlere dair tek bir sav üretilmemiştir. Hileli bir akıl yürütmeye göz boyamaya dayalı bir çürütme girişimidir.

Örnek:

“Bunlar başbakanlık falan yapamazlar. Neden? Çünkü bunların başbakanlık deneyimi yok bir kere. Bunların deneyimi genel müdürlükten öteye gitmemiştir. Müdürlük yaptığı kurumu da batırmıştır.”

Bu hileli akıl yürütmede, başbakan olmanın temel ölçütü başbakanlık yapmış olmak olarak konulmuştur. Böyle bir çürütmenin uygun olduğunu söyleyemeyiz zira aksi takdirde başbakanlık yapmış tüm kişiler öldükten sonra, bir daha dünyada kimse başbakan olamazdı. Her işte olduğu gibi, başbakanlıkta da herkesin bir ilki olmak zorundadır. Aksini iddia etmek saf-sataya düşmektir.

Atasözlerine ve Vecizelere Başvurmak

Kitleler üzerinde atasözlerinin ve vecizelerin özel bir ikna edici özellikleri vardır. Ancak bu sözler aşırı basitleştirilmiş genellemelerdir ve neredeyse her atasözünün ya da vecizenin tam aksini savunan bir atasözü ya da vecize bulmak da mümkündür. Bu nedenle aslında genel geçer bir doğruya işaret etme nitelikleri yoktur. Fakat kitlelerin bu sözlere olan ilgisi ve kabul etmeye hazırlığı, bu sözlerin zaman zaman çürütmelerin delillendirilmesinde, bir akıl yürütme hilesi olarak kullanılmasını doğurmaktadır.

Örnek:

“Acele işe şeytan karışır!” ile “Atı alan Üsküdar’ı geçti.” karışıklığı

İlk cümlede acele etmenin işleri bozacağı ima edilirken, ikinci cümlede, yeterince acele edilmemesinin kayıplara yol açacağına işaret edilmektedir. Bu atasözleriyle birbiriyle çelişen iki

farklı görüşe delillendirme yapılabilmektedir. Dolayısıyla bu yöntem doğru bir delillendirme olamaz. Hileli bir akıl yürütme söz konusudur.

Örnek:

“Damlaya damlaya göl olur.” ile “Taşıma suyla değirmen dönmez.”

İlk cümlede küçük katkıların büyük sonuçlara ulaşacağı bildirilirken, ikinci cümlede tam aksine küçük katkıların hiçbir sonuç elde edemeyeceği bildirilir.

Örnek:

“Fazla mal göz çıkarmaz.” ile “Azıcık aşım, ağrısız başım.” karşıtlığı

İlk cümlede zenginliğe olumlama varken, ikinci cümlede zenginliğe olumsuzlama vardır.

Gelenekleri İstismar Etmek

İnsanlar genellikle içine doğdukları toplumsal/kültürel geleneklere, âdetlere, normlara ve geleneksel inançlara büyük bir bağlılık gösterirler. Geleneksel olan her zaman haklı görülür. Bu nedenle, hileli akıl yürütmelere dayanan çürütmelerde geleneklerin istismarına sıkça rastlanır.

Örnek:

“Laiklik, demokrasi bizim geleneğimizde yok. Türk-İslam geleneği bir lider ve peşinden giden, ona sadık gururlu bir kitleden teşekküldür. Biz Osmanlı iken kaç milyon kilometrekare idik, laikleştince kaç kilometrekareye düştük. Bu laiklik, demokrasi, Batı'nın Osmanlı'yı yıkmak için ileri sürdüğü oyundur. Biz de bu oyuna düştük. Bugün Türkiye'de kim laikliği ya da demokrasiyi savunuyorsa, işte o içimizdeki casustur, bizim düşmanımızdır.”

Buradaki çürütmede, öncelikle anakronizmaya düşülür. Laiklik ve özellikle de demokrasi, görece yeni ortaya çıkmış kavramlardır. Dolayısıyla Osmanlı ya da Selçuklu imparatorluklarının kuruluşlarında böylesi kavramlar henüz icat edilmemiştir. O dönemde bu kavramları aramak bir anakronizmaya düşmektir.

Dahası, burada laiklik ya da demokrasi eleştirisi yapılmakta, doğrudan bir reddediş gerçekleştirilmekte ve buna delil olarak da Batı'nın bu kavramlarla Osmanlı'yı yıktığı iddia edilmektedir. Eğer geleneklerden sapılmasaydı, her şey güllük gülistanlık devam edecekti örtülü önermesini getirmektedir. Laiklik ve demokrasinin, Türk-İslam kültürel geleneklerine aykırı düştüğünü, bunların başka toplumların zehirleri olduğunu (Batı'nın, ABD'nin, Avrupa'nın, kâfirlerin, Türk düşmanlarının), rakibin de bu ötekilerin sözcülüğü, casusluğunu yaptığını ileri sürüp, gelenekleri tanık göstererek rakibin savını işlevsiz hale getirmeye çalışmaktadır. Oysa Batı'nın bizzat kendisi de bu iki kavram üzerinde yükselmekte ve gücünü bunlardan almaktadır. Burada çelişkili ve anakronik bir çürütme girişimi söz konusudur. Dolayısıyla hileli bir akıl yürütmedir.

Örnek:

"Bizde her zaman başkana saygı esastır. Senin karşında koskoca başkan duruyor. Öyle pencereden bakıp sigara falan içemezsin."

İnancı Tanık Göstermek (Consensus Gentium)

Bir çürütme oluştururken, öncül olarak bir fikrin ya da iddianın doğruluğunu, insanların büyük çoğunluğunun ona inanması deliliyle kanıtlamaya çalışan hileli akıl yürütmedir. Buna göre insanların çoğunluğu neye inanıyorsa, bu o şeyin gerçek ve doğru olduğunun delilidir.

Örnek:

“Dünyada en çok inananı bulunan din Hristiyanlık. O halde gerçek din Hristiyanlıktır.”

Dünya genelinin Hristiyanlığı kabul etmiş olması, onun gerçek din olması için hiçbir delil taşımaz. Bu bilgi bize sadece dünyada en çok inananı olan dinin Hristiyanlık olduğunu gösterir. Başka hiçbir bilgi vermez.

Örnek:

“ABD’nin çoğunluğu Trump’ın ABD başkanı olmasının daha iyi bir seçenek olduğunu düşündü ve bunu oylarıyla gösterdi. Bu da bize gösteriyor ki, ABD başkanlığı için Trump’tan daha iyi bir kişi yoktur. Halk ne derse, doğru olan odur.”

Ne yazık ki halkın kendi aleyhine olan girişimleri herkes-ten daha çok desteklemiş olduğu durumlar hiç de az değildir. Hakikatin önemsizleşmesi siyasetinin savunduğunun aksine, bir yanılsa 5 milyar kişi bile inanıyor olsa, yanlış yine yanlıştır.

Genel Uygulamayı Tanık Göstermek

Toplumun genelinde ahlaksal olarak kabul görmese de, pratikte çoğu kimse tarafından uygulanan bir durumun çürütme için delil olarak gösterildiği hileli akıl yürütme yöntemidir.

Örnek:

“Ne olmuş ki kopya çektiysem? Kopya çekmeyen mi var?”

Başkalarının bu ahlaksız tutumu uygulayıp uygulamıyor olması, bu durumun ahlaksızlığını ortadan kaldırmaz. Buradaki çürütme girişiminde rasyonel bir yanıt yerine hileli bir akıl yürütme söz konusudur.

Örnek:

“Tutturdunuz adam çalışıyor diye. Bu mevkilere gelen herkes çalışıyor. Bu da çalışıyor ama en azından çalışıyor.”

Bir kişinin ya da kurumun, kendisine verilen görevi yerine getiriyor olması, ona hırsızlık yapma hakkını vermez. Gerçekleştirilen hırsızlığın meşrulaştırması, kişinin ya da kurumun görevini yapıyor olması olamaz.

Dini Tanık Göstermek

Çürütme gerçekleştirmek için Tanrı'nın ya da dinin tanık gösterilmesi şeklindeki hileli akıl yürütmedir. Yemin etmek, meleke bakımından herhangi bir yetkinliği gerektirmemekle birlikte, onay sağlamak amacıyla kullanıldığında, rakip karşısında belli bir avantaj ve inandırıcılık oluşturmaktadır (Coşkun, 2014, s. 16).

“Ben asla böyle bir şey yapmam çünkü Allah’tan korkarım.”

Burada hiçbir kanıtlama ya da rasyonel açıklama yoktur. Tanrı'nın tanık gösterilmesiyle hileli bir akıl yürütmeye başvurulmuştur.

“Tanrı şahidim olsun ki, böyle bir şey olmadı. Eğer olduysa, Allah benim belamı versin, çocuğumdan çocuğumdan çıkarsın.”

Grup Baskısı

Sav için rasyonel bir gerekçelendirme yapmak yerine, ait olunan kapsayıcı grup ya da grupların herhangi bir neden göstermeksizin böyle yaptıklarını tanık göstererek hileli delil oluşturma yöntemidir. Bu yönetime göre kapsayıcı grubun bir tutumda bulunması, bu tutumun benimsenmesi için yeterli bir koşuldur.

Örnek:

“Türk olup da, Recep İvedik’e gülmemek imkânsız. Entel halvalara girip filme kara çalmaya kalkıyorsun ama bizim grubun en sevilen referans filmidir o.”

Belli bir sosyokültürel seviyedeki halkın Recep İvedik’i komik buluyor olması, İvedik’in tüm Türkler için komik öğeler sunduğuna işaret etmez.

Örnek:

“Bizim mahallede kısa etek giymek yoktur. Ne anamızda, ne bacımızda gördük. Sizde de görmeyiz, göstertmeyiz.”

Bir suç unsuru olmadığı sürece, toplumun bir kısmının tercih etmediği bir durumu, hiçbir rasyonel gerekçe olmadan başkalarına dayatma iradesi geçersiz ve anlamsızdır.

Örnek:

“Bir İspanyol’la evlenmene asla izin vermem. Konu komşuya kızını yabancılarla, gâvurlarla evlendirmiş dedirtmem.”

MUĞLAKLAŞTIRMA

İleri sürülen savı oluşturan sözcüklerin veya ifadelerin açık olarak kullanılmaması ve anlamın çeşitli farklı yöntemler aracılığıyla keskinliğinin ortadan kaldırılarak muğlaklaştırılması aracılığıyla gerçekleştirilen akıl yürütme yanlışlarıdır.

İfadenin Birden Çok Anlama Gönderme Yapması (Amphiboly)

Birden çok yoruma açık olan bir ifadenin kullanılması aracılığıyla, rakibin savını hileli bir şekilde çürütme girişimidir.

Örnek:

“Biz Osmanlı çocuğuyuz, Avrupa’nın ne çocuğu olduğunu Avrupalılar bilir.”

Henüz Türkiye’nin Avrupa’dan bu derece dışlanmadığı bir dönemde, 2004 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Chirac’ın Türkiye’nin Avrupa kökenlerine sahip olduğunu vurgulamak amacıyla “Hepimiz Bizans’ın çocuklarıyız” açıklamasına, zamanın Türkiye devlet bakanlarından birinin verdiği yanıttır. Burada Avrupalıların atalarına anlamın muğlaklaştırılması aracılığıyla bir hakaret var gibidir.

Örnek:

“Eğer Perslere saldırsaydım, büyük bir imparatorluğu yok edecektim.”

Eski Lidya Kralı Croesus'un bu sözünde saldırı sonucunda yok olacağı varsayılan büyük imparatorluğun Lidyalıları mı yoksa Persler mi olduğu anlaşılmamakta ve anlam muğlak kalmaktadır (Luce, 1958, s. 163)

Birden Çok Konunun Tek Bir Soruda Birleştirilmesi (Plurium Interrogationum)

Yanıtları birbirinden farklı olabilecek birden çok sorunun, tek paket haline getirilerek bir soru şeklinde sorulması ve karşı taraftan bunun karşılığında onay ya da ret beklenmesine ilişkin bir yanlış akıl yürütme hilesidir. Bu safsata biçiminde, iki ya da daha fazla soru aynı cümle içerisinde sorularak, rakip ya da dinleyici onay ya da ret vereceği tek bir yanıt aracılığıyla yanıtlamaya yönlendirilir.

Örnek:

Meclis'ten çıkarılmak istenen bir yasa demetinde, yasaların çıkarılması için gereken çoğunluk, birtakım yasalar için mevcut fakat diğer takım yasalar için mevcut değilse, hükümetlerin bu durumu aşmak için bir torba yasa hilesine başvurması.

Yasaların tek tek oylamaya sunulması durumunda, bazı yasaların çoğunluk tarafından onaylanmayacağı görüldüğü için, tüm yasaların tek bir paket içerisinde, tek bir ürünmüş gibi toplanmasıdır. Böylece milletvekilleri oylamaya gittiklerinde, onay vermek istedikleri ve istemedikleri yasalara aynı yanıtı vermek durumunda kalırlar. Hele ki, onaylanacak yasaların bazılarının demokratikleşme için katkılarından kuşku duyulamıyorsa, hükümet basın ve kamuoyu karşısında ret oyu verecek milletvekillerini antidemokratik olmakla suçlayabilecek bir pozisyon elde eder. Böylece demokratikleşme adımlarına zaten evet diyecek

olup da, diğer yasalara ret verecek olan rakip milletvekilleri bir anda antidemokratik kişiler olarak sunulmuş olurlar. Bu durumdan kurtulmak için ya tüm yasalara onay vermek durumunda kalırlar ya da antidemokratik yaftasıyla mücadele etmek zorunda bırakılırlar.

Örnek:

“Çok şeker yemek ve çok okumak iyi midir, değil midir?”

Bu soruda biri kötü, diğeri iyi olan iki farklı seçenek, tek bir soru altında toplanmıştır. Bu nedenle bu soruya hangi yanıt verilirse verilsin, safsatanın gerçekleştirdiği hile nedeniyle yanıt zorunlu olarak yanlış olacaktır. Böylece yanıt veren kimse ne yanıt verirse versin, eleştirilebilecektir.

Karmaşık Cümlelerle Şaşırtma

Sözcükler, anlam ifade edip karşı tarafa iletmek için kullanılmalarının yanı sıra, iletiyi karışıklaştırmak, anlaşılmaz hale getirmek ve gizlemek için de kullanılabilir. Bunun safsata çerçevesinde bir hile olarak yapılmasında, anlama hiçbir katkıda bulunmayan sözcük yığınları üst üste bindirilir ve delilin aslında hiçbir delil özelliği taşımadığı gizlenmeye çalışılır. Böylelikle, hiçbir delil sunulmadığı halde, savın delilleri varmış gibi gösterilir. Tek sorun anlaşılma olmasındır.

Örnek:

“Akıl ve düşünce insanın temel özelliği olduğundan, o vazgeçilemez bir değerdir. Değerli şeyler, değerli kişilerin, devlet adamlarının, aydınların, yazar ve çizerlerin değerli çabaları ile derde deva, sadra şifa, düşünceye arılık, ülkeye ferahlık, insanlığa mutluluk bahşedecek bir zeminde yeşerir, serpilir, gelişir ve yayılır. Ama her fikrin yeşermesine, serpilmesine ve gelişmesine müsaade mi edelim! Bazı

fikirlerin gelişmesi, diğer fikirlerin yayılan ve gelişen köklerine kez-zap suyu dökme imkânlarını da arayacaktır.” (Emiroğlu, Mantık Yanlışları, 2017, s. 200)

Partisinin düşünce özgürlüğü konusunda görüşlerini açıkça beyan etmekten kaçınan bir siyasetçi, ifadesini karmaşıkleştı-rarak hileli bir sav ileri sürebilir.

Sakal Delili (Argument of the Beard)

Savın kabul edilmesi için, sava uymayan ayrıntıların hiçbir farklılık yaratmayacağını ileri süren yanlış akıl yürütme yöntemi-dir. Bu yöntemle sakal adı verilmesinin nedeni, “Bir sakalın meydana gelmesi için tam olarak kaç kıl gereklidir?” sorusundan yola çıkılmasından ötürüdür. Bu soruya yanıt aranırken, bir sakalın oluşması için tek bir kılın yetmeyeceği, 30 tanenin de az olacağı, fakat 350 kılın bir sakal oluşturabileceği düşünülür. Ardından 349 kılın neden bir sakal etmeyeceği sorgulanır. Bu da 348’e, o da 347’ye onay verilmesini sağlar ve bu onay silsilesi durmaksızın ilerler durur. Böylece durum muğlaklaşır.

Örnek:

“Anayasanın bir kez çiğnenmesiyle bir şey olmaz.”

Zamanında başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı görevlerini yapmış Turgut Özal tarafından kullanılan bu söz, anayasanın bir kez çiğnenmesinden bir olumsuzluk yaşanmayacağı savı ile, bir kezden bir şey olmazsa, iki kezden de olmaz, üç kezden, dört, beş sürecinin önü alınamamıştır. Zira kuralın ilk kırılışıyla birlikte, tanım bozulmuş, böylece anlam muğlaklaşmıştır.

KAYNAKÇA

Abts, K., & Rummens, S. (2007). Populism versus Democracy. *Political Studies* (55).

Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Alatlı, A. (2001). *Safsata Kılavuzu*. İstanbul: Boyut.

Alemdar, K. (2017). *Yalan Dünya! Varlık* (1316).

Aquinas, T. (1948). *The Summa Theologica*. New York: Benziger Brothers.

Aristoteles. (1963). *Organon II (Önerme)*. (H. R. Atademir, Çev.) Ankara: M.E.B.

Aristoteles. (1967). *Organon III (Birinci Analitikler)*. (H. R. Atademir, Çev.) İstanbul: M.E.B.

Aristoteles. (1991). *Metaphysics*. (J. H. McMahon, Çev.) New York: Prometheus Books.

Aristoteles. (1995). *Retorik*. (M. H. Doğan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Aristoteles. (1996). *Organon V (Topikler)*. Ankara: M.E.B.

Aristoteles. (2007). *Sofistik Çürütmeler Üzerine*. İstanbul: Say.

Ballard, J. G. (2014). *Çarpışma*. (N. Demirdöven, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Barker, S. F. (1974). *The Elements of Logic*. New York: McGraw-Hill.

Baudrillard, J. (2006). *Amerika*. (Y. Avunç, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Bennett, B. (2013). *Logically Fallacious: The Ultimate Collection of Over 300 Logical Fallacies*. Boston: eBookIt.

Bentham, J. (1824). *The Book of Fallacies*. London: John & H. L. Hunt.

Berckemeyer, F. (2017). The Post-Truth Lie. *Uno* (27).

Bolay, M. N. (1992). Beş Sanat. *İslam Ansiklopedisi* içinde. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Brinton, C. (1959). *The Shaping of the Modern Mind*. New York: Mentor Books.

Brinton, C., Christopher, J., & Wolf, R. (1964). *Civilization in the West*. New Jersey: Prentice-Hall.

Brochard, V. (1943). *Yanlış Üzerine Deneme*. (H. R. Atademir, Çev.) Ankara: M.E.B.

Brotherton, R. (2015). *Suspicious Minds: Why We Believe Conspiracy Theories*. Bloomsbury.

Burtt, E. A. (1946). *Right Thinking A Study of Its Principles and Methods*. New York: Harper & Brothers.

Calcutt, A. (2016, 11 21). The Truth About Post-Truth Politics. *Newsweek*.

Copi, I. M. (1961). *Introduction to Logic*. New York: The Macmillan.

Coşkun, A. (2014). *İbn Sina Felsefesinde Retorik*. İstanbul: Litera.

Çam, A. (2017, 1316). Sahte'nin "S'si. Varlık.

Çüçen, A. K. (1999). Mantık. Bursa: Asa.

d'Ancona, M. (2017). *Post-Truth: The New War on Truth and How to Fight Back*. Ebury Press.

Damer, T. E. (2009). *Attacking Faulty Reasoning*. Belmont: Wadsworth.

DePaulo, B., & Kashy, D. A. (1998). Everyday Lies in Close and Causal Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology* (74).

Descartes, R. (1942). *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*. (M. Karasan, Çev.) Ankara: Maarif Matbaası.

Descartes, R. (1967). *Felsefenin İlkeleri*. (M. Karasan, Çev.) Ankara: M.E.B.

Deutsche Welle. (2016, 12 09). *Dealing with post-truth politics: "Postfaktisch" is Germany's Word of the Year*. 08 04 2017 tarihinde DW: <http://www.dw.com/en/dealing-with-post-truth-politics-postfaktisch-is-germanys-word-of-the-year/a-36702430> adresinden alındı.

Durusoy, A. (2010). Mantık ve Mantık Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme. *İslami İlimler Dergisi*, 5 (2).

Éco, U. (2000). *Kant and the Platypus: Essays on Language and Cognition*. (A. McEwen, Çev.) San Diego: Harvest.

El-Rouayheb, K. (2010). *Relational Syllogisms and the History of Arabic Logic 900-1900*. Leiden: Brill.

Emiroğlu, İ. (2008). Safsata. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 35) içinde. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Emiroğlu, İ. (2016). *Klasik Mantığa Giriş*. Ankara: Elis.

Emiroğlu, İ. (2017). *Mantık Yanlışları*. Ankara: Elis.

Evre, B. (2017, 05 29). *Post-Hakikat Döneminde Siyaset Tarzı*. 30 07 2017 tarihinde Yeni Düzen: <http://www.yeniduzen.com/post-hakikat-doneminde-siyaset-tarzi-90415h.htm> adresinden alındı.

Farabi. (1990). *Mantiğa Başlangıç. Farabi içinde, Farabi'nin Bazı Mantık Eserleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Farabi. (1999). *İlimlerin Sayımı*. Ankara: Vadi.

Giddens, A. (1996). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Glasser, S. B. (2016). *Covering Politics in a "Post Truth" America*. Washington: The Brookling Institute.

Gooch, A. (2017). In Pursuit of the Truth. *Uno* (27).

Graves, L., & Cherubini, F. (2016). *The Rise of Fact-Checking Sites in Europe*. Oxford: University of Oxford Reuters Institute.

Hamblin, C. L. (1970). *Fallacies*. London: Methuen.

Hanioglu, Ş. (2017, 02 26). "Gerçeklik Sonrası" Siyaseti. *Sabah*.

Harvey, D. (1999). *Postmodern Durum*. İstanbul: Metis.

Hasırcı, N. (2013). *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*. Ankara: Araştırma.

Heath, A. (2017, 02 10). Fake News is Killing People's Minds, Says Apple Boss Tim Cook. *The Telegraph*.

Hunt, E. (2017, 03 22). "Disputed by multiple fact-checkers": Facebook Rolls Out New Alert to Combat Fake News. *The Guardian*.

İbn Sina. (2005). *İşaretler ve Tembihler*. İstanbul: Litera.

Jackson, J. (2017, 01 12). BBC Sets Up Team to Debunk Fake News. *The Guardian*.

Johnston, D. C. (2017). *Trump'ın Varoluşu*. (K. Özpolat, & B. Kürel, Çev.) İstanbul: Bal.

Joseph, H. W. (1931). *Introduction to Logic*. London: Clarendon.

Kennedy, G. A. (1994). *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton: Princeton University Press.

Keyes, R. (2004). *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*. New York: St. Martin's Press.

Keyman, F. (2016). *Neoliberal Küreselleşme ve Popülist Eğilimler: Küresel Bağlamda Türkiye*. Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

Khurram, K. (2017). *The Dark Science of Logical Fallacies*.

Kömürcü, K. (2010). İbn Sina'ya Göre Mantık Yanlışları ve Sebepleri. C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (2).

Küçük, H. (1978). *İslam'da ve Batı'da Mantık*. İstanbul: Fatih.

Landau, D. (2013). Abusive Constitutionalism. *University of California Davis Law Review* (47).

Lefort, C. (1988). *Democracy and Political Theory*. Cambridge: Polity.

Leibniz, G. W. (1988). *Monadoloji*. (S. K. Yetkin, Çev.) İstanbul: M.E.B.

Lipset, S. M. (1963). *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday.

Luce, A. A. (1958). *Logic*. London: The English Universities Press.

Medeiros, A. (2017). The Danger of Indifference to Truth. *Uno* (27).

Mevlana. (1991). *Mesnevi*. (V. İzbudak, Çev.) İstanbul: M.E.B.

Moffitt, B. (2015). How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism. *Government and Opposition* (50).

Müller, J.-W. (2017). *Popülizm Nedir?* (O. Yıldız, Çev.) İstanbul: İletişim.

O'Brien, T. (2005). *TrumpNation, The Art of Being Donald*. New York: Hachette.

Obama, B. (2017, 1 11). *President Obama farewell address: full text*. 7 28, 2017 tarihinde CNN: <http://edition.cnn.com/2017/01/10/politics/president-obama-farewell-speech/index.html> adresinden alındı.

Orak, K. Y., & Orak, B. (2012). Belagatin Felsefi Temeli: Mantık. Prof. Dr. Mine Mengi Adına *Türkoloji Sempozyumu Bildirileri* içinde Adana: Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Oxford Dictionaries. (2016). *Word of the Year 2016 is...* 08 04 2017 tarihinde English Oxford Living Dictionaries: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016> adresinden alındı.

Öner, N. (1969). Mantığın Ana İlkeleri ve Bu İlkelerin Varlıkla Olan İlişkileri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (17).

Öner, N. (1986). *Klasik Mantık*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Özel, S., & Güvenç, S. (2017). Gerçeküstü, Gerçekdışı, Gerçek Aşırı. *Panorama* (24).

Özlem, D. (2004). *Mantık, Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*. İstanbul: İnkılâp.

Palma, A. (2017). *When the Future Catches up with Us, the Past Will No Longer Be Valid. Descartes Could Be A Yardstick.* Uno (27).

Paul, R., & Elder, L. (2006). *Fallacies: The Art of Mental Trickery and Manipulation.* Foundation for Critical Thinking.

Pina, C. (2017). *True Friends: Legal Limits of Fake News.* Uno (27).

Pinker, S. (2007). *The Stuff of Thought: Language as a Window into Human Nature.* New York: Viking.

Platon. (2008). *Gorgias.* Oxford: Oxford University Press.

PolitiFact. (2017). *Donald Trump's File.* July 26 2017 tarihinde PolitiFact: <http://www.politifact.com/personalities/donald-trump> adresinden alındı.

Prego, V. (2017). *Informative Bubbles.* Uno (27).

Rabin-Havt, A., & Matters, M. (2016). *Lies Incorporated: The World of Post-Truth Politics.* New York: Anchor Books.

Rainbolt, G. W., & Dwyer, S. L. (2012). *Critical Thinking The Art of Argument.* Boston: Wadsworth.

Redondo, M. (2017). *Verify After the Global Storm.* Uno (27).

Rescher, N. (1964). *The Development of Arabic Logic.* Liverpool: University of Pittsburgh Press.

Ruchlis, H. (1962). *Clear Thinking.* New York: Harper & Row.

Sartori, G. (1962). *Constitutionalism: A Preliminary Discussion.* *American Political Science Review* (56).

Schopenhauer, A. (2016). *Haklı Çıkma Sanatı.* (H. Salihoğlu, Çev.) Ankara: İmge.

Saylan, G. (2009). *Postmodernizm.* Ankara: İmge.

Şener, O. (2017). Post-Gerçek Dönem: Sebepler ve Sonuçlar. *Varlık* (1316).

Taylan, N. (1996). *Mantık Tarihçesi Problemleri*. İstanbul: Marifet.

Tekeli, İ. (2013). Postmodernizm Tartışmaları Üzerine Düşünceler. *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Tekeli, İ. (2013). Türkiye'nin Modernleşmesi Neye Benziyor? (2). *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Tepe, H. (2016). *Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*. Ankara: BilgeSu.

Tesich, S. (1992, 01 6). A Government of Lies. *Nation*.

The Economist. (2016, 09 10). Art of the Lie. *The Economist*.

The Guardian. (2015, 11 29). Donald Trump: I was "100% right" about Muslims cheering 9/11 attacks. *The Guardian*.

Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut.

Tindale, C. W. (2007). *Fallacies and Argument Appraisal*. Cambridge: Cambridge University Press.

Townsend, R. (2017). Enemy of the Truth. *Uno* (27).

Tutal, N. (2017). Politik ve Medyatik Post-Gerçek: Yeni Bir Kavram, Yeni Bir Dünya. *Varlık* (1316).

Tutal, N. (2017). Post-Gerçek: Şeytanla İmzalanan Yeni Sözleşme. *Varlık* (1316).

Uzunoglu, S. (2017). Keyes'in Gözünden Post-Gerçek: Görmezden Geline Yalanlar Çağı. *Varlık* (1316).

Viner, K. (2016, 07 12). How Technology Disrupted The Truth. *The Guardian*.

Vleet, J. V. (2010). *Informal Logical Fallacies: A Brief Guide*. Maryland: University Press of America.

Weber, A. (1964). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi.

Weissman, I. (2017). Truth, Transparency and Storytelling Versus Truth. *Uno* (27).

Wiles, P. (1970). A Syndrome, not a Doctrine. G. Ionescu, & E. Gellner (Dü) içinde. *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. London: Wiedenfeld and Nicolson.

Williams, B. (2004). *Truth and Truthfulness: An Essay in Genealogy*. New Jersey: Princeton University Press.

Williams, J. D. (2009). *An Introduction to Classical Rhetoric: Essential Readings*. Oxford: Oxford University Press.

Wittgenstein, L. (1979). *1889-1951 Notes Dictated to G.E. Moore in Norway*. Oxford: Basil Blackwell.

Worsley, P. (1970). The Concept of Populism. G. Ionescu, & E. Gellner (Dü) içinde. *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. London: Wiedenfeld and Nicolson.

Wreen, M. (1994). What is a Fallacy? *New Essays in Informal Logic* içinde. Windsor: University of Windsor.

Yıldırım, C. (1999). *Mantık*. Ankara: Bilgi.

Yücel, H. A. (1947). *Bilimler Felsefesi Mantık*. Ankara: M.E.B.

Zarzalejos, J. A. (2017). Communication Journalism and Fact-Checking. *Uno* (27).

YALANIN SİYASETİ

Yirmi birinci yüzyılda yalan, siyasetçi ve yönetilenlerin ortaklaşa inşa ettiği bir olguya dönüştü. Yeni olan, siyasetçilerin yalanları değil, kitlelerin buna verdiği tepkidir.

Hakikatin önemsizleşmesi (post-truth), toplum görüşlerinin oluşmasında duyguların ve kişisel inançların, hakikatin önüne geçmesidir. Böyle bir ortamda, destekçisi olan kitlenin inançlarına ve önyargılarına uygun olduğu sürece liderin tutarsız savlar ileri sürmesi, yolsuzluk yapması, ekonomide, dış siyasette başarısız olması önemini yitirir. Bunların tümü iç-dış düşmanlar, terör örgütleri, casuslar, ülkenin gelişmesini istemeyen seçkinler gibi, çoğunlukla “icat edilmiş” kesimlere yıkılır.

Yalanın meşrulaştırılması, felsefede “safсата” (fallacy) adı verilen hileli akıl yürütme teknikleriyle yapılır. İlk kez Aristoteles’in sınıflandırdığı bu teknikler üzerine İbn Sina’dan Schopenhauer’a kadar pek çok felsefeci kitaplar yazdı.

Bu kitapta önce hakikatin önemsizleşmesi dönemi üzerine genel bir bilgi edinecek, ardından siyasetçilerin en çok kullandıkları 48 hileli akıl yürütme yöntemini örnekleriyle birlikte okuyacaksınız. Kitlelerin farkında olmadan, siyasetçilerle kol kola ürettikleri yalanın nasıl inşa edildiği karşısında hayrete düşeceksiniz.

